

สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของ
พระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง

SANGHA DEVELOPMENT: STRONG COMMUNITY DEVELOPMENT
OF DEVELOPER MONKS IN LAMPANG PROVINCE

พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธีโร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของ
พระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง

พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธีโร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Sangha Development: Strong Community Development of Developer Monks in Lampang Province

PhraMaha theerawat Ñaṇadhīro (Maikoy)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
เรื่อง “สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง” เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ประทีป พิษทองกลาง)

กรรมการ

(พระอธิการสุชาติ จนฺทสโร, ดร.)

กรรมการ

(ดร.อาภากร ปัญโญ)

กรรมการ

(ดร.ดิลก บุญอ้อม)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.อาภากร ปัญโญ

ประธานกรรมการ

ดร.ดิลก บุญอ้อม

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธีโร)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์
นักพัฒนาจังหวัดลำปาง

ผู้วิจัย : พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธีโร (หมายคอย)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- : ดร.อาภากร ปัญโญ, ศศ.บ. (การท่องเที่ยวและการโรงแรม),
ศศ.ม. (การบริหารและประเมินโครงการ), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- : ดร.ดิลก บุญอ้อม, ปธ.๖, กศ.บ. (บริหารการศึกษา),
ศศ.บ. (ไทยคดีศึกษา), ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา),
ศน.ม. (สังคมวิทยา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในประเทศไทย ๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย คือ พระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดลำปาง โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ด้วยวิธีการเจาะจง พระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง ๖ ด้าน ๖ รูป เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี ๒ ชนิด คือ ๑) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ๒) การสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์ สังเคราะห์และเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า ๑) การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานของความมีจิตสำนึกมีส่วนในการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชนบท การพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาชุมชน การพัฒนาศึกษา จนถึงการใช้ปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถที่พึ่งตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ๒) การพัฒนาชุมชนตามการปฏิบัติกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ การปกครอง ศาสนศึกษา ศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ พร้อมทั้งศีลธรรม จริยธรรม เชิงพุทธอื่น ๆ ทั้งด้านกาย จิตใจ สติปัญญา สังคม เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในลำดับต่อไป ๓) การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง ในการพัฒนาคณะสงฆ์ คือการจัดสรรงบประมาณที่มีอย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์มากที่สุดโดยเน้นเรื่องหลัก ๆ ที่จะพัฒนาคณะสงฆ์ เช่นเรื่องการศึกษาธรรม ศึกษาบาลี ซ่อมแซมส่งเสริมสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ ช่วยอบรมเผยแผ่หลักธรรม อนุเคราะห์และสงเคราะห์ ด้านการศึกษา การช่วยเหลือประชาชนทั้งจิตใจ และสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่าง ๆ หาสิ่งกระตุ้นที่จะทำให้คณะสงฆ์ทำงานได้อย่างว่องไว ชัดเจน จัดการให้เจ้าอาวาสทุกวัดอบรมหาความรู้เรื่องพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบ ทาวิธีแก้ไขข้อขัดแย้งของคณะสงฆ์และบ้าน อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่อง การเคารพกัน รู้จักมีการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ ช่วยกันสอดส่องดูแลให้ทั่วถึง สิ่งเหล่านี้ที่มีความโดดเด่นในแต่ละด้าน เพื่อหวังให้คณะสงฆ์จังหวัดลำปาง และประชาชนในชาติมี

ความรักและเทิดทูนในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเสริมสร้างให้มีความเจริญ โดยใช้
กลไกทางพระพุทธศาสนา ในการพัฒนาชุมชนสืบไป

Thesis Title : Sangha Development: Strong Community Development of Developer Monks in Lampang Province

Researcher : Phramaha theerawat Ñaṇadhīro (Maikoy)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Dr.Apakorn Panyo
B.A. (Tourism and Hotel Studies),
M.A. (Project Management and Evaluation),
Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr.Diluk Boonaim
Pali-VI, B.Ed. (Educational Administration)
B.A. (Thai Studies), M.A. (Sociology)
Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 17, 2019

Abstract

The thesis entitled “Sangha development: Strong community development of developer monks in Lampang province” consisted of three objectives. The study aimed: 1) to study concepts and theories about strong community development in Thailand, 2) to study the roles of monks towards Buddhist community development, and 3) to study ways for strong community development of developer monks in Lampang province. This is a qualitative research. The research samples were monks in Lampang province, namely developer monks in 6 aspects/ 6 persons. The research instruments were related documents and the in-depth interview. The data was created through the descriptive analysis and synthesis.

The results of the research were as follows:

1) Strong community development was caused by the changes in consciousness of people in the community that wanted to take participation in economic development, rural development, industrial development, community development, education development as well as other problems that arose in the community resulting the people in the community able to rely on themselves and have a better quality of life.

2) Community development must be conducted according to the Buddhist Sangha administrations in 6 aspects which were administration, religion, welfare

education, propagation, public utility and public welfare as well as other important aspects such as morality and ethics, in order to develop to a strong community.

3) Ways for strong community development of developer monks in Lampang province weretoallocate and make the most of the limited budget emphasizing the main issues that would develop the Sangha such as the studying of Dhamma and Pali language, acquiring and supporting anything that would be useful to the Sangha, helping to propagate the Dhamma, assisting in Sangha's education, helping lay people both mental and in material society, finding an encouragement that would make the Sangha work faster and clearer, arranging all abbots from every temple to be trained about the knowledge on regulatory framework for the sangha (*vinaya*), law, regulations of the Sangha Supreme council of Thailand, finding ways to resolve conflicts between monks and lay people, organizing a training on how to respect each other, developing new things that would be useful to the Sangha, and taking care and checking up on each other. These would help the Sangha in Lampang province and people in the country to have the love and respect in nation, religion and king, as well as strengthening the nation to prosperity and developing the community by applying the Buddhist teachings.

Keyword: Sangha development, strong community, Buddhism propagation organization

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และน้อมบูชาแด่พระสาวกผู้สืบทอดปณิธานโดยความเคารพยิ่ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณ พระราชธรรมมาลังการ ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๖ และขอขอบคุณ คณาจารย์ เจ้าหน้าที่วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ที่ให้กำลังใจและอำนวยความสะดวกโดยตลอด วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจาก ผศ. ดร. ประทีป พิชทองหลาง ที่ให้คำแนะนำในการตรวจแก้ไข ดร.อาภากร ปัญโญ ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร.ดิลก บุญอ้อม กรรมการ ที่ปรึกษาร่วม ที่ให้ความดูแลเอาใจใส่ ให้คำแนะนำในการศึกษาของผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ พระอาจารย์บุญทรง ปุณฺณธโร, ดร. พระวิปัสสนากัมมัฏฐาน ประจำศูนย์วิปัสสนากัมมัฏฐานเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา (วัดน้ำบ่อหลวง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระเดชพระคุณพระจินดารัตนาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดลำปาง พระวิสุทธิธรรมพิลาส พระปิฎกโมลี รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง พระมหานพดล สุวณฺณเมธี รองเจ้าคณะอำเภอวังเหนือ พระมหาอินจันทร์ คุณฺสโก รองเจ้าคณะอำเภอเมืองลำปาง พระครูสิริรัตนโสภิต, ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

คุณค่าและประโยชน์อันมีค่าจากการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง” ครั้งนี้จะเป็นสาระดีแก่การพัฒนาการทำงานของคณะสงฆ์จังหวัดลำปาง และพุทธศาสนิกชนตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ใคร่ต่อการศึกษาทั้งหลายให้เกิดปัญญาญาณ ให้สำเร็จเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาต่อไป ฉะนั้นหากมีความสำเร็จใดเกิดขึ้น ก็เริ่มต้นจากความเมตตาของท่านทั้งหลายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้

ขอผลานิสงส์แห่งคุณงามความดีอันเกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้เขียนขอน้อมบูชาคุณ พระรัตนตรัย มอปปบูชาเป็นกตเวทิตาคุณแด่บิดามารดา ญาติสนิทมิตรสหาย พระอาจารย์ทุกรูป คณาจารย์ทุกท่าน และเจ้าหน้าที่ทุกคน ที่ได้ให้ความรู้ ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ และประสบการณ์ รวมถึงให้ความเมตตาเอื้อเฟื้อ ถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจเป็นอย่างดี ตลอดจนเพื่อน ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจอย่างดีเสมอมา คุณความดี การทำประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ และขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้จงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความสามัคคี สืบไป

พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธโร (หมายคอย)

๙ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	๑๔
บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในประเทศไทย	๑๕
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา	๑๕
๒.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา	๑๕
๒.๑.๒ หลักการและความหมายของพัฒนาชุมชน	๑๘
๒.๑.๓ จุดมุ่งหมายและขอบข่ายของการพัฒนาชุมชน	๒๑
๒.๒ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับชุมชน	๒๖
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	๓๒
๒.๓.๑ ความหมายของการพัฒนาชุมชน	๓๒
๒.๓.๒ หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน	๓๕
๒.๓.๓ องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน	๓๗
๒.๔ สังคมพัฒนากับการพัฒนาชุมชน	๓๘
๒.๔.๑ ความหมายและความสำคัญของบทบาท	๓๘
๒.๔.๒ บทบาทของสังคมพัฒนากับชุมชน	๔๑
๒.๔.๓ หน้าที่ของพระสังคมพัฒนา	๔๕
บทที่ ๓ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ	๕๐
๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ	๕๐

๓.๑.๑ ด้านการปกครอง	๕๒
๓.๑.๒ ด้านศาสนาศึกษา	๕๓
๓.๑.๓ ด้านศึกษาสงเคราะห์	๕๖
๓.๑.๔ ด้านการเผยแพร่	๕๙
๓.๑.๕ ด้านสาธารณูปการ	๖๕
๓.๑.๖ ด้านสาธารณสงเคราะห์	๖๘

บทที่ ๔ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง ๗๑

๔.๑ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง ด้านการปกครอง	๗๑
๔.๑.๑ ทิศนคติทางการปฏิบัติงานด้านการปกครอง	๗๑
๔.๑.๒ ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางการแก้ปัญหาด้านการปกครอง	๗๒
๔.๑.๓ แผนการปฏิบัติงาน ระยะ ๓-๕ ปี ด้านการปกครอง	๗๓
๔.๑.๔ กิจกรรมเด่นภายใต้หน้าที่งานด้านการปกครอง	๗๔
๔.๑.๕ หน่วยงานองค์กรที่ให้การสนับสนุนโครงการด้านการปกครองของท่าน	๗๕
๔.๑.๖ ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ด้านการปกครอง	๗๕
๔.๒ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปางด้านศาสนาศึกษา	๗๖
๔.๒.๑ ทิศนคติการปฏิบัติงานด้านศาสนาศึกษา	๗๖
๔.๒.๒ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ในจังหวัดลำปาง ด้านศาสนาศึกษา	๗๘
๔.๒.๓ แผนการปฏิบัติงาน ระยะ ๓-๕ ปี ในจังหวัดลำปางด้านศาสนาศึกษา	๗๙
๔.๒.๔ กิจกรรมเด่นภายใต้หน้าที่งานของท่านด้านศาสนาศึกษา	๗๙
๔.๒.๕ ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ด้านศาสนาศึกษา	๘๐
๔.๓ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๘๑
๔.๓.๑ ทิศนคติงานด้านการศึกษาสงเคราะห์	๘๑
๔.๔ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปางด้านการเผยแพร่	๘๓
๔.๕ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปางด้านสาธารณูปการ	๘๙
๔.๖ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง ด้านสาธารณสงเคราะห์	๙๓
๔.๗ สรุปผลการวิจัย	๙๘

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ๑๐๖

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๖
๕.๑.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ	๑๐๗
๕.๑.๓ แนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง	๑๑๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๑๐
๕.๒.๑ ข้อเสนอเชิงนโยบาย	๑๑๐

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๑๑
บรรณานุกรม	๑๓๒
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๔๐
ภาคผนวก ข. หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย	๑๔๘
ภาคผนวก ค. ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึก	๑๕๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๗

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ ๑ ด้านการปกครอง พระจินดารัตนาภรณ์	๑๑๕
ตารางที่ ๒ แผนงาน โครงการด้านการปกครอง	๑๑๖
ตารางที่ ๓ ด้านศาสนศึกษา พระปิฎกโมลี	๑๑๖
ตารางที่ ๔ แผนงาน โครงการด้านศาสนศึกษา	๑๑๗
ตารางที่ ๕ ด้านศึกษาสงเคราะห์ พระครูสิริรัตนโสภิต, ดร.	๑๑๘
ตารางที่ ๖ แผนงาน โครงการด้านศึกษาสงเคราะห์	๑๑๘
ตารางที่ ๗ ตารางที่ ๗ ด้านการเผยแผ่ พระมหานพดล สุวณฺณเมธี	๑๑๙
ตารางที่ ๘ แผนงาน โครงการด้านการเผยแผ่	๑๑๙
ตารางที่ ๙ ด้านสาธารณูปการ พระวิสุทธิธรรมพิลาส	๑๒๐
ตารางที่ ๑๐ แผนงาน โครงการด้านสาธารณูปการ	๑๒๑
ตารางที่ ๑๑ ด้านสาธารณสงเคราะห์ พระมหาอินจันทร์ คุณะสโก	๑๒๑
ตารางที่ ๑๒ แผนงาน โครงการด้านสาธารณสงเคราะห์	๑๒๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบการระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ดังตัวอย่าง เช่น ที.ม.(ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๙๐ หน้า ๕๐ ซึ่งมีตามลำดับคัมภีร์ที่ใช้ดังนี้

พระสุตตันตปิฎก			
เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑-๒	วิ.มหา.(ไทย) =วินยปิฎก	มหาวิงค์	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.(ไทย) =สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

ข. คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อภาษาอังกฤษ

คำย่อ	คำเต็ม	ความหมาย	หมายเหตุ
ed.	editor	บรรณาธิการ, ผู้จัดพิมพ์	พหุพจน์ใช้ eds.
ibid.	ibiden	เรื่องเดียวกัน	
p.	page	หน้า	พหุพจน์ใช้ pp.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธูลิในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม”^๑

ครั้งในอดีตพระพุทธองค์เผยแผ่หลักธรรมที่ พระพุทธองค์ได้ตรัสองค์แห่งธรรมกถึก ๕ ประการ คือ ๑. อนุพุทฺธิกถิ กล่าวความไปตามลำดับ คือแสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ๒. ปริยายทสสาวิ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เห็นชัด คือชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความยกย่องไปต่าง ๆ ตามแนวเหตุผล ๓. อนุทยตํ ปฏิจจ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือสอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้เขาเป็นประโยชน์แก่เขา ๔. น อามิสฺนโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือสอนเขาไม่ใช่เพราะมุ่งให้ตนจะได้ลาภ หรือผลประโยชน์ตอบแทน ๕. อุตฺตานญจ ปรญจ อนุปหจจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือสอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^๒

กระทั่งปัจจุบันนี้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคสมัยใหม่นั้นตามแนวนโยบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ของพระเดชพระคุณพระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. ในฐานะเจ้าคณะภาค ๒ ได้วางนโยบายซึ่งเรียกว่า “ธรรมประกาศนโยบาย” แปลว่า วิธีการประกาศธรรม มี ๕ ข้อ ดังนี้ ๑. ตกปลานอกบ้าน ๒. ประสานสิบทิศ ๓. ผูกมิตรทั่วหล้า ๔. บริหารปัญญา ๕. สาลิกาป้อนเหยื่อ

ธรรมประกาศนโยบายทั้ง ๕ ข้อนี้ถอดความมาจากพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูป ซึ่งถือว่าเป็นพระธรรมทูตรุ่นแรกที่พระองค์ทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาหลังจากตรัสรู้ได้ประมาณ ๖ เดือน พระพุทธพจน์ที่สำคัญมีดังนี้ “ตุมเหปิ ภิกขเว

^๑ วิมพา. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๒ อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๐๕.

มุตตา สพพปาเสหิ เย ทิพพา จ เย มานุสสา” แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจาก
 ปวงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์” พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า “จรถ ภิกขเว จาริกัม
 พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย” แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อ
 ประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก” และอีกตอนหนึ่งว่า “เทเสถ
 ธมมํ อาที กल्याณํ มชฺเฌกल्याณํ ปรีโยสานกल्याณํ” แปลว่า “จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น
 งามในท่ามกลาง งามในที่สุด” จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวมานี้ เป็นธรรมประกาศนโยบายหรือนโยบาย
 การเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ๕ ข้อ

สถาบันพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดสถาบันหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือต่อ
 สังคมไทยมาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีส่วนช่วยเหลือในการขัดเกลาจิตใจและลักษณะนิสัยของ
 คนไทย ตลอดจนการให้บริการตามความจำเป็นตามความต้องการของประชาชน อีกทั้งยังมีส่วนช่วย
 ในการแก้ไขปัญหาทางสังคมให้แก่เรามาแล้วเป็นส่วนมาก แม้กระทั่งในปัจจุบันหน้าที่ดังกล่าวก็ยังคง
 อยู่ พระภิกษุสงฆ์กับวัดต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการอยู่ตลอดไป ดังนั้น
 สถาบันแห่งนี้จึงอำนวยประโยชน์เกื้อกูลต่อการปกครองและการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบทที่รับบริการบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึง ซึ่งมีจำนวนเกือบ ๘๐
 เปอร์เซ็นต์ของประเทศ อีกทั้งชุมชนในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังมีลักษณะเป็นชุมชนเล็ก ๆ กระจายอยู่
 ทั่วประเทศประมาณร้อยละ ๙๐ ส่วนที่เหลือประมาณร้อยละ ๑๐ เท่านั้น ที่มีอยู่ในเขตเทศบาลหรือ
 สุขาภิบาลซึ่งเป็นชุมชนหนาแน่น ดังนั้น ในประเทศไทยจึงมีชุมชนส่วนใหญ่ที่มีหมู่บ้านเป็นหน่วยหลัก
 และมักจะมียัดตั้งอยู่ในใจกลางหมู่บ้าน วัดจึงเป็นแหล่งศูนย์กลางสำหรับการสมาคม หรือการ
 ดำรงชีวิตทางสังคมและศูนย์กลางของวัฒนธรรม ชีวิตในชนบทจะอยู่รอบ ๆ วัด เพราะประชาชนส่วน
 ใหญ่ยังคงนับถือพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาที่อยู่เหนือจิตใจ
 ของชาวไทยอยู่มาก และนับได้ว่าเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในหมู่บ้านที่รองไปจากครอบครัว

บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย เปนงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทาง
 จิตใจ ส่วน สงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำ
 สิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสง
 เคราะห์นั้น ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน
 ตามแนวความคิดของพระราชาคณะ ประกอบด้วย การให้คำแนะนำทางจิตใจเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับ
 ปัญหาชีวิตต่าง ๆ ส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติตน ประการแรกคือ ต้องเป็นผู้
 นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของ ข้อมูลข่าวสาร
 พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำ
 สอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้
 นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทาง
 ศาสนาให้สามารถมีชีวิต อย่างเป็นสุขมีศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง ประการที่สอง พัฒนาจิตใจของ
 ประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดีมี
 สมรรถภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อบุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ ประการที่
 สามนี้ คือ ต้องส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติ

ธรรมโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด รวมทั้งการจัดให้วัดเป็น อุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน ประการที่สี่ คือ ต้องส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระสงฆ์จึงควรปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนิกชนในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่นและผู้เบิกบานอยู่เสมอ ประการที่ห้า คือ ต้องให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อน พระสงฆ์จึงควรให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเท่าที่จะสามารถทำได้โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษาแนะนำ และการให้กำลังใจ ประการที่หก คือ ต้องช่วยแก้ไข้ปัญหาของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ไข้ปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สาเหตุของทุกข์ รู้สัจจะแห่งทุกข์ รู้หนทางดับทุกข์ และรู้มรรควิธีที่จะดับทุกข์ และประการสุดท้ายคือ ต้องช่วยพัฒนาชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจ การพัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔ นี้ ประกอบด้วยพันธกิจ ๖ ด้าน ตามพันธกิจคณะสงฆ์ คือ (๑) ด้านการปกครอง (๒) ด้านศาสนศึกษา (๓) ด้านศึกษาสงเคราะห์ (๔) ด้านเผยแผ่ (๕) ด้านสาธารณูปการ (๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ของรัฐบาล ตามแผนยุทธศาสตร์ ๒๐ ปี ของไทยแลนด์ ๔.๐ และเพื่อเป็นแนวทางแห่งการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์จังหวัดอื่น ๆ ต่อไป ฉะนั้น เพื่อให้เป็นไปตามบทบาทข้างต้น พระสงฆ์จะต้องพยายามสร้างเครือข่ายประสานงานและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ให้เป็นชุมชนหรือกลุ่มเพื่อที่จะทำให้องค์กรหรือชุมชนรอบข้างยอมรับ จึงจะทำให้การสร้างชุมชนนั้นมีการเรียนรู้องค์ความรู้ซึ่งเป็นบทบาทที่จะต้องชี้แนะทางในการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านแนวความคิด แนะนำ สั่งสอน เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ อันเป็นการชักนำแนวทางไปสู่การพัฒนาสังคม ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทางจิตใจ ทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อคณะสงฆ์มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์สามัคคีกันดีเป็นรูปแบบแล้ว ระบบการจัดการ การบริหารชุมชน การปกครองก็เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมกลุ่มย่อย ๆ ไปสู่การพัฒนาสังคมขนาดใหญ่ขึ้น^๓ การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งจึงนับว่ามีความสำคัญยิ่ง เพราะการที่ชุมชนเข้มแข็งนั้นเป็นการสร้างบริบทของสังคมให้ไปสู่ความมั่นคงในหลายด้าน นักวิชาการหลายท่านจึงให้นิยามเกี่ยวกับความมั่นคงของชุมชนไว้หลายประเด็น จังหวัดลำปาง เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีพระสงฆ์ระดับพระสังฆาธิการเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศไทย ซึ่งพระสงฆ์เหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีผลงานการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชน พัฒนาสังคมต่าง ๆ เช่น การให้การอบรมคุณธรรม จริยธรรม ส่งเสริมการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชน ปลูกฝังจิตสำนึกที่ดี ให้คำปรึกษา แนะนำ ให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ยากจน ผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เป็นต้น จากประเด็นดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยในฐานะนิสิตที่เป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งในจังหวัดลำปาง

^๓ อภิชาติ พันธเสน พัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๖.

จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์ นักพัฒนาจังหวัดลำปาง ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวกับการพัฒนานั้นให้กระจ่างแจ้งและชัดเจน เพื่อจะได้นำผลของการศึกษามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อเชื่อมโยงกับนโยบายมหาเถรสมาคมและรัฐบาลร่วมกันในการอนุมัติแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ระยะ ๕ ปี และ ๒๐ ปี ซึ่งเกิดจากการระดมความคิด กลั่นกรองและเห็นชอบร่วมกันของคณะสงฆ์ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ

๑.๒ คำถามการวิจัย

- ๑.๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๓ แนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนา จังหวัดลำปางเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในประเทศไทย
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ
- ๑.๓.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนา จังหวัดลำปาง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระนักพัฒนาจังหวัดลำปางทั้ง ๖ ด้าน อันประกอบด้วย ด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยมีขอบเขตเนื้อหาที่ต้องวิจัย คือ ๑) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ๒) บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน และ ๓) ศึกษาและวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง ๖ รูป ในจังหวัดลำปาง ซึ่งได้ดำเนินศาสนกิจเพื่อพัฒนาชุมชนเข้มแข็งทั้ง ๖ ด้าน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

พื้นที่ในการศึกษาข้อมูลในครั้งนี้มุ่งเน้นพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดลำปาง ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด ๒,๓๐๙ รูป แต่ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยวิธีการเจาะจง (Purposive Sampling) พระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง ๖ ด้าน ๖ รูป ในจังหวัดลำปาง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ก. สัมภาษณ์เชิงลึก พระสงฆ์นักพัฒนาทั้ง ๖ ด้าน ๖ รูป ในจังหวัดลำปาง ดังนี้

- ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านศาสนศึกษา ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔) ด้านการเผยแผ่ ๕) ด้านสาธารณูปการ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์

๑.๔.๓ ขอบเขตงานพื้นที่

การศึกษาการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระนักพัฒนาจังหวัดลำปาง ครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาข้อมูลพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดลำปาง เฉพาะส่วนของบทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาภาระงานทั้ง ๖ ด้าน ที่มีตำแหน่งในงานที่รับผิดชอบในจังหวัดลำปาง

๑) พระจินดารัตนาภรณ์ ดำรงตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดลำปาง และเจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

๒) พระวิสุทธิธรรมพิลาส ดำรงตำแหน่ง รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง และเจ้าอาวาสวัดต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

๓) พระปิฎกโมลี ดำรงตำแหน่ง รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง วัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

๔) พระมหาอินจันทร์ คุณะโสภณ ดำรงตำแหน่ง รองเจ้าคณะอำเภอเมืองลำปาง และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเจดีย์ขาวหลัง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

๕) พระมหานพดล สุวณฺณเมธี ดำรงตำแหน่ง รองเจ้าคณะอำเภอลำปาง และเจ้าอาวาสวัดบรรพตสถิต อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

๖) พระครูสิริรัตนโสภิต, ดร. ดำรงตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีขีดความสามารถในการจัดการปัญหาของตนเองได้ในระดับหนึ่ง ด้วยการมีผู้นำที่มีความสามารถ มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานวัฒนธรรมความเชื่อ คุณค่าดั้งเดิม ศาสนา และเศรษฐกิจชุมชนที่พึ่งพาเอื้อเฟื้อกันและกัน

สังฆพัฒนา หมายถึง พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สงเคราะห์ สั่งสอนชี้แนะ ให้คำแนะนำและช่วยเหลือชุมชนให้มีขีดความสามารถในการจัดการปัญหาได้เพื่อนำไปสู่สภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนที่ดีขึ้น

บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน หมายถึง พระสงฆ์ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่และสิทธิสำคัญต่อพัฒนาชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดกรอบสภาพความเป็นอยู่ตามบริบทของชุมชนจังหวัดลำปาง โดยจุดมุ่งหวังเพื่อกระบวนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ประกอบด้วย ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านศาสนศึกษา ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔) ด้านการเผยแผ่ ๕) ด้านสาธารณูปการ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังจะได้เสนอต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ชีวิตและผลพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)และนันทศาสตร์ของนักวิชาการ” พอสรุปใจความได้ว่า พระภิกษุ ๔ ประเภท ตามทัศนะผู้เขียนแล้ว พระภิกษุน่าจะมีอยู่หลายประเภทด้วยกัน อย่างน้อยมีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑) พระตื้น อาจใช้ภาษาอังกฤษว่า “Clmmon Monks” คือ พระภิกษุทั่วไป ๆ ถ้าเปรียบกับกองทัพก็เหมือนพลทหาร ถ้าเป็นป่าไม้ก็เหมือนไม้ล้มลุก ไม้เครือและกาฝากทั่วไป ประเภทจะหาแก่นไปสร้างบ้านสร้างเรือนจริงจังไม่ได้ อย่างเก่งก็ได้ไม้พ้อไปทำฟืนหุงข้าวหุงปลาทำอาหารพอได้

๒) พระดั่ง อาจใช้ภาษาอังกฤษว่า “Popular Monks” เป็นพระภิกษุพิเศษขึ้นดังกรณีพระที่มีชื่อเสียงอยู่ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นพระราชวิฑูรย์คุณเดช พระราชวิสุทธิโสภณ พระพิศาลธรรมพาที พระดั่ง ๆ ชาวบ้านมักจะทราบในนามเดิมว่า หลวงพ่อคุณ หลวงตามหาบัว พระอาจารย์พยอม ฯลฯ จะไม่นิยมเรียกท่านในราชทินนาม (อาจจะเพราะยาว-เรียกยาก หรือไม่ก็เปลี่ยนบ่อย เลยไม่คุ้นเคย)พระดั่ง อาจจะแบ่งไปเป็นทั้งดั่งอย่างมีเนื้อหาสาระ คือเป็นพระดีหรือไม่ค่อยจะเนื้อหาสาระนัก (ไม่ค่อยดี) นักก็ได้ เราจะเห็นตัวอย่างว่า มีพระภิกษุดั่ง ๆ หลายรูป มีปัญหา มีเรื่องอื้อฉาวจนกระเทือนใจชาวพุทธก็อยู่บ่อย ๆ

๓) พระดี อาจใช้ภาษาอังกฤษว่า “Good Monks” พระดีนั้นอาจจะพระดั่งบ้าง ไม่ดั่งบ้าง ถ้าจะดั่งก็ไม่ดั่งหรือหาฟุ้งฟั่น เพราะท่านเองก็ไม่ประสงค์จะให้ดั่ง ลาม ยศ สรรเสริญ ก็ค่อยเป็นค่อยไป เพราะจะไม่นิยมโปรโมทหรือจัดตั้ง (Organize) อะไรให้สับสนยุ่งยากนัก แต่ท่านก็มีความเป็นพระภิกษุตามพระธรรมวินัยค่อนข้างจะสมบูรณ์

๔) พระเด่น อาจใช้ภาษาอังกฤษว่า “Eminent Monks”พระภิกษุประเภทนี้ จัดเป็นชั้นยอดเยี่ยม (Excellent Monks) จัดเป็นพระประเภทหายากมาก (Distinguished Monks) มิใช่เป็นเพียงพระดั่งหรือพระดี ท่านอยู่เหนือทั้งความดั่งและความดี^๔

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต” พอสรุปใจความได้ว่า พระสงฆ์เพื่อสังคม ควบคู่กับการปรับตัวในด้านหลักธรรม ก็คือการปรับตัวในด้านบทบาททางสังคมของชาวพุทธโดยเฉพาะพระสงฆ์ ในช่วง ๒ ทศวรรษที่ผ่านมาเราได้เห็นพระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการสงเคราะห์ช่วยเหลือชุมชนมากขึ้น แทนที่จะจำกัดตัวเองอยู่กับการเทศน์การสอนและการสวดเท่านั้นพระสงฆ์เหล่านี้จำนวนไม่น้อยทำงานสงเคราะห์ชุมชนด้วยความศรัทธาเริ่มของตนเอง มิใช่เพราะการชักนำของหน่วยงานรัฐหรือเพื่อสนอง

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), “ชีวิตและผล พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)และนันทศาสตร์ของนักวิชาการ”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒) หน้า ๑๑-๑๒.

นโยบายรัฐดังบางโครงการที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ ท่านเหล่านี้ได้พบเห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านรอบวัด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่ไม่เพียงแต่ละเลยภาคชนบทเท่านั้น หากยังเบียดบังทรัพยากรจากชนบทเพื่อนำไปพัฒนาเมืองและภาคอุตสาหกรรมหลายท่านได้เริ่มช่วยเหลือชาวบ้านด้วยกิจกรรมพื้น ๆ เช่น การจัดตั้งศูนย์เด็กในวัด การอบรมเยาวชน ต่อมาก็ขยายไปสู่การช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจหรือความเป็นอยู่ เช่น ทำโครงการฝึกอาชีพ ธนาคารข้าว ธนาคารควาย สหกรณ์ร้านค้า บ้างก็สงเคราะห์ชาวบ้านทางด้านสุขภาพอนามัย เช่น ส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ให้คำแนะนำด้านสุขอนามัยหรือรักษาผู้ป่วยเอดส์ ขณะที่หลายท่านส่งเสริมชาวบ้านในเรื่องเกษตรผสมผสาน หรือเกษตรกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์อีกไม่น้อยที่ทำงานรณรงค์ในหมู่บ้านเพื่อให้ปลอดจากอบายมุขและสิ่งเสพติดความเคลื่อนไหวของพระสงฆ์เหล่านี้ทำให้คำว่า “พระนักพัฒนา”^๕

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ) ได้กล่าวถึง ลักษณะของการสาธารณสงเคราะห์ที่พระสงฆ์หรือวัดวาอารามต่าง ๆ จัดทำอยู่ในปัจจุบัน เช่น การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มิว่าวัตถุประสงค์ให้ผลงานเป็นสาธารณประโยชน์ สาธารณสมบัติ การตั้งกองทุนสาธารณสงเคราะห์ การตั้งมูลนิธิเพื่อคนยากจนหรือการช่วยเหลือคราวประสบภัยพิบัติ การกำหนดเขตอภัยทาน และกิจการอื่นที่เป็นเจ้าของเอง ลักษณะนี้มุ่งเอากิจการที่ทำเองหรือโครงการที่กำหนดเอง ทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือกิจการชั่วคราว^๖

ขวัญดิน สิงห์คำ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บูรณาการ วัด บ้าน โรงเรียน ศาสน์และศิลป์ แห่งการพัฒนาชุมชน” ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า การที่คนในชุมชนและสังคมโดยส่วนรวมได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความรู้ความสามารถของตนเอง และร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชนและสังคมให้ดีขึ้นและพัฒนาด้านศีลธรรม คุณธรรมและงานวิชาชีพที่เป็นงานไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น เพื่อให้สามารถเลี้ยงตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ผู้ปกครองนักเรียนและบุคลากรทางการศึกษาพึงพอใจในการจัดการศึกษา เพราะเป็นการจัดการศึกษาที่มีการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติจากตัวอย่างจริง ไม่ใช้การทดลอง สร้างและพัฒนาผู้เรียนให้มีความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) ในเรื่องต่าง ๆ ของชีวิตตามแนวทางของพระพุทธศาสนา โดยมี สมณะ สิกขมาตุ ครู และชาวชุมชน เป็นต้นแบบที่ดีในการทำงานฟรี ตั้งใจและเต็มใจในการทำงาน พร้อมทั้งเป็นแบบอย่างในการทำงานอย่างเสียสละ^๗

^๕ พระไพศาล วิสาโล, “พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๕๓๑-๕๓๒.

^๖ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗-๕๘.

^๗ ขวัญดิน สิงห์คำ, “บูรณาการ วัด บ้าน โรงเรียน ศาสน์และศิลป์แห่งการพัฒนาชุมชน”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๖), หน้า ๒๑.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Directed Change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (Planned change) วิทยากร เชียงกุล ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจและความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษาสังแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่าง ๆ ด้วยความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่าเป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้นหากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า^๕

สนธยา พบศรี ได้ให้แนวคิดการพัฒนาชุมชนไว้ใน “ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน” ซึ่งพอสรุปใจความสำคัญว่า ๑) คน เป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน เพราะมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมแสดงแนวคิด ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบร่วมกันเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคม ๓) การช่วยเหลือตัวเองและชุมชน ในการพัฒนาเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถพัฒนาตัวเองและชุมชน ๔) การใช้ทรัพยากรในชุมชนโดยการใช้ทรัพยากรในชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่น ๆ โดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชนและเป็นการผลักดันเพื่อปลูกจิตสำนึกการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตน ๕) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน การพัฒนาเป็นสิทธิเสรีภาพของคนในการพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการพัฒนาอย่างแท้จริง ๖) ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นพัฒนาคนและทรัพยากรในท้องถิ่น ๗) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องมีการประสานงานในระหว่างชุมชนและรัฐบาลเพื่อจะให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ ๘) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้การพัฒนา ๙) การสมดุลในการพัฒนาต้องทำอยู่หลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว พัฒนาไปพร้อมกันทุกด้าน ๑๐) การศึกษาแก่ประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต^๖

ประเวศ วะสี ได้เสนอไว้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชนจึงเปรียบประดุจภูมิคุ้มกันทางสังคมซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญ ๓ ประการเข้ามาผนวกกัน ได้แก่ (๑) ธรรมชาติ (๒) การเรียนรู้ (๓) การจัดการองค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบทั้ง ๓ นั้น มีพลังมาก กล่าวคือ ธรรมชาติการเรียนรู้และการจัดการ แต่ละองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งยังไม่เพียงพอที่จะเผชิญกับความยากของปัญหา แต่เมื่อทั้ง ๓ เข้ามาผนวกกัน ศักยภาพอันสูงส่งจึงเกิดขึ้น การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเป็น

^๕ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙). หน้า ๕.

^๖ สนธยา พบศรี ผศ., **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕). หน้า ๗๓.

เครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ กล่าวคือ เรื่องความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่ออนาคตของประเทศชาติ^{๑๐}

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวว่า ภารกิจที่สำคัญยิ่งของพระสงฆ์ คือ การอบรมสั่งสอนชาวบ้านในทางที่ถูกที่ควร ชาวบ้านได้ให้การอุปการะปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ ให้มีกำลังศึกษาปฏิบัติธรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ก็ควรอนุเคราะห์ชาวบ้านเป็นการตอบแทน พอสรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๖ ด้าน คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานในบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อประชาชนและสังคม โดยจะต้องดำเนินงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่งของมหาเถรสมาคม และต้องเป็นไปตามกฎหมายของฝ่ายบ้านเมืองด้วย สามารถกล่าวได้ว่า งานด้านการสาธารณสงเคราะห์นี้ สามารถแยกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ สงเคราะห์ทางวัตถุ หมายถึง การอนุเคราะห์หรืออุปถัมภ์ด้วยวัตถุสิ่งของ และสงเคราะห์ทางจิตใจ หมายถึง การอนุเคราะห์ด้วยการให้ธรรมะเป็นทาน^{๑๑}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) นั้น กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองว่า มีบทบาทในงานทั้ง ๖ ประเภท ได้แก่ การควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวตามลำดับไป ดังนี้ ๑) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครอง เป็นงานในหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรในเขตปกครองของตน ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย และตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการศาสนศึกษา การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาของ บรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม มาตรา ๑๕ ตรี ๓) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล หรืออุดหนุนจนเจือช่วยเหลือนอกจากการศาสนศึกษา หรือสถาบันอื่น หรือบุคคลอื่นที่กำลังศึกษาเล่าเรียน ๔) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไปให้แพร่หลาย ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย น้อมเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น ๕) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการสาธารณูปการ การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ทางศาสนา ๖) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการสาธารณสงเคราะห์ การดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อให้

^{๑๐} ประเวศ วะสี, **บทสัมภาษณ์ในประชาสังคม: วรรณชนกคิดในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๓๖-๓๗.

^{๑๑} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร: บรรณาคาร, ๒๕๒๙), หน้า ๗๑.

เป็นสาธารณประโยชน์แก่หน่วยงานหรือของบุคคลหรือคณะบุคคล หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือการอุดหนุนจนเจือสถานทีซึ่งเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป^{๑๒}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และคณะสงฆ์ ถือเป็นกิจการพระศาสนาที่สำคัญที่สุด จุดหมายของการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมประการหนึ่งคือความรู้ความสามารถในการที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชนหรือการเผยแผ่ตัวเอง คณะสงฆ์ไทยเคยจัดให้มีโรงเรียนพระธรรมกถึกภิกษุสงฆ์ที่เทศน์ดีจะได้รับการยกย่องมาก ปัจจุบันมีบางวัดสอนวาทศิลป์ในหลักสูตรการศึกษาภิกษุสงฆ์สามเณรก็เป็นการส่งเสริมให้มีความสามารถในการเผยแผ่ประเภทนี้^{๑๓}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูสุจริตรธรรมนิวิฐ (สมจิตร อธิปญโญ) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน: กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่” จากผลการศึกษาพบว่าบทบาทพระสงฆ์นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคนไทยส่วนใหญ่มีความศรัทธาและนับถือพระพุทธศาสนาจนพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานและแก่นสารของขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมไทย เมื่อคนไทยตั้งถิ่นฐานรวมกลุ่มเป็นชุมชน จะมีวัดปรากฏในชุมชนนั้น เพื่อใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ อาศัยพระสงฆ์ให้การแนะนำสั่งสอน โดยนำหลักคำสอน ทางพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางเพื่อค้นพบความจริงอันเป็นสัจธรรมในชีวิตของตนเองและใช้หลักพุทธธรรมขัดเกลาจิตใจ ในอดีตพระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาท โดยตรงในการถ่ายทอดหลักพุทธธรรมเพื่ออบรมสั่งสอนและให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้มีแนวทางประพฤติ ปฏิบัติ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน แต่ปัจจุบันสังคม มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตอย่างมาก พระสงฆ์มีบทบาทในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน จึงมีความเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จากที่พระสงฆ์เป็นผู้นำในด้านการให้ความรู้ การประพฤติ ปฏิบัติ และการเป็นผู้ระดมทุนทรัพย์ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เปลี่ยนเป็นมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งทางราชการ และเอกชนเข้าร่วมดำเนินการด้วย เช่น โรงเรียนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด หรือหน่วยงานราชการอื่น ๆ ต่างเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน จึงนับว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ได้มีหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมดำเนินการ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในชุมชนมากขึ้น^{๑๔}

^{๑๒} กนก แสสนประเสริฐ, **ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

^{๑๓} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษาใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลายเสือ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^{๑๔} พระครูสุจริตรธรรมนิวิฐ (สมจิตร อธิปญโญ), “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน: กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนดharmaบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔). หน้า ๑๓.

พระธชชัย อุปคุตโต (ถนอมชาติ) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม กรณีศึกษาเครือข่ายสังฆพัฒนาแผ่นดินทอง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ” จากผลการศึกษาพบว่าบทบาทพระสงฆ์และความสำคัญขององค์การเครือข่ายสังฆพัฒนาแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองด้านการศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเพื่อแบ่งเบาภาระของผู้ปกครองที่ต้องทำมาหากิน และไม่มีเวลาดูแล นอกจากนี้เพื่ออบรมสั่งสอนเด็กเล็กให้มีความรู้ และคุณธรรม จริยธรรม และเตรียมความพร้อมให้เด็ก ๆ ก่อนจะเลื่อนไปเรียนในระดับประถมศึกษาต่อไป ด้านสังคมเคราะห์ขององค์การเครือข่ายสังฆพัฒนาแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง การพัฒนาคุณภาพชีวิต การช่วยเหลือประชาชน โดยยึดหลักศาสนธรรมควบคู่กับการพัฒนาวัตถุ เช่น การส่งเสริมอาชีพการปลูกผักสวนครัวปลอดสารพิษ การทำสวนสมุนไพร การจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ นอกจากนี้พระสงฆ์ได้บทบาทกิจกรรมลดการติดยาเสพติดในชุมชน ด้วยการให้หลักอปริหานิยธรรม คือ หลักการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มคณะของผู้ติดยาเสพติด และมีการใช้หลักสามัคคีธรรม คือ การสร้างความร่วมมือ ประองตอง เกื้อกูลรักใคร่ รวมถึงหลักธรรมไตรสิกขา คือ ได้รักษาศีล ได้เจริญสมาธิ และได้เจริญปัญญาของปัญญาของผู้ติดยาได้มีจิตใจเข้มแข็งไม่หวน กลับไปเสพยาเสพติด^{๑๕}

สมบุรณ์ ธรรมลังกา ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย” จากผลการศึกษาพบว่าในบริบททางด้านสังคมของชุมชนที่เข้มแข็งในจังหวัดเชียงราย เป็นสังคมแบบเครือญาติมีโครงสร้างทางสังคมเป็นทั้งแนวราบและแนวตั้ง ทางด้านการเมืองมีการกระจายอำนาจแบ่งการปกครองชุมชนเป็นหมวดหรือคุ้มชุมชนต่าง ๆ ทางด้านวัฒนธรรมชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและทางด้านเศรษฐกิจมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการผลิตมีการรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่ายผลผลิตเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดเชียงราย อาทิ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผู้นำชุมชนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนมีปัจจัยสำคัญคือกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนระบบเครือข่ายระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน^{๑๖}

พระมหาทนต์ศักดิ์ ประไพหลง ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทวัดในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยศึกษาผ่านวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นในจังหวัดชลบุรี” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของวัดในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยศึกษาผ่านวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นใน ๔ ด้าน คือ บทบาทผลกระทบจากบทบาท ปัญหาอุปสรรค และแนวทางส่งเสริม ด้วยระเบียบวิธี

^{๑๕} พระธชชัย อุปคุตโต (ถนอมชาติ), “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม กรณีศึกษาเครือข่ายสังฆพัฒนาแผ่นดินทอง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗). หน้า ๑๕.

^{๑๖} สมบุรณ์ ธรรมลังกา, “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ๒๕๕๕), หน้า ๑๖.

วิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ และการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย นำเข้าข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประมวลผล เชื่อมโยงความสัมพันธ์ สรุปผลการวิจัยพบว่า วัดมีบทบาท ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนเข้มแข็งใน ๔ ด้าน คือ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน การเชื่อมโยงการพัฒนา การบริหารจัดการที่ดี การมีส่วนร่วม โดยวัดอบรมจริยธรรมยังไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันแก่ชุมชน เพื่อการประกอบสัมมาอาชีพ วัดเป็นผู้ให้อาการสถานที่เพื่อประกอบกิจกรรมส่งเสริมอาชีพแก่ชุมชน วัดสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมอาชีพแต่ขาดความต่อเนื่อง วัดมีการวางแผนระยะสั้นในการใช้สอยอาคาร สถานที่ บุคลากรของวัดที่ดูแลรับผิดชอบคลังพัสดุยังขาดความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ วัดจัดสรรงบประมาณเพื่อกิจกรรมส่งเสริมอาชีพของชุมชน วัดระบุแหล่งข้อมูลไม่ชัดเจนในการจัดทำเอกสารรายงานการบริหารงานของวัด วัดมีส่วนร่วมในบางกิจกรรมของชุมชน วัดควรปรับตนเองให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจชุมชน วัดควรมีความรู้ทุกด้าน ขยายขอบข่ายงาน เป็นผู้ประสานความร่วมมือ จัดฝึกอบรมการบริหารจัดการแก่บุคลากรของวัด และชุมชน ริเริ่มสร้างสรรค์จัดทำแผนงาน และโครงการเพื่อชุมชน^{๑๗}

พระมหารัตนพล รตนพล (ก้านเพชร) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็งศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์” การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและบทบาทของพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์ โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๒ รูป คือ พระครูวิบูลธรรมโฆสิตและพระครูโสภณบุญญกิจ โดยวิธีการสุ่มเลือกแบบเจาะจง โดยได้กำหนดประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์พระสงฆ์ลูกวัด พระสงฆ์ในการปกครอง ประชาชนและผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ทั้ง ๒ รูป เพื่อตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือมากที่สุด และใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในชุมชนถึงบทบาทของพระสงฆ์ด้วยการสังเกตวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต พฤติกรรมของพระสงฆ์และประชาชนในชุมชน ผลการวิจัยได้พบแนวคิดของพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์ คือพระครูวิบูลธรรมโฆสิต และพระครูโสภณบุญญกิจ ๓ ด้าน คือ ๑) การพัฒนาวัด (เศรษฐกิจ) ๒) การพัฒนาจิตใจ ๓) การพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง นอกจากนั้นได้พบบทบาทการพัฒนา ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้าน ศาสนศึกษา ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕) ด้านสาธารณูปการ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยพบผลได้ที่เกิดกับชุมชนจากการดำเนินบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ทั้ง ๒ รูป เป็นการพึ่งตนเองได้ในระดับ

^{๑๗} พระมหาทองศักดิ์ ประไพพล, “บทบาทวัดในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นในจังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

หนึ่งของชุมชนในมิติทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑) มิติด้านเศรษฐกิจ ๒) มิติด้านสังคม ๓) มิติด้านวัฒนธรรม ๔) มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๑๘}

สุภารัตน์ รักษ์มณี ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีชุมชนบ้านขุน อ.ฮอด จ.เชียงใหม่” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง พัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน และปลอดภัยตามสุข โดยนำวาทกรรมทางพระพุทธศาสนาใช้พัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ และศึกษากระบวนการการใส่รหัสและการถอดรหัสผ่านแนวคิดทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งศึกษาที่มาแห่งอำนาจของพระสงฆ์ ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนเข้มแข็งได้สำเร็จ และได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านอันเนื่องมาจากลักษณะของชุมชนบ้านขุนมีภูมิหลัง เป็นชาวเขาเผ่าลัวะ นับถือพระพุทธศาสนา ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ มีประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้เป็นชุมชนคุณธรรม มีการเคลื่อนไหวต่อสู้กับอำนาจไม่เป็นธรรม นอกจากนี้ยังพบว่า อำนาจของพระสงฆ์มาจาก สถานะของความเป็นพระ วัฒนธรรม เครือข่ายและอำนาจเฉพาะตัว เช่นมีการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมค่อนข้างสูง มีประสบการณ์ อุดมการณ์และเป้าหมายชัดเจน มีความเมตตาอดทน เสียสละ เป็นต้น^{๑๙}

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมดนั้น พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการสรรค์สร้างพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งได้สำเร็จ ซึ่งอาจเป็นเพราะสถานะของความเป็นพระ มีวัฒนธรรม มีเครือข่ายและอำนาจ มีบารมีเฉพาะตัว มีความน่าเชื่อถือด้านภูมิความรู้ การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมค่อนข้างสูง ตลอดจนมีความเมตตา อดทน เสียสละ เป็นต้น และในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ได้ดำเนินบทบาทผ่านงานคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านศาสนศึกษา ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕) ด้านสาธารณูปการ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิจัย ๓ อย่าง ดังนี้

๑) การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาเอกสาร ๒ กลุ่ม คือ จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๘} พระมหารัตนพล รตนพโล (ก้านเพชร), “บทบาทพระสงฆ์ต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๑๙} สุภารัตน์ รักษ์มณี, “บทบาทพระสงฆ์ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีชุมชนบ้านขุน อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ๒๕๔๕), หน้า ๑๔.

และเอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา เอกสาร งานวิจัย หนังสือตำราทางวิชาการ วารสาร เอกสาร สิ่งพิมพ์ และข้อมูลชนิดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง และศึกษาค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน

๒) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง ทั้ง ๖ ด้าน จำนวน ๖ รูป

๑.๗.๒ ขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย (Research Process)

การศึกษาวิจัยเรื่อง “สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง” ผู้วิจัยได้ดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนตามระเบียบวิธีวิจัยที่ถูกต้อง ดังต่อไปนี้

๑) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ ห้องสมุดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องสมุดประชาชนจังหวัดลำปาง หอสมุดประชาชนเทศบาลนครลำปาง เป็นต้น รวมถึง E-Search คือการสืบค้นข้อมูลวิชาการ งานวิจัยต่าง ๆ ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต (Internet) ทั้งนี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิใน ๒ หัวข้อใหญ่ คือ ๑) รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ๒) รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน

๒) สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก นำความรู้จากภาคเอกสารและแนวคิดจากการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อใช้กำหนดแนวทางรวบรวมข้อมูลทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง จำนวน ๖ รูป ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๓) นำข้อมูลที่ได้ศึกษารวบรวมมาวิเคราะห์ นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดทั้งจากเชิงเอกสาร และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก มาวิเคราะห์ตีความแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดลำปาง

๔) การสรุปและนำเสนอ สรุปและนำเสนอผลการศึกษาวิจัยเพื่อตอบคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้และเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาของจังหวัดลำปาง รวมทั้งนำผลงานวิจัยนี้ไปเผยแพร่ในสื่อสิ่งพิมพ์วารสารต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

- ๑.๘.๑ ได้ทราบแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในประเทศไทย
- ๑.๘.๒ ได้ทราบแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน
- ๑.๘.๓ ได้ทราบแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง

บทที่ ๒

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในประเทศไทย

การศึกษาสัมพัทธ์: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระนักพัฒนาจังหวัดลำปาง ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของเนื้อหาประกอบด้วย ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา ๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน ๒.๓ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามวิถีพุทธ ๒.๔ สัมพัทธ์กับการพัฒนาชุมชน ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๒.๖ บริบทพื้นที่ และ ๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาเรื่องนี้จำเป็นต้องศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา และบทบาทของพระสงฆ์เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องศึกษาเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาของพระสงฆ์ ดังนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

๒.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหมายของการพัฒนา มีนักวิชาการหลากหลายท่านได้ให้นิยามความหมายของการพัฒนาชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและเรียบเรียงไว้ ดังนี้

คำว่า “พัฒนา” ในความหมายของภาษาไทยเป็นการให้ความหมายที่เข้าใจกันว่า การทำให้เจริญ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ในด้านสังคมให้เจริญเติบโต พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง การทำความเจริญ^๑ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การกระทำที่เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่างเจริญเติบโตขึ้นหรือขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนานั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมหรือมนุษย์ก็ได้^๒

การพัฒนา หมายถึง การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น คือ มีอาหารที่มีคุณค่ากิน มีสุขภาพดีขึ้นทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต มีงานทำ เดินทางไปมาติดต่อสื่อสารกันได้ทางใดทางหนึ่ง มีชีวิตความ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๒๗.

^๒ คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ความจริงของชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๓.

เป็นอยู่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน และสิ่งแวดล้อม^๓ และยังได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึง การพัฒนาที่น่าจะส่งผลต่อคนส่วนคนส่วนใหญ่ใน ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ^๔

๑. การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้า ซึ่งถ้าเป็นเรื่องเศรษฐกิจก็เรียกว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจ ถ้าเป็นด้านสังคมก็เป็นเรื่องของความมีเหตุผล ตลอดจนระบบและกลไกซึ่งเอื้ออำนวยให้สามารถใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ และลดความขัดแย้งโดยสันติวิธี เรื่องความก้าวหน้านี้ได้กลายเป็นเรื่องที่ได้รับการเอาใจใส่กันมาก และมีคนส่วนหนึ่งเห็นว่า การพัฒนานั้น หมายถึง เรื่องของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ซึ่งตามทัศนะของการพัฒนาโดยทั่วไปนั้น ควร หมายถึง เรื่องความก้าวหน้าทางสังคมด้วย ไม่เฉพาะแต่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเท่านั้น

๒. การพัฒนา หมายถึง ความมั่นคง ถ้าในทางเศรษฐกิจเราต้องการให้ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบที่มั่นคงมีเสถียรภาพ ไม่มีปัญหาเงินเฟ้อ เงินฝืด ในทางสังคมก็เช่นกันเราต้องการเห็นความมั่นคงทางสังคม เป็นสังคมที่สงบสุข สังคมที่สามารถปรับตัวเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้โดยปราศจากความรุนแรง ความมั่นคงจึงเป็นเรื่องใหญ่และในการพัฒนาที่ต้องคิดถึงเรื่องนี้ด้วย

๓. การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้าและความมั่นคง การพัฒนายังควร หมายถึง ความเป็นธรรม อีกด้วย โดยเฉพาะความเป็นธรรมในลักษณะที่ว่าประชาชนทุกคนที่เป็นสมาชิกของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วม และได้รับผลตอบแทนจากการที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาตามควร ดังนั้นการพัฒนาที่เราต้องการจึงควรเป็นการพัฒนาในรูปแบบที่ช่วยสร้างความเป็นธรรมด้วยจากความหมายทั้งหมดสามารถ สรุปได้ว่า การพัฒนา คือ การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าจนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์ของสังคมจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งที่คุณค่าเพิ่มขึ้น และต้องการมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ในการพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มี การทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรม การบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรมหรือบำเพ็ญสมาธิ และคำว่า วิปัสสนาภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการบำเพ็ญวิปัสสนา^๕ การพัฒนาแบบพุทธ เป็นการพัฒนาสังคมที่จะก่อให้เกิดสันติสุขต้องเป็นการพัฒนาที่ถ่อมมนุษย์เป็นสาระโดยมุ่งให้เกิดพัฒนาการในบุคคลที่ประกอบกันเป็นสังคมพัฒนาการของบุคคลนี้ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ภาวนา คือ การทำให้เจริญ ซึ่งมีความหมายต่างจาก วัฒนธรรม ที่แปลว่า

^๓ วิทยากร เชียงกุล, **เพื่อศตวรรษที่ ๒๑**, (กรุงเทพมหานคร: มิ่งมิตร, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

^๔ ไชยสิทธิ์ บัณฑิตมรรณ, **การพัฒนาประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^๕ พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

เจริญ การพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การทำให้สังคมนั้นมีภาวะที่เอื้อให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงามนั้น หมายถึง ชีวิตที่ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความบีบคั้น รัตรึงทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สามารถที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนด้วยสติปัญญาและความพากเพียรของชีวิตเช่นนี้ย่อมไม่ถูกกดดันครอบงำให้จำกัดอยู่กับตัวเอง จึงมีจิตใจเป็นอิสระและแผ่กว้างไปยังเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิต ภาวะชีวิตดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า อิสระภาพ ซึ่ง แปลว่า ความเป็นใหญ่ในตนเอง^๖

สนธยา พลศรี ได้ให้ความหมายและอธิบายไว้ว่า “การพัฒนา” มาจากคำภาษาบาลีว่า วพฺพน (วัต-พะ-นะ) แปลว่า เจริญ ซึ่งแบ่งออกเป็นสองส่วน คือการพัฒนาคนเรียกว่า ภาวนา กับการพัฒนาสิ่งอื่นๆ ที่ไม่ใช่คนเช่น วัตถุ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ เรียกว่า พัฒนา หรือ วัฒนา เช่น การก่อสร้างถนน บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ สะพาน โรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น^๗

นอกจากนั้น สนธยา พลศรี ได้แบ่งแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาของนักวิชาการต่าง ๆ ออกเป็น ๓ กลุ่มมีลักษณะ ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึงความเจริญเติบโต (Growth) คือ เป็นการเพิ่มผลผลิต ซึ่งกระทำโดยระบบสังคมร่วมกับสิ่งแวดล้อม เช่น การผลิตข้าวเพิ่มขึ้น การสร้างถนน สะพาน เขื่อน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึงการเปลี่ยนแปลงระบบกระทำการ เช่น มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม ระบบการเมือง และระบบการบริหาร

กลุ่มที่ ๓ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา เป็นการเน้นถึงวัตถุประสงค์หลักถ้าเป็นการบริหาร ก็ต้องบริหารด้วยวัตถุประสงค์ คือ การทำงานที่มุ่งเน้นวัตถุประสงค์เป็นหลัก กล่าวคือ การพัฒนาต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และความต้องการที่ได้รับความเห็นชอบหรือการสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง^๘

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ร่วมกับไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม กล่าวถึงชุมชน คือกลุ่มบุคคลตั้งอยู่เป็นที่เป็นทางมีขอบเขต เดียวกัน และผู้คนเหล่านี้มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และติดต่อซึ่งกันและกันมี ความสนใจ ร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความรักชาติ รักมาตุภูมิ มีแนวพฤติกรรมเป็น อย่างเดียวกัน เช่น การกิน การอยู่ ภาษาพูด เป็นต้น^๙ ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวกัน และสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือการมีอาชีพ

^๖ พระไพศาล วิสาโล, **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘-๑๙.

^๗ สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

^๘ สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, หน้า ๘.

^๙ ไพฑูรย์ เครือแก้ว, **ลักษณะสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิพิธการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

ร่วมกัน หรือการประกอบกิจกรรม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรมความเชื่อ หรือความสนใจ ร่วมกัน^{๑๐}

ข้อมูลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ประมวลความได้ว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของระบบต่าง ๆ ในทางด้านการพัฒนาคน พัฒนาทางด้านจิตใจ ด้านสังคมและขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม และรวมทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเมื่อนำมาปรับใช้กับแนวทางในการพัฒนาชุมชน โดยการวางแผนตามแนวยุทธศาสตร์ของประเทศ แนวยุทธศาสตร์โดยใช้หลักพุทธศาสนาเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ความสุขทางจิต และสติปัญญา สร้างความสุขขอมวลมนุษย์นั้น ให้มีทั้งคุณธรรม จริยธรรม ไปด้วยกัน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับรูปวัตถุภายนอกที่มองเห็นอย่างเดียว

๒.๑.๒ หลักการและความหมายของการพัฒนาชุมชน

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงหลักการพัฒนาชุมชนที่หลากหลายไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและเรียบเรียงไว้ ดังนี้

ทงศักดิ์ คุ่มไชนะ ได้กล่าวถึงหลักในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ซึ่งนักพัฒนาต้องยึดเป็นแนวทางปฏิบัติประกอบด้วย

๑. ยึดหลักความมีศักดิ์ศรีและศักยภาพของประชาชน โดยนักพัฒนาจะต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพ มีความรู้ความสามารถที่แฝงเร้นอยู่ในตัว สามารถที่จะปรับปรุงพัฒนาตนเองได้ จึงต้องให้อิทธิพลประชาชนในการคิด วางแผน เพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง นักพัฒนาควรจะเป็นเพียงผู้กระตุ้น แนะนำ ส่งเสริม และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้มากที่สุด

๒. ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน โดยนักพัฒนาจะต้องยึดมั่นว่า นโยบายการพัฒนาชนบทและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชน ต้องการสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ซึ่งสามารถที่จะทำกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาบางประเภทได้ โดยอาศัยการช่วยเหลือของตนเองของคนในชุมชนหรือหมู่บ้านเป็นหลัก ส่วนรัฐบาลนั้นจะคอยช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน

๓. ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผลในกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่จะทำในชุมชน เป็นการให้อิทธิพลแก่ประชาชนในชุมชนหรือหมู่บ้านได้ร่วมกิจกรรมตั้งแต่เริ่มคิด จนกระทั่งถึงการติดตามประเมินผลของการทำกิจกรรม ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกจิตสำนึกในเรื่องความเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรม

^{๑๐} ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, *สำนักไทยที่พึ่งงานที่ปรารถนา*, (กรุงเทพมหานคร: ครุสภา, ๒๕๔๔), หน้า

๔. ยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มด้วยการประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน และร่วมกันคิดตัดสินใจว่าจะทำอะไร เมื่อตกลงกันแล้วก็ร่วมกันทำ โดยมอบหมายให้แต่ละคนได้รับผิดชอบร่วมกัน งานจะมาจากประชาชนในชุมชนเอง ไม่ได้มาจากการถูกสั่งให้ทำ นักพัฒนาจะไม่ใช้วิธีการออกคำสั่ง แต่จะต้องให้การศึกษา ชักชวน เสนอความเห็นให้ประชาชนได้พิจารณาวิเคราะห์ด้วยเหตุด้วยผล และหาข้อสรุปตัดสินใจแก้ปัญหาเอง โดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย^{๑๑}

การพัฒนาชุมชน คือ การสร้างความเจริญให้กับชุมชน เพื่อส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนสภาพ ปรับปรุงให้ต่างจากเดิมไปในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชน ไว้อย่างมากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษา ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน คือการเปลี่ยนแปลงส่วนกลุ่มของชุมชน จากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา) ไปสู่วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดีและเจริญขึ้น) กล่าวคือ เป็นการจงใจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ การพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned Community Change)^{๑๒}

วิทยากร เชียงกุล ได้กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนในความหมายที่กว้าง คือ การพัฒนาสังคม เพราะการพัฒนาที่แท้จริงนั้นจะต้องทำทั้งสังคม ไม่ใช่ทำเฉพาะชุมชนใดชุมชนหนึ่ง และการพัฒนาที่แท้จริงหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจในด้านต่าง ๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเรียกว่า เป็นการพัฒนาคุณธรรมของชีวิต เพื่อที่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจ ความสุขของประชาชนมากกว่า^{๑๓}

ทองคุณ หงส์พันธุ์ ได้ให้คำไว้ “การพัฒนาชุมชน” (Community Development) ไว้ ๔ ลักษณะ คือ ๑) การพัฒนาชุมชน คือ การสร้างสรรค์ความเจริญและยับยั้งความเสื่อมทางชุมชน ๒) การพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความรู้และความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน ๓) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งชักจูง

^{๑๑} ทนงค์ดี คุ่มไชนะ, **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐), หน้า ๗-๘.

^{๑๒} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๓.

^{๑๓} วิทยา เชียงกุล, **พัฒนาชุมชน-พัฒนาสังคม**, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗-๑๘.

และส่งเสริมประชาชนให้มีความกระตือรือร้นสนใจที่จะเข้าร่วมมือดำเนินการปรับปรุงการทำการทำหากินและความเจริญให้กับท้องถิ่น ๔) การพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนากำลังความคิดและความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาลกับประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกัน เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย^{๑๔}

วิรัช เตียงหงษากุล ได้กล่าวว่า จุดหมายปลายทางสูงสุดของการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและคุณธรรมในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง โดยมีกระบวนการพัฒนาชุมชนเป็นมรรควิธี (Means) ไปสู่จุดหมายปลายทาง (Ends) ซึ่งจุดหมายปลายทางอาจเป็นจุดหมายเบื้องต้น และจุดหมายปลายทางสูงสุด^{๑๕}

ปาริชาติ วิลัยเสถียร และคณะ ได้ให้คำหมายว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการซึ่งรวมเอาความมานะพยายามของประชาชนกับฝ่ายรัฐบาลเข้าด้วยกันในการส่งเสริม สภาพของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เพื่อให้ชุมชนเหล่านั้นได้มีบทบาทเข้าร่วมในชีวิต อันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศชาติ และเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนสนับสนุนความเจริญของ ประเทศชาติ กระบวนการนี้มีสาระสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ความร่วมมือของประชาชนด้วยศรัทธา ที่จะสร้างเสริมระดับความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น โดยอาศัยความริเริ่มของตนเองเป็นสำคัญ

๒. การกำหนดให้มีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคและวิธีการเพื่อให้ความคิดริเริ่ม การช่วยตนเองและความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ได้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๖}

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงลักษณะของชุมชนโดยมีการจัดการวางแผน ทำข้อตกลงกัน และลงมือปฏิบัติ ในการพัฒนาชุมชนทั้งกลุ่มน้อย กลุ่มใหญ่ ตามบริบทนั้น ๆ เพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในด้านต่าง ๆ ให้มีสภาพดีขึ้น และสร้างชุมชนให้เจริญขึ้น โดยอาศัยความรู้ความเข้าใจ ความสามารถของคนในชุมชนมี วัด ประชา รัฐ สร้าง สุข และองค์กรทางสังคมต่าง ๆ ซึ่งการพัฒนาให้คนในชุมชนมีคุณภาพในการดำรงชีวิตอยู่ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนตามสภาพสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์จากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่ง สภาพหนึ่งที่เจริญขึ้น ดีขึ้น อย่างมีประสิทธิภาพ และทิศทางให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ วางไว้ ด้วยคนของชุมชนนั้น ๆ ที่ได้วางแผนงานไว้

^{๑๔} ทองคุณ หงษ์พันธุ์, แนวคิด ทฤษฎี และวิธีปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาคพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๑.

^{๑๕} วิรัช เตียงหงษากุล, หลักการพัฒนาชุมชน: บทบาทของสถาบันการศึกษากับการพัฒนาชุมชนชนบท, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๔-๕.

^{๑๖} ปาริชาติ วิลัยเสถียร และคณะ, “กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

เริ่มตั้งแต่การรับรู้ถึงปัญหาความต้องการของตนเองและมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลต่าง ๆ ในชุมชนของตนเอง โดยขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานจากภาครัฐบาลหรือภายนอกให้น้อยที่สุด การดำเนินการพัฒนาต้องใช้วิธีการที่ถูกต้อง พร้อมกับมีเหมาะสมกับการพัฒนาชุมชน อาจทำเป็นโครงการต่าง ๆ เพื่อจะเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงคนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีไปตามยุคตามสมัยของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคโลกาภิวัตน์ ควบคู่กลับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่มีวัตถุประสงค์ โดยการใช้สิ่งที่มีอยู่ให้เหมาะสมกับชุมชนนั้น ๆ เป็นการดำเนินการให้สม่ำเสมอต่อเนื่องอย่างมีระบบแบบแผน มีขั้นตอน ที่วางไว้ มีการยอมรับของคนส่วนรวมในชุมชน และชุมชนนั้นจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาของทุกฝ่ายที่จะประสานงาน ดำเนินการ ปฏิบัติการ ภายใต้ความคิดเห็นที่ตรงกันของคนในชุมชนจึงจะประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง

๒.๑.๓ จุดมุ่งหมายและขอบข่ายของการพัฒนาชุมชน

การทบทวนเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการการพัฒนาชุมชนมีผู้แสดงจุดมุ่งหมายและขอบข่ายของการพัฒนาชุมชนไว้อย่างหลากหลาย ผู้วิจัยได้ศึกษาและเรียบเรียง ดังนี้

จิตจำนงค์ กิติกริต ได้กล่าวการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องกระทำอย่างต่อเนื่องและค่อยเป็นค่อยไป โดยอาศัยหลักความต้องการและการริเริ่มจากประชาชนเป็นหลัก เพื่อว่าผลที่ได้รับจะเป็นการแน่นอนและถาวรตลอดไป จึงได้กำหนดจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

๑. มุ่งที่จะเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนให้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์ มีความคิดก้าวหน้า
 ๒. มุ่งให้ประชาชนมีความสำนึกในการเป็นสมาชิกของชุมชน รู้จักร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหาและความเป็นอยู่ของชุมชนเพื่อความเจริญของตนเองและชุมชน
 ๓. มุ่งจะให้ประชาชนมีความรับผิดชอบรู้จักรับผิดชอบในการดำเนินงานรับผิดชอบต่อตนเอง ชุมชน และประเทศชาติ
 ๔. มุ่งที่จะให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง กระตือรือร้นในการแก้ปัญหาของชุมชน มีความคิดริเริ่มและปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม^{๑๗}
- อภิชัย พันธเสน กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการดำเนินงานพัฒนาชุมชนไว้ว่า เพื่อมุ่งที่จะขจัดโรคร้ายสำคัญของสังคม ๓ ประการ ได้แก่ ๑. ความไม่รู้ ๒. ความยากจน ๓. โรคภัยไข้เจ็บ
- เมื่อได้พัฒนาชุมชนแล้ว ประชาชนในชุมชนจะได้มีความรู้ มีสุขภาพพลานามัยที่ดี และนำความมั่นคงทางเศรษฐกิจมาสู่ชุมชนและประเทศชาติ^{๑๘}

^{๑๗} จิตจำนงค์ กิติกริต, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: คุณพินอักษรกิจ, ๒๕๓๖), หน้า ๕๐.

^{๑๘} อภิชัย พันธเสน, แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑.

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ ได้ให้ทัศนะการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงที่กว้างลึก เป็นพลวัตร (Dynamic Process) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างเสริมระบบการดำเนินงานของมนุษย์ มีเหตุผลเหมาะสมกับวิถีชีวิตที่มีเหตุผลอาศัยหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบองค์รวม และหลักการที่เป็นผลแห่งการบูรณาการทางแนวความคิดที่เน้นโครงสร้างและวัฒนธรรมทางสังคม เพื่อเป็นการสร้างรากฐานความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในสังคมมนุษย์การพัฒนาโดยเน้นยึดหลักบูรณาการตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้นมีความสัมพันธ์กับหลักการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม คือพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน ในขณะเดียวกันหลักที่เป็นหัวใจของการพัฒนาอยู่ที่ตัวของมนุษย์ และประเทศชาติ โดยให้ความหมายของการพัฒนาประเทศคือการแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหาความอดอยากหรือทุพโภชนาการแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาด้านการเจ็บป่วยของประชาชนการพัฒนาที่มีความหมายกว้างครอบคลุมทั้งด้านความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการสร้างสรรค์ความเป็นธรรมทางสังคม กล่าวคือ การพัฒนาควรจะเป็นการดำเนินการไปสู่เป้าหมายดังต่อไปนี้

๑. ครอบครัวยุคใหม่แต่ละครอบครัวมีรายได้พอเพียงสำหรับการแสวงหาปัจจัยยังชีพ อันได้แก่อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

๒. หัวหน้าครอบครัวมีงานทำ เพราะการมีงานทำจะทำให้มีการกระจายรายได้อย่างต่อเนื่อง และทั่วถึง

๓. ความเสมอภาคทางโอกาสในการได้รับบริการสาธารณะจากรัฐบาลอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางด้านการศึกษา การสาธารณสุข และบริการอื่น ๆ

๔. การมีเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนในทางการเมือง การสมาคม และวัฒนธรรม รวมทั้งมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของรัฐด้วย

๕. ประเทศมีอิสรภาพในการกำหนดนโยบาย และแนวทางในการบริหารและพัฒนาประเทศของตนได้อย่างแท้จริงจากความหมายหลักของการพัฒนาแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาจะผูกพันอยู่กับอุดมการณ์บรรทัดฐานหรือปทัสถานทางความคิด ค่านิยมของคน และการให้คุณค่าทางสังคมที่แตกต่างกันก็ตาม แต่ในความหมายที่ชัดเจนนั้น การพัฒนาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงการสร้างสรรค์ความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมทางสังคม ความเสมอภาคทางการเมืองการดำรงรักษาวัฒนธรรมอันดีงามของประเทศใดประเทศหนึ่ง ด้วยวิธีการบริหารที่เหมาะสม เพื่อบรรลุเป้าหมายในอันที่จะสร้างคุณภาพชีวิตของคนในประเทศให้ดีขึ้น มีดุลยภาพในการจัดสรรตลอดจนการกระจายทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมที่เหมาะสมมากยิ่งขึ้น^{๑๙}

ชินรัตน์ สมสืบ กล่าวถึงขอบข่ายการพัฒนา ประกอบด้วยการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. การพัฒนาทางการเมือง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงความรู้ ความคิด ของสมาชิกในชุมชน ตลอดจนแนวปฏิบัติ กลไกและวัสดุอุปกรณ์ทางการเมืองการปกครองในชุมชน

^{๑๙} อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ: บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘), หน้า ๒๖.

๒. การพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน การผลิต การแลกเปลี่ยนหรือจำหน่าย

๓. การพัฒนาชุมชนด้านการศึกษา ได้แก่ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

๔. การพัฒนาชุมชนด้านสังคม ได้แก่ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแสดงบทบาทตามสถานะต่าง ๆ เช่น พ่อ แม่ ลูก ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

๕. การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทั้งด้านวัตถุ และไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ ศิลธรรม จรรยา ภาษา วรรณคดี ศิลปะ และประเพณี

๖. การพัฒนาชุมชนด้านครอบครัวและประชากร ได้แก่ การลดขนาดของครอบครัว และการมีวัฒนธรรมครอบครัวที่ดี

๗. การพัฒนาด้านอนามัยและด้านสาธารณสุข ได้แก่ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภาวะแวดล้อมและส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกสุขลักษณะ

๘. การพัฒนาชุมชนด้านนันทนาการ เป็นเรื่องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์^{๒๐}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงขอบข่ายการพัฒนาชุมชนว่า สิ่งที่จะต้องพัฒนาในชุมชน ได้แก่ การพัฒนาด้านสังคม การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาด้านการเมืองการปกครอง และการพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๒๑}

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน คือการพัฒนาประชาชนโดยรวม และชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน สร้างความสุขความเจริญในชุมชนนั้น ๆ โดยผ่านกระบวนการทำงานของคณะสงฆ์ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรชุมชนท้องถิ่นและภาคประชาสังคม ทั้งทางจิตวิสัยและวัตถุวิสัย ให้ประชาชนทุกคนให้มีคุณภาพที่ดี เป็นคนมีคุณธรรมจริยธรรมด้วยหลักพุทธธรรม ด้านกายภาพ ด้านศิลปกรรมและสังคม ด้านจิตใจ และสติปัญญาเชิงพุทธ ส่งเสริมวิถีชีวิตให้เป็นคนมีความสุข ในหมู่บ้าน ชุมชน จนถึงตำบล อำเภอ จังหวัดและภูมิภาค อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์สามัคคี ให้เกิดความเข้มแข็งในมิติทางสังคมในยุคปัจจุบัน ทั้งสร้างความมั่นคงด้านชุมชน ด้านสังคม สิ่งแวดล้อม การเมือง และวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และระบบเศรษฐกิจอันเป็นรากฐานอันดีงามในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สังคมนั้นย่อมเกื้อกูลต่อการพัฒนาให้มีการเรียนรู้ ส่งเสริมสัมมาอาชีวะที่ถูกต้อง เพิ่มรายได้ มีการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ปลูกฝังเรื่องกตัญญูกตเวทิตาธรรมเกิดจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อชุมชน อันจะทำผลให้ชุมชนนั้นเข้มแข็ง เจริญก้าวหน้า อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

๒.๑.๔ กระบวนการพัฒนาชุมชน

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ได้มีผู้กล่าวถึงกระบวนการของการพัฒนาชุมชนไว้อย่างมากมาย ผู้วิจัยได้ศึกษาและเรียบเรียงไว้ ดังนี้

^{๒๐} ชินรัตน์ สมสืบ, การบริหารการพัฒนาชนบท, เอกสารการสอนชุดวิชาการบริหารการพัฒนาชนบท, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้า ๗.

^{๒๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีการพัฒนาสังคม, หน้า ๒๑.

ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงกระบวนการเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการ พร้อมทั้งเป็นกระบวนการทางสังคม มีลักษณะดังนี้

๑. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือมีความต่อเนื่องของปฏิกิริยาโต้ตอบต่อกันของคนในสังคม การพัฒนาชุมชนต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันจะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

๒. การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการให้ชัดเจน มีการสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาล ความต้องการของประชาชนในชุมชนและการเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน

๓. การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) ประกอบด้วยเนื้อหาและแผนงานย่อยที่เน้นความริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนจากรัฐบาล และการประสานงานกันระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นต้น

๔. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคม (Social Process) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดทางอารมณ์ อันก่อให้เกิดพฤติกรรมมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชนการพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีการตื่นตัวเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Movement) ไม่เฉื่อยชาและท้อถอย^{๒๒}

พัชรินทร์ สิริสุนทร ได้แสดงกระบวนการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ และยุทธวิธีหนึ่งที่ทำงานในชุมชนหรือในหมู่บ้าน โดยสนับสนุนให้มีการพัฒนาสภาพแวดล้อมของคน คือ พัฒนาทางด้านวัตถุ และมีการพัฒนาสภาพจิตใจของคน คือพัฒนาทางด้านจิตใจควบคู่กันไป เช่น การสร้างถนนสายหนึ่งขึ้นในหมู่บ้านจะต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในหมู่บ้านนั้น มิใช่เกิดจากความต้องการของนักพัฒนา นอกเหนือไปจากข้างต้นนี้กระบวนการพัฒนาชุมชนยังช่วยสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจสังคม และการเมืองในชุมชนอย่างได้สัดส่วน ไม่หนักไปด้านใดด้านหนึ่ง

“กระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจ”

ด้านเศรษฐกิจช่วยให้ประชาชนมีผลผลิตที่เพิ่มขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น และมีการคมนาคมต่าง ๆ สะดวกขึ้น ในด้านสังคมช่วยทำให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยดีขึ้น รู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ เห็นถึงความสำคัญของครอบครัว หลีกเลี่ยงอบายมุข และรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม ในด้านการเมืองช่วยทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการประชาธิปไตย รู้จักรักและหวงแหนในสิทธิเสรีภาพของคน ไปใช้สิทธิใช้เสียงใจการเลือกตั้ง รู้จักร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันสร้าง ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันวางแผน และร่วมกันปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ของชุมชนส่วนรวมเหล่านี้ เป็นต้น

“กระบวนการพัฒนาชุมชนซึ่งสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างควบคู่และสมดุลกัน”

^{๒๒} ประเวศ วะสี, **ประชาคมตำบล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑), หน้า

ความสมดุลของการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจ จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางสูงสุดของกระบวนการพัฒนาชุมชน นั่นก็คือ การพัฒนาคน ได้แก่ การพัฒนาคนให้มีทั้งคุณภาพและคุณธรรม จริยธรรม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างได้สัดส่วนกัน การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทางด้านวัตถุ ส่วนการพัฒนาให้คนมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทางด้านจิตใจ มีคำอธิบายไว้ว่า กระบวนการพัฒนาชุมชน มุ่งพัฒนาให้ประชาชนมีความรู้ ความสามารถทำงานที่รับผิดชอบได้อย่างมีประสิทธิภาพ (คุณภาพ) และมีความซื่อสัตย์ ยอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อชุมชนส่วนรวม (คุณธรรม) เช่น ในด้านเศรษฐกิจมีความสามารถเพิ่มผลผลิตต่าง ๆ มากมายทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ได้มุ่งค้ำกำไรจนเกินควร จนทำให้ประชาชนในชุมชนต้องลำบากเกินไป ในด้านสังคมรู้จักทำนุบำรุงศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ให้เกียรติและเห็นความสำคัญของสตรี เด็ก และคนชราอย่างจริงจัง ขณะเดียวกันก็ไม่ใช้ศาสนาหรือขนบธรรมเนียมประเพณีมาเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตัว เช่น ไม่อ้างศาสนาเพื่อผลประโยชน์ของตนหรือกระทำตัวไปในทำนอง “มือถือสาก ปากถือศีล” สำหรับด้านการเมือง คือ รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน ช่วยกันส่งเสริมป้องกัน และรักษาการปกครองระบอบประชาธิปไตย ขณะเดียวกันก็ไม่แสวงหาประโยชน์ใส่ตัวทางด้านนี้ เช่น ไปใช้สิทธิใช้เสียงเลือกตั้งด้วยความสุจริตใจ ไม่ทำการต่อต้านหรือหาทางทำลายผู้ที่มีความคิดเห็นไม่ตรงกับตนเอง หรือเมื่อมีโอกาสเข้าไปเป็นตัวแทนของประชาชนในสภาระดับต่าง ๆ ก็ไม่มุ่งแสวงหาแต่ประโยชน์ใส่ตัวโดยมิได้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น^{๒๓}

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ ได้กล่าวถึงลักษณะที่เป็นกระบวนการในการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนา ไว้ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่ต้องใช้
๓. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา โดยสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงานและดำเนินการจากความช่วยเหลือภายนอก
๔. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกับของบุคคลและสังคม
๕. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้ทันที

^{๒๓} พชรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม, เอกสารประกอบการสอนในสาขาวิชาพัฒนาสังคม, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๗, (อัดสำเนา). หน้า ๔๓-๔๗.

สรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นชุมชนเอง คือ โดยชุมชนกันเองเพื่อชุมชนกันเอง หมายถึง มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนเจริญขึ้น และการเจริญขึ้นของชุมชนนั้นต้องเกิดการเปลี่ยนแปลง ขับเคลื่อนของคนในชุมชนเอง เพื่อนำไปสู่ความเป็นมาตรฐานในการปฏิบัติ พร้อมให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาจากการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลที่จะเกิดขึ้นในวันข้างหน้าไปด้วยกัน กระบวนการนั้นมีอยู่ ๓ วิธี

๑) การเสริมสร้างองค์ความรู้และเปลี่ยนแปลงปรับปรุงโครงสร้างที่เหมาะสมสำหรับชุมชน และมีศักยภาพพื้นฐานของชุมชนเก่าที่ไม่ดีหรือไม่เข้มแข็ง ให้ดีหรือเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

๒) ส่งเสริมโครงสร้างที่มีอยู่แล้วทำให้ดีกว่าเดิมตามที่กำหนดไว้ ตามแผนการพัฒนาชุมชนใหม่ให้ชัดเจนและรัดกุมยิ่งขึ้น เพื่อมุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น โดยใช้กระบวนการความร่วมมือของคณะสงฆ์ ภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชนอย่างจริงจังของคนในชุมชน จะทำให้ชุมชนเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครองขนบธรรมเนียมประเพณี และอนามัย ให้มีคุณภาพ ปริมาณ และตามสภาพสิ่งแวดล้อม ตามโครงการของแผนการทำงานระยะยาวที่ได้กำหนดสรรค์สร้างไว้

๓) เสริมสร้างคุณประโยชน์ให้แก่กลุ่มของชุมชนไปสู่ความเจริญ จากการรับรู้ เรียนรู้ โดยมีวิถีวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการจัดการในพื้นที่เป็นจุดเชื่อมโยงเครือข่าย ของกลุ่มองค์กร เครือข่ายที่เกิดขึ้นนั้น อาศัยพื้นที่ ที่เป็นรูปธรรมหรือพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงาน เพื่อนำชุมชนนั้นให้เข้มแข็ง ลงไปสู่ภาคปฏิบัติให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่ต้องการ

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับชุมชน

ในการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับชุมชน ผู้วิจัยได้แยกประเด็นในการศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายของชุมชน

“ชุมชน” มีนัยและความหมายที่เป็นไปตามพลวัตหรือกระแสของสังคม แต่ถ้าพิจารณาโดยละเอียด จะพบว่า นักวิชาการ นักพัฒนา หรือผู้ที่ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ล้วนต่างให้ความหมายที่สอดคล้องกับความรู้ ทศนคติ หรือโดยมีจุดมุ่งหมายที่หวังช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายของตนเพื่อผลประโยชน์ประการใดประการหนึ่ง

ความเป็นหมู่คณะมีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา การจำกัดคำนิยามของคำว่า “ชุมชน” ไว้ในแนวใดแนวหนึ่งย่อมจะขาดความหลากหลายหรือความไม่เข้าใจในความเป็นชุมชนและถ้าพิจารณาโดยรวมก็จะเห็นว่า ความเป็นชุมชนนั้น เน้นเรื่องของความสัมพันธ์และการเกาะเกี่ยวกันของเพื่อนมนุษย์ในระดับต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การพยายามทำความเข้าใจแนวคิดต่าง ๆ

เหล่านี้อย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ศึกษาในการที่จะเลือกความเหมาะสมและสอดคล้องกับฐานปฏิบัติการ (Practical Base) ของตนชุมชนหรือประชาคม คือ^{๒๔}

๑. กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกันลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่าและมีความสนใจร่วมประสานงานในวงแคบกว่า ชุมชน หมายถึง เขตพื้นที่ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยว เฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคมแต่ภายในวงจำกัดเหล่านี้อย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่า และความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา

๒. ความรู้สึกและทัศนคติทั้งมวลที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่ม ชุมชน คือ กลุ่มชนที่มีความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในบริเวณ หรือที่เดียวกัน มีการใช้ประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน^{๒๕} ซึ่งมีความสอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ชุมชน หมายถึง ดินแดนทั่วไปที่มีจำนวนคนมากกว่า ๒ คนขึ้นไป ที่ได้ร่วมกันด้วยธรรมชาติอย่างเดียวกัน คือ มีความคิดเห็นพ้องต้องกัน รวมตัวกันที่จะทำอะไรร่วมกันและก็หวังที่จะประสบความสำเร็จนั้นอย่างเดียวกัน^{๒๖} กลุ่มคนที่มีความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกัน และสามารถดำเนินงานกิจกรรมใด ๆ เพื่อประโยชน์ร่วมกันได้^{๒๗} กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในที่ใดที่หนึ่ง โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรู้สึกนึกคิด และสนใจในสิ่งใด สิ่งหนึ่ง หรือสิ่งใดคล้าย ๆ กัน มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความรู้สึกที่ว่าแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น^{๒๘} ชุมชนหมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และมวลสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาล้วนใหญ่ ของชุมชนเองได้^{๒๙} ชุมชนประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีบางสิ่งบางอย่างคล้ายคลึงกัน รวมขึ้นเป็นชุมชนหนึ่ง มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก สถาบัน และกลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่เดียวกัน อยู่ใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน^{๓๐} ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน มีโอกาสแลกเปลี่ยน

^{๒๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๒.

^{๒๕} ประดิษฐ์ มณีขิมา, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๒.

^{๒๖} พัฒน์ สุจำนงค์, การพัฒนาชุมชนแบบผสมผสานสำหรับประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๔.

^{๒๗} กรมการพัฒนาชุมชน, คู่มือการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนสำหรับนักพัฒนากร, (กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๗๗.

^{๒๘} ทะนงศักดิ์ คุ่มไชนะ, การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

^{๒๙} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๖.

^{๓๐} จีรพรรณ กาญจนจิตตรา, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐-๑๑.

ความคิดเห็นกันมีความสนใจร่วมกันและมีพฤติกรรมอย่างเดียวกัน เช่น มีภาษาพูดหรือวัฒนธรรมเหมือนกัน^{๓๑} กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน และสมาชิกทุกคน ได้ให้ความสนใจ ในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นร่วมกัน มีเพียงแต่ให้ความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งเฉพาะ แต่ให้ความสนใจโดยทั่วไป ซึ่งมีขอบเขตมากพอที่จะอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้แล้วชุมชนนั้นอาจหมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างง่าย ๆ เช่น หมู่บ้านหนึ่ง ชนเผ่าหนึ่ง หรือการอยู่ร่วมกันขนาดใหญ่ เช่น เมืองหนึ่ง ๆ หรือประเทศหนึ่ง^{๓๒} ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ รวมถึงติดต่อสื่อสารกัน^{๓๓}

สรุปได้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มสมาชิกในชุมชนที่มาอยู่ร่วมกันในอาณาเขตมีความรักและผูกพันต่อกัน ต่อชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และภายใต้กฎหมายข้อบังคับ ธรรมนูญชุมชนอันเดียวกัน มีวิถีการใช้ชีวิตที่จะพึงพิงตนเองในระดับสูง แม้จะต้องพึงพิงภายนอกบ้าง มีความรู้สึกนึกคิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ มีการสร้างสรรค์ มีความใส่ใจร่วมกัน และให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหา และสร้างคุณประโยชน์ความสุขของประชาชนในชุมชน ให้มีศักยภาพ คุณภาพที่ดี อย่างมีระเบียบ วินัย ข้อตกลงเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนนั้น ๆ โดยไม่สูญเสียลักษณะเฉพาะของชุมชน

๒.๒.๒ องค์ประกอบของชุมชน

นักวิชาการได้กล่าวถึง “องค์ประกอบของชุมชน” ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

องค์ประกอบของชุมชน ๓ ประการ คือ ๑. มนุษย์ (Human Component) ๒. สิ่งที่มนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้น (Man - Made Component) ๓. สิ่งที่มีธรรมชาติสร้างขึ้น (Natural Component)^{๓๔}

องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้สามารถอธิบายได้ คือ

๑. องค์ประกอบด้านมนุษย์

องค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในชุมชน จากวิวัฒนาการของมนุษย์ เป็นต้นมาจนถึงวันนี้ มนุษย์ชอบอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือนอกจากจำเป็นต้องรวมกันเป็นกลุ่ม สามารถสรุปได้ว่าในทุกชุมชนไม่มีใครเลยถูกทอดทิ้งอยู่คนเดียว โดยไม่มีการไปมาหาสู่ติดต่อกับบุคคลอื่นในชุมชนนั้น

^{๓๑} จินตนา สุขจรรย์, การศึกษาและการพัฒนาชุมชนในศตวรรษที่ ๒๑ (Education and Community Development in the 21st Century), (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๗๒.

^{๓๒} โรเบิร์ต เอ็ม แม็คโอเวอร์, อ้างถึงใน ไพรัตน์ เดชะรินทร์, ทบทวนการพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร: ดี แอนด์ เอส, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒.

^{๓๓} ประเวศ วะสี, “ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรมและสุขภาพ”, มติชน, (๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑), หน้า ๒๐.

^{๓๔} ไพรัตน์ เดชะรินทร์, การบริหารการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖-๑๗.

การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มมีหลากหลายลักษณะและหลายรูปแบบ เช่น ครอบครัว กลุ่มพ่อค้า เป็นต้น มีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนกลุ่มที่เรียกว่า กลุ่มปฐมภูมิ และกลุ่มทุติยภูมิ ความจำเป็นที่มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นก็เนื่องจากกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และคนที่เป็สมาชิกของกลุ่มใด ๆ ก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์ต่อสมาชิกในกลุ่มเดียวกันหรือกับกลุ่มอื่น ๆ อีกเป็นห่วงคล้องเกี่ยวพันกันไปสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญขององค์ประกอบด้านมนุษย์

๒. องค์ประกอบด้านที่สิ่งมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น

สิ่งที่มนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมีหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมและได้นำไปใช้ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก หรือสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น วิทยุ โทรศัพท์ ตู้เย็น พัดลม อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องพ่นแรง รถยนต์ นอกจากสิ่งที่เป็นวัตถุแล้ว มนุษย์ยังสร้างแนวความคิด ปรัชญา ค่านิยม ความเชื่อ ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งนั้น องค์ประกอบเหล่านี้แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ซึ่งมีสภาพและระดับต่างกัน การประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด และสืบต่อกันไปตลอดเวลา สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมาจะมีความสัมพันธ์กันต่อกันในแต่ละชนิดของมันเอง ความสัมพันธ์เหล่านี้คล้าย ๆ กับลูกโซ่ที่ต่อกันเป็นช่วง ๆ อันเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ภายในองค์ประกอบของสิ่งที่มนุษย์คิดค้นขึ้น เช่น สร้างรถยนต์ขึ้นมาก็นำไปวิ่งบนถนนที่สร้างขึ้นมา และอาจจะทำให้เกิดฝุ่นปลิวไปสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านหรือสามารถที่จะชนผลผลิตพวกพืชผัก ผลไม้ไปขายในตลาดได้เร็วขึ้น เป็นต้น

๓. องค์ประกอบด้านสิ่งธรรมชาติสร้างขึ้น

สิ่งทีธรรมชาติสร้างขึ้นมามีรวมทุกอย่าง ที่เกี่ยวข้องกับพืช สัตว์ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งทุกชุมชนจะมีสิ่งทีธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นส่วนประกอบอยู่ทั้งนั้น สิ่งต่าง ๆ แต่ละชนิดในชุมชนที่ธรรมชาติสร้างขึ้นจะมีความสัมพันธ์ต่อกันเหมือนองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วทั้ง ๒ ประเภท เช่น สภาพอากาศที่แห้งแล้งจะทำให้ดินแตกระแหงและไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของพืชผลทั้งหลาย เป็นต้น

องค์ประกอบของชุมชนทั้ง ๓ ประการ จะมีความสัมพันธ์และมีการปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่อยู่ภายในชุมชนหนึ่ง ๆ เริ่มจากองค์ประกอบด้านมนุษย์ นอกจากจะมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันแล้ว ยังจะต้องไปมีความสัมพันธ์ต่อสิ่งทีธรรมชาติสร้างขึ้นด้วย เช่น มนุษย์ร่วมมือกันไปช่วยกันตัดไม้ในป่า แล้วนำมาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นต้น

องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ จะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ตามองค์ประกอบดังกล่าวนี้จะไม่มีความเจริญที่ไม่เท่าเทียมกัน เพราะว่ามีตัวบงการ (Control Point) หรือกลไกที่มีบทบาทในการควบคุม สนับสนุน หรือส่งเสริมองค์ประกอบ ทั้ง ๓ ของชุมชนให้

เจริญก้าวหน้า หยุดอยู่กับที่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไป ตัวบ่งการสำคัญนี้คือระบบต่าง ๆ ในชุมชนนั้นเองซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๓๕}

๑. ระบบการปกครอง การบริหารประเทศย่อมขึ้นอยู่กับ การจัดรูปการปกครองอาจเป็นแบบกระจายอำนาจ (Decentralization) หรือเป็นรูปแบบรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง (Centralization) และรูปแบบการปกครองย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดหรือบ่งการองค์ประกอบของชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่นการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แบบเสรีประชาธิปไตย ชุมชนที่มีระบบการปกครองต่างกันย่อมมีเสรีภาพ อิสรภาพ แสดงออกต่างกันและย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้น และความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันกับองค์ประกอบอื่น ๆ ย่อมผิดแผกแตกต่างกันไป

๒. ระบบเศรษฐกิจ อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจต่อองค์ประกอบนั้นว่ามีมากที่เดียวการที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่งจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรมนั้น นับได้ว่าเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน อย่างประเทศไทยเรามักกล่าวกันอยู่เสมอ ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบเกษตรกรรม ผลผลิตและรายได้ประชาชาติส่วนใหญ่ได้จากผลผลิตการเกษตร เครื่องมือที่ใช้ในชุมชนจึงเป็นเครื่องมือเพื่อการเกษตรเสียเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาเรื่องการตลาด การผลิตจึงเป็นปัญหาของการเกษตร แต่หากเป็นชุมชนที่ระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตร ชุมชนนั้นก็มีเครื่องมือเครื่องใช้เพื่ออุตสาหกรรมมากกว่า การเกษตรกรรม

๓. ระบบการศึกษา ความเจริญของชุมชนและความล้าหลังของชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับกันแล้วจะเห็นว่าระบบการศึกษาได้แผ่ขยายวงกว้างขวาง สมาชิกในชุมชนมีการศึกษาสูง โดยเฉลี่ยแล้วการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญย่อมมีมาก เพราะการถ่ายทอดวิชาความรู้และการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ย่อมมีมากขึ้นในที่ชุมชนที่สมาชิกในชุมชนนั้นยังไม่มีการศึกษา หรือโดยเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำ ระบบการศึกษาย่อมจะสร้างความสัมพันธ์ของทั้งสามองค์ประกอบ ให้สืบสนยังขึ้น หรือแบบง่าย ๆ อย่างเช่น ชุมชนในเมือง คนในชุมชนมีการศึกษามากกว่าในชนบท สถาบันทางสังคม (Social Institution) หรือกลุ่มถาวร (Permanent Groups) มีมากกว่าชนบท ซึ่งมีเพียงสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลัก การรวมกลุ่มเพื่อกระทำการกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ก็จะทำให้รูปลักษณะง่าย ๆ และกลุ่มสลายตัวไปเมื่อกิจกรรมสิ้นสุดลง

๔. ศาสนา ตัวกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในชุมชนหนึ่ง ๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อย โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังอยู่ในขั้นพัฒนา (Developing Community) คือ ศาสนา ศาสนาในที่นี้ย่อมหมายถึงความรวมถึงความเชื่อในสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ และการกระทำต่าง ๆ ทางศาสนา การศึกษาของนักมนุษยวิทยาพบว่า อิทธิพลเรื่องความเชื่อศาสนาหรือลัทธิศาสนาของชุมชนนั้น มีอิทธิพลมากที่จะสร้างความสัมพันธ์ หรือปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของชุมชนหนึ่งไปได้อย่างมาก เช่น ชุมชนที่เฒ่ามนุษย์มาฆ่าเพื่อบูชาัญญ โดยเชื่อว่าพระเจ้าจะบันดาลประโยชน์ให้หากได้มีการบูชาัญญแล้ว

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙ - ๒๐.

๕. ตัวบ่งการอื่น ๆ นอกจากตัวบ่งการใหญ่ทั้งสี่ประการดังกล่าวมาแล้ว ยังอาจมีตัวบ่งการอื่น ๆ อีก เช่นตัวบ่งการที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ให้ เช่น สัตว์ การเกิดอุทกภัย หรือมีอากาศหนาวจัด ร้อนจัด มีภูเขาไฟ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อองค์ประกอบของชุมชนอยู่มาก อนึ่ง ในการจำแนกองค์ประกอบของชุมชนเป็น ๓ ประการ ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ได้มีนักวิชาการผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในภาคสนาม นำไปใช้เป็นแนวทางจำแนกองค์ประกอบชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในระดับหมู่บ้าน ว่ามีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ คน สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ โดยมีคำอธิบายประกอบ ดังนี้^{๓๖}

๑. คน เป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน และเป็นเป้าหมายสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนา ก่อนสิ่งอื่น ๆ ถ้าเราสามารถพัฒนาคนในชุมชนได้แล้ว การพัฒนาด้านอื่น ๆ ก็จะทำให้เกิดผลสำเร็จตามมา แต่ถ้าเราไม่สามารถพัฒนาคนได้แล้ว การพัฒนาด้านอื่น ๆ ก็จะประสบกับความล้มเหลว โดยสิ้นเชิง ดังนั้นในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นหลักการพัฒนาคนเป็นที่สำคัญ กลุ่มคนควรได้รับการพัฒนาในชุมชน มีหลายกลุ่ม เช่น เด็กเล็ก เยาวชน สตรี ผู้นำท้องถิ่นและกลุ่มผู้นำกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ที่มีปัญหาในการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ

๒. สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบ ๆ ตัวคน ซึ่งมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งแวดล้อมเหล่านี้จะเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน เช่น ถนน สะพาน ป่าไม้ แหล่งน้ำ วัด โรงเรียน ศูนย์พัฒนาหมู่บ้าน สถานีอนามัย ที่สาธารณะ ตลอดจนสิ่งที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชน สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับตัวคนมาก เพราะถ้าสิ่งแวดล้อมไม่ดี ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนก็จะเกิดความลำบากตามไปด้วย

๓. สถานการณ์ หมายถึง เหตุการณ์หรือความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในชุมชนอันเป็นผลมาจากการติดต่อปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนในชุมชน ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ถ้าการติดต่อปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนเป็นไปในแนวทางที่ดี สถานการณ์ก็จะดี แต่ถ้าการติดต่อปะทะกันระหว่างคนเป็นไปในทางลบ เช่น การชิงดีชิงเด่น การแก่งแย่งผลประโยชน์ ขาดความร่วมมือสามัคคี สถานการณ์ในปัจจุบันก็จะเลวร้ายลงไปด้วย

ดังนั้นองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการของชุมชน ถ้าเราสามารถทำตัวให้เป็นคนดี สิ่งแวดล้อมดี และสถานการณ์ก็จะดีตามไปด้วย จะทำให้ชุมชนน่าอยู่ มีความสงบสุข ประชาชนก็จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดในที่สุดนอกจากนั้นชุมชนควรมีองค์ประกอบ ดังนี้^{๓๗} ๑. มีกลุ่มคน ๒. มีพื้นที่ที่อาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้น ๓. มีความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชน ๔. มีผลประโยชน์ร่วมกัน

^{๓๖} ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนที่ ๓, หลักและวิธีการพัฒนาชุมชน, เอกสารประกอบการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน (อุบลราชธานี: ฝ่ายฝึกอบรมศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ ๓, ๒๕๓๕), หน้า ๔.

^{๓๗} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การพัฒนาชุมชนประยุกต์, (ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๐), หน้า ๕.

สรุปได้ว่า ชุมชนเข้มแข็งมีองค์ประกอบต่าง ๆ คือ ๑) มีมนุษย์ที่สร้างอุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วมกันคิดร่วมกันสร้างสรรค์ให้ชุมชนนั้นอยู่อย่างมีความสุข สร้างความรักในชุมชนท้องถิ่นให้ชีวิตดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ๒) มีสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาตัวเอง ชุมชน ๓) การบริหารจัดการ ๔) มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ๕) ทุนหรืองบประมาณ ๖) เครือข่ายนวัตกรรมความร่วมมือร่วมใจ ๗) สิทธิและอำนาจการต่อรองทางการเมืองนั้น ๆ และ ๘) เกิดการยอมรับของสังคมภายนอก รวมเป็นเครือข่ายทั้งหมดนี้

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

๒.๓.๑ ความหมายของการพัฒนาชุมชน

มีนักวิชาการได้ให้แนวคิดการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

๑) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ในการพัฒนาชุมชนต้องเชื่อมั่น และศักยภาพของมนุษย์ เพราะมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมแสดงแนวคิด ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ของประชาชนเพราะการพัฒนาเป็นของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเอง และสังคม

๓) การช่วยเหลือตัวเองและชุมชน ในการพัฒนาเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถพัฒนาตัวเองและชุมชน การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของประชาชนในชุมชน

๔) การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาย่อมเกิดประโยชน์แก่ชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรในชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง โดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่น ๆ ก็ต้องมีการนาทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนเช่นกัน และเป็นการผลักดันเพื่อปลูกจิตสำนึกการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชน ของตน

๕) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน การพัฒนาเป็นสิทธิเสรีภาพของคนในการพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการพัฒนาอย่างแท้จริง โดยประชาชนได้ริเริ่มในการจัด การโครงการต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถที่จะคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาของชุมชนตนเอง โดยมีหวังจะพึ่งพาอาศัยองค์กรจากรัฐหรือชุมชนภายนอก

๖) ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นพัฒนาคนและทรัพยากรในท้องถิ่น เพราะรัฐบาลมีความจำกัดด้านขีดความสามารถ ทั้งบุคลากร งบประมาณหรือทรัพยากร ส่วนขีดจำกัดของชุมชนในเรื่องความไม่พร้อมของคน และทรัพยากรไม่เพียงพอ

๗) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการประสานงานในระหว่างชุมชนและรัฐบาลเพื่อจะให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ โดยไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบงานเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและชุมชนต่างมีขีดจำกัดความสามารถในการพัฒนาที่แตกต่างกัน

๘) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกัน หลายด้านจะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะการพัฒนามีหลายกิจกรรมทำให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้ การพัฒนาจึงต้องประสานงานกันหลายด้าน ทั้งตัวบุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ

๙) การสมดุลในการพัฒนา การพัฒนามีกิจกรรมต้องทำอยู่หลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว ทำให้การดำเนินการต้องเป็นไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่ให้เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย

๑๐) การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชนมีลักษณะที่ทำให้การศึกษาแก่ประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องต่อกิจกรรมของชุมชน เป็นวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล เป็นโครงการที่มีแผนงานมุ่งเน้นความคิดของชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และเป็นกระบวนการทางสังคมที่คอยกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนตลอดเวลา^{๓๘}

การพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น^{๓๙} การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ ฉะนั้นหากได้รับการพัฒนาจะขาดส่วนหนึ่งไปก็ไม่สามารถที่จะเรียกว่าเป็นพัฒนาที่ดีหรือเป็นชีวิตที่สมบูรณ์^{๔๐} การพัฒนาชุมชนหมายถึงการปรับปรุงสภาพต่าง ๆ ของชุมชนรวมทั้งมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นเพื่อนำมาซึ่งความเจริญด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและการเมืองตามแนวทางที่ชุมชนต้องการโดยความคิดริเริ่มการพึ่งพาตนเองและความร่วมมือกันของชุมชนและระหว่างรัฐกับราษฎรถ้าจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน^{๔๑} การพัฒนาชุมชนเป็นการร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน นั่นคือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีแบบแผนและไปทิศทางที่ดีกว่าเดิม^{๔๒} การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะทำให้ชีวิตทุก ๆ ด้านของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อม ๆ กัน เน้นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเป็นไปเพื่อ “คุณภาพชีวิต” ในทุก ๆ ด้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดีและต้องเป็น

^{๓๘} สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔-๔๕.

^{๓๙} วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, **การพัฒนาชนบทไทย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

^{๔๐} สมพร เทพสิทธิ, **การพัฒนาแบบยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓.

^{๔๑} ชีรวัฒน์ นิจนตร, **การศึกษากับสังคมการพัฒนาชุมชน**, เอกสารนิเทศการศึกษาระดับที่ ๒๖๙, (กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศกรรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒.

^{๔๒} พัฒน์ บุญรัตนพันธ์, **การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๑๗), หน้า ๙.

ขบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องยาวนาน^{๔๓} พร้อมกันนั้นได้มีนักวิชาได้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาชุมชนแบบออก ๑๐ อย่างดังต่อไปนี้^{๔๔} ๑) คนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุด ๒) การช่วยเหลือตนเอง ๓) ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ๔) ความคิดริเริ่มของชุมชน ๕) ความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน ๖) ความสมดุลของการพัฒนา ๗) การใช้ทรัพยากรในชุมชน ๘) การดำเนินงานตั้งอยู่บนรากฐานของหลักประชาธิปไตย ๙) การประสานงาน ๑๐) การผสมผสาน

การพัฒนาชุมชน คือการรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินการไปในแนวทางที่ทันต่อการโดยอาศัยความร่วมมือกำลังของประชาชนในชุมชนนั้นในการช่วยเหลือตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงานแต่ก็จะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ^{๔๕} การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุง “หมู่บ้าน” ด้วยการกระทำร่วมกันระหว่างประชาชน และหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน เพื่อให้หมู่บ้านเป็นหน่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติได้อย่างมั่นคงด้วยการใช้ทรัพยากรส่วนใหญ่ในท้องถิ่น และถ้าหากว่าชุมชนขาดสิ่งใดที่จำเป็นแก่การเปลี่ยนแปลง ฝ่ายรัฐหรือองค์การพัฒนาเอกชนจะช่วยจัดหาสิ่งจำเป็นที่ขาดแคลนนั้นได้^{๔๖} การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้นหรือให้เจริญขึ้นทุกด้านนั้น คือ จะต้องพัฒนาคนกลุ่มชน สิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือสาธารณสมบัติและพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้บรรลุผลแก่เศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งการเมืองของชาติโดยรวม^{๔๗} การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่จะต้องทำต่อเนื่องกันอย่างมีระบบ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้จำต้องใช้เวลาและจำต้องอาศัยกรรมวิธีการเปลี่ยนแปลงที่ถูกวิธีกระทำอย่างรีบร้อน เพื่อให้การพัฒนาลงไปถึงประชาชนอย่างแท้จริงและเพื่อให้ “ทิศทางการพัฒนา” เป็นไปโดยถูกต้องตามหลักวิชา โดยการพัฒนาที่มีเป้าหมายหลักอยู่ที่ “การพัฒนาคน” ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากยิ่งกว่าการพัฒนาทั่ว ๆ ไปหลายเท่า^{๔๘} การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้น เตือน ยั่วยุและส่งเสริมประชาชนในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้นและเข้าร่วมมือในการดำเนินงานปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง และเสริมสร้างท้องถิ่นให้

^{๔๓} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, **ลักษณะสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บพิธ, ๒๕๑๘), หน้า ๑๘๙.

^{๔๔} วิรัช วิรัชนิการวรรณ, **หลักการพัฒนาชุมชนการพัฒนาชุมชนประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐.

^{๔๕} วันรัช มิ่งมณีนาคิน, **การพัฒนาชนบทไทย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

^{๔๖} ณรงค์ สุจำนง, **สังคมวิทยาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๘.

^{๔๗} จีรพรรณ กาญจนะจิตรา, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘.

^{๔๘} ไพรัตน์ เดชะรินทร์, **การบริหารงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓.

เจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครองตามระบบประชาธิปไตย^{๔๙} การพัฒนาชุมชน หมายถึง การพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อนบ้านและชุมชนให้มาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นวิธีการที่นำการบริการของรัฐบาลกับความต้องการของประชาชนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น^{๕๐}

ได้สรุปว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและหลักวิธีการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของชุมชนให้ไปสู่ความเจริญให้ดีขึ้น การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุ พหุติกรรม จิตใจและด้านสติปัญญา เพื่อหาแนวทางการปฏิบัติให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากที่ไม่พึงปรารถนา ตามโครงการที่วางขึ้นนั้นด้วยองค์ความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถ มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม จิตสำนึกมีเหตุผลและมีความรับผิดชอบต่อส่วนร่วมให้กับประชาชนเพื่อปฏิบัติการให้บรรลุผลตามเป้าหมายด้วยการพัฒนาต่าง ๆ ของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน

๒.๓.๒ หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน

นักวิชาการได้กล่าวถึง “หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน” ไว้อย่างกว้างขวางซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

การพัฒนาชุมชนมีความเป็นมาปรัชญาแนวความคิดความหมายที่เป็นของตนเองซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในกำหนดลักษณะของการพัฒนาชุมชนได้ ดังนี้^{๕๑}

๑. เป็นการดำเนินงานโดยและใช้ทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญไม่พึ่งพาบุคคลหรือทรัพยากรนอกชุมชน

๒. เป็นการร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกันคนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐหรือคนในชุมชนกับภาคเอกชนเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

๓. การเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายหรือทิศทางสามารถควบคุมได้

๔. เกิดจากความตั้งใจและการกระทำของมนุษย์ตามแผนและโครงการที่กำหนดขึ้นไม่ใช่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

๕. เป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองบุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปใช้ในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชนให้ได้มาตรฐานตามที่ต้องการ

^{๔๙} สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๖๓.

^{๕๐} กรมการพัฒนาชุมชน, ภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

^{๕๑} สุรสิทธิ์ วิทยาธิรัฐ, หลักการสื่อสารมวลชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๕.

๖. เป็นกระบวนการในการศึกษาโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณภาพและความพร้อมในการพัฒนา

๗. เป็นกระบวนการจัดองค์กรหรือกลุ่มเพราะการพัฒนาชุมชนเป็นการผึกำลังของคนในชุมชนเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดศักยภาพของชุมชนและนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้

๘. เป็นการนำกลวิธีหรือวิธีการต่าง ๆ มาใช้

๙. มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยการพัฒนาชุมชนเป็นของชุมชนดำเนินการโดยคนในชุมชนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนเป็นการให้สิทธิเสรีภาพอิสรภาพเสมอภาคในชุมชนและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดวิธีการดำรงชีวิตของตนเองและชุมชนได้ด้วยตนเอง

วิธีการพัฒนาชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในทางที่ดีขึ้นนั้นมีวิธีการที่สำคัญอยู่ ๒ วิธี คือ การให้การศึกษาแก่ชุมชนและการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มเพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินงานได้ด้วยตนเองเพื่อประโยชน์ของกลุ่มเป็นสำคัญอันเป็นผลให้เกิดการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนวิธีการทั้ง ๒ คือ^{๕๒}

๑) การให้การศึกษาแก่ชุมชน เป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลสามารถพัฒนาความรู้ ความคิดความสามารถ วิเคราะห์ เพิ่มทักษะทัศนคติค่านิยม และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ทั้งของตนเองและสังคมซึ่งอาจจะได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้หรือได้จากประสบการณ์การศึกษาจึงเป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้

๒) การจัดกลุ่มและพัฒนากลุ่มกับงานพัฒนาชุมชนเป็นของคู่กันหากไม่มีการรวมกลุ่มก็ไม่มีการพัฒนาชุมชนทั้งนี้เพราะกลุ่มช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาความคิดของประชาชนด้วยการทำงานร่วมกันในการปรับปรุงการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น

ส่วนประกอบที่สำคัญของการพัฒนาต้องมีการวางแผนในการพัฒนาชุมชนมีหลักการที่สำคัญ ดังนี้^{๕๓}

๑. การวางแผนพัฒนาชุมชนต้องมีการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงของสภาวะทางสังคมเศรษฐกิจ ความต้องการและปัญหาของประชาชนในชุมชนนั้น ๆ เป็นสำคัญ

๒. การวางแผนพัฒนาชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชนทั้งนี้ต้องมีการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของประชาชนก่อน

๓. การวางแผนพัฒนาชุมชนในเรื่องการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของประชาชนนั้นให้พิจารณาที่จำนวนของประชาชนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการที่ต้องการยังไม่ได้รับการตอบสนองประกอบเป็นสำคัญ

๔. การวางแผนพัฒนาชุมชนต้องคำนึงถึงค่านิยมความเชื่อข้อห้ามขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ด้วย

^{๕๒} พาณี อนันตชัย, กระบวนการพัฒนาชุมชน, (นครปฐม: สำนักพิมพ์สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๒), หน้า ๘-๑๐.

^{๕๓} บุญธรรม เทศนา, ปรัชญาการพัฒนา, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๐.

๕. การวางแผนชุมชนต้องเริ่มจากสิ่งที่ประชาชนมีอยู่และสิ่งที่ประชาชนมีความรู้อยู่แล้ว
๖. การวางแผนพัฒนาชุมชนต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนให้สอดคล้องกับความสนใจและความพึงพอใจของประชาชนในชุมชนเป็นสำคัญ
๗. การวางแผนพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องมีโครงการย่อย ๆ รองรับหลาย ๆ โครงการเพื่อเปลี่ยนแปลงแผนที่มีลักษณะเป็นนามธรรมไปสู่การปฏิบัติที่มีความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน
๘. การวางแผนพัฒนาชุมชนที่มีคุณภาพจำเป็นต้องเสริมสร้างให้ประชาชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้และความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง
๙. การวางแผนพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องใช้การประสานสัมพันธ์กับผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับและทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดความสำเร็จอย่างราบรื่น
๑๐. การวางแผนพัฒนาชุมชนที่มีคุณภาพจำเป็นต้องชี้ให้เห็นแนวทางการประเมินผลได้ทุกระยะได้แก่ระยะก่อนดำเนินงานระหว่างดำเนินงานและระยะหลังดำเนินงาน

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้นั้น จะต้องยึดหลักธรรมาภิบาลชุมชนใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีอยู่ อาศัยความรู้ในการวางแผนการพัฒนาชุมชนเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์เป้าหมายและตอบสนองความต้องการของประชาชนโดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโดยวางแผนพัฒนาต้องมีโครงการหลาย ๆ โครงการในการรองรับเพื่อสามารถนำไปพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น การพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานในทุกระยะกล่าวคือระยะก่อนดำเนินงานระหว่างดำเนินงานและระยะหลังดำเนินงานแล้วประเมินผลงานที่ได้กระทำลงไป และต้องยึดหลักประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นพื้นฐานนำไปปฏิบัติจริงนั้นย่อมต้องประยุกต์ใช้กับแต่ละชุมชนซึ่งล้วนมีความแตกต่างทางพื้นฐานด้านทรัพยากร หรือด้านประเพณีและวัฒนธรรมประจำถิ่นด้วย

๒.๓.๓ องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน

นักวิชาการได้กล่าวถึง “องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน” ไว้อย่างกว้างขวางซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

การพัฒนาชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ คือ^{๕๔}

- ๑) คนในชุมชนคนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชนเนื่องจากการพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาของคนโดยความร่วมมือกันของคนและเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนการพัฒนาชุมชนจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนโดยตรงทั้งที่เป็นบุคคลกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ
- ๒) ทุนของชุมชนทั้งทุนทางสังคมทุนทางเศรษฐกิจและทุนสิ่งแวดล้อมทุนทางสังคมได้แก่คุณภาพของคนการจัดระเบียบทางสังคมสถาบันทางสังคมกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมเทคโนโลยี ต่าง ๆ เป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจได้แก่อาชีพผลิตภัณฑ์รายได้แหล่งทุนของชุมชนทุนสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ ภูเขา แม่น้ำลำคลอง น้ำตก หาดทราย เป็นต้น ทุนเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

^{๕๔} สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ฐานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

๓) วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เช่น วัสดุสำนักงาน วัสดุก่อสร้างเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ยานพาหนะ เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องคอมพิวเตอร์เป็นต้นวัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ต้องมีคุณภาพเหมาะสม ทันสมัยและเพียงพอกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่กำหนดขึ้น

๔) ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีหลายวิธีการ เช่น การให้การศึกษาอบรม การจัดระเบียบชุมชน การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่มและองค์กร การวางแผนและโครงการ การประสานงาน เป็นต้น ยุทธศาสตร์เหล่านี้เมื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนต้องเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับชุมชนจึงจะเป็นประโยชน์และสนับสนุนการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ

๕) กระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดำเนินงาน คือ การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ชุมชน การวางแผนและโครงการ การดำเนินงาน การประเมินผล และการทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค ซึ่งต้องดำเนินงานไปตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ

๖) การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน เป็นการสนับสนุนช่วยเหลือเฉพาะในสิ่งที่มีความจำเป็น เกินขีดความสามารถของชุมชน หรือเพื่อกระตุ้นเร่งเร้าให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา

๗) การบริหารและการจัดการที่ดี เป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคคล กลุ่มองค์กร การเงิน เวลา พัสดุ ครุภัณฑ์ อาคารสถานที่ เป็นต้น ให้มีประสิทธิภาพ

๘) นักพัฒนาชุมชน เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน จูงใจ ประสานงาน ระดมพลังหรือศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการพัฒนา

๙) การประสานงาน เพื่อเชื่อมประสานบุคคล กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกันเป็นไปในทิศทางเดียวกันและเป็นลำดับขั้นตอนที่กำหนดไว้

๑๐) ผลของการพัฒนา เป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานพัฒนาชุมชนซึ่งทำให้คนที่ร่วมการพัฒนาให้มีขวัญและกำลังใจที่ดี มุ่งมั่นที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จต่อไป

๒.๔ สังคมพัฒนากับการพัฒนาชุมชน

๒.๔.๑ ความหมายและความสำคัญของบทบาท

"บทบาท" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Role" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า "การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้" และได้มีผู้ให้ความหมายในแนวคิดของนักจิตวิทยานักการศึกษาและนักสังคมวิทยาได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับบทบาทไว้ หลากหลายความหมาย หลายทัศนะ ดังนี้^{๕๕}

กมลรัตน์ หล้าสุขวงศ์ ได้กล่าวถึงความหมายบทบาทว่า "บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้น ๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไป

^{๕๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๔.

บทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย และถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น”^{๕๖}

งามพิศ สัตย์สงวน ให้ความหมายของบทบาท (Role) ว่า “เป็นการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักเป็นของคู่กัน คือ เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วยแต่ไม่เสมอไป ดังนั้น บทบาท คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถพยากรณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ต่าง ๆ ของพ่อ ซึ่งจะต้องเลี้ยงดูลูก ส่งเสียให้เล่าเรียนอบรมสั่งสอน ให้ความรักความเอ็นดูและอื่น ๆ อีก เป็นต้น ตำแหน่งอื่น ก็เช่นกัน ครูอาจารย์ เสมียน ต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ นั่นอยู่”^{๕๗}

ประกอบ มีโคตรกอง ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น จะถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้าน ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่จะมีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใดขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการ ดังนี้^{๕๘} ๑. ความเข้าใจในบทบาทที่ตนเองแสดงหรือปฏิบัติ ๒. ประสบการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาท ๓. บุคลิกภาพของผู้แสดงบทบาท

พูนทรัพย์ สิทธิพรหม ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า เป็นความคาดหวังของการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร โดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญเพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาท (Role playing) และสวมบทบาท (Role taking) อย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกต (Role model) จากบุคคลที่เรายึดถือ (Significant others) เพื่อจะนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทแห่งตนที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมต่าง ๆ ที่ตนเองต้องการ^{๕๙}

^{๕๖} กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์, *จิตวิทยาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^{๕๗} งามพิศ สัตย์สงวน, *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, ๒๕๓๘), หน้า ๙๖-๙๗.

^{๕๘} ประกอบ มีโคตรกอง, “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, *วิทยานพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๕๙} พูนทรัพย์ สิทธิพรหม, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนากับการเข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง”, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๖๐.

ภิญโญ สารธ ได้ให้ความเห็นว่า “บทบาท หมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดหวังบุคคลในตำแหน่งหนึ่งควรจะทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง บทบาทนี้จะควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคลนั้นดำรงอยู่”^{๖๐}

ไพบุลย์ ช่างเรียน ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสภาพที่ตนครองอยู่และคุณสมบัติของบุคคล ดังนั้นบทบาทของบุคคลจึงแตกต่างออกไปตามลักษณะสภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมเลี้ยงดูและความพอใจ^{๖๑}

มานิช ตันชนวนิช ได้ให้คำจำกัดความบทบาท คือ บทบาทที่ปรากฏจริงและบทบาทที่สังคมคาดหวัง มีอธิบาย ดังนี้

๑. บทบาทที่ปรากฏเป็นจริง หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่บุคคลครองตำแหน่งต่าง ๆ หรือสถานภาพทางสังคมประพฤติปฏิบัติปรากฏเห็นในชีวิตประจำวันเรียกว่า พฤติกรรมบทบาท

๒. บทบาทที่สังคมคาดหวัง หมายถึง การทำหน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมหรือองค์กรกำหนดหรือตนเองได้รับการคาดหวัง ตามปทัสถานทางสังคมที่มีอยู่ ให้ผู้ดำรงหรือครองตำแหน่งนั้น ๆ ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมกฎเกณฑ์ของสังคม^{๖๒}

สมคิด เพ็งอุดม ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทตามแนวคิดของราล์ฟ (Ralp) โดยสรุปได้ว่า “สถานภาพเป็นฐานะหรือตำแหน่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคลตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้เปรียบเสมือนเหรียญคือ ถ้าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบทบาท”^{๖๓}

ทิพวรรณ เคาวางกุล อธิบายว่าบทบาทคือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคล บทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่สังคมนั้น ๆ และพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคน คือ ผลที่ได้จากตำแหน่งทางสังคมของเขานั่นเอง และทฤษฎีบทบาทเป็นข้อตกลงประการแรกที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมคาดหวังว่าบุคคลที่ได้รับตำแหน่งต่าง ๆ ควรปฏิบัติอย่างไร^{๖๔}

สรุปได้ว่า บทบาท จึงมีหลักสำคัญ ได้แก่สถานภาพทางสังคมที่เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการปฏิบัติตามหน้าที่ ตามสถานภาพ ทางการแสดงออกถึงพฤติกรรม สถานภาพ อุปนิสัย ความคิด

^{๖๐} ภิญโญ สารธ, **การบริหารงานบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๓๐๔.

^{๖๑} ไพบุลย์ ช่างเรียน, **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๗.

^{๖๒} มานิช ตันชนวนิช, **บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๑.

^{๖๓} สมคิด เพ็งอุดม, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”, **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๙.

^{๖๔} ทิพวรรณ เคาวางกุล, “บทบาทของสตรีชนบทในการร่วมพัฒนาสหกรณ์การเกษตร: ศึกษากรณีสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดินลาดบัวขาว จำกัด”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕.

ความอ่าน ความรู้ ความสามารถ ความเข้าใจ ที่แสดงออกต่อตนเองและผู้อื่น ที่อยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อให้คนอื่นรู้ว่าแต่ละคนมีหน้าที่บทบาททางสังคมเช่นไร และปฏิบัติอย่างไร ตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง และแต่ละบุคคลที่ได้รับมอบหมาย หน้าที่นั้น ๆ

๒.๔.๒ บทบาทของสังคมพัฒนากับชุมชน

“บทบาทของพระสงฆ์นั้นจะต้องมองเห็นวัตถุประสงค์และหน้าที่ของตนเองให้ชัดเจน จะต้องสร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคมส่งเสริมการเข้มแข็งของชุมชน แก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธีอนุรักษสิ่งแวดล้อม”

บทบาทเป็นสิ่งที่ผู้รับหน้าที่ต้องแสดงออก พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนา และสังคม เพื่ออยู่กับสังคมพระสงฆ์จำต้องได้รับความช่วยเหลือและควรมีบทบาทในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์อยู่ในชุมชน ด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
๒. สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญปฏิบัติสมณธรรม
๓. โดยคุณธรรม คือ เมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์^{๖๕}

ในส่วนที่เกี่ยวกับชนบทไทย พระสงฆ์จะมีบทบาทในการช่วยเหลือพัฒนาชนบท ดังนี้

๑. สงฆ์ทำหน้าที่สั่งสอนธรรมและส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่าง ๆ
๒. ฝึกใช้อาวุธหรือสมภารวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประนีประนอม และบางครั้งทำหน้าที่เยียวยารักษาผู้เจ็บป่วย
๓. สงฆ์เป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังพระผู้ทรงศีลอยู่แล้ว
๔. สงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็กดื้อที่พ่อแม่หมดความสามารถจะอบรมได้ด้วยตัวเอวรวมทั้งอนุเคราะห์เด็กกำพร้า

๕. สงฆ์เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและการรักษาโรคภัยยาแผนใหม่

๖. สงฆ์เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ช่วยวางแผนแนะนำสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้านโดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือ

๗. สงฆ์เป็นผู้นำประชาชนในทางวิญญาณเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สงฆ์สามารถแก้ปัญหาส่วนตัวของผู้เดือดร้อนใจ

๘. สงฆ์ทำหน้าที่เป็นธรรมทูต และพระธรรมจาริกซึ่งไปเผยแผ่หลักธรรมแก่ชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเขาเกิดความรู้สึกรักชาติ ไม่ทำไร่เลื่อนลอยและหันมาเคารพนับถือศาสนา^{๖๖}

^{๖๕} อภิชัย พันธุเสน, พัฒนชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

อย่างไรก็ดี บทบาทหลักของพระสงฆ์ คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยเฉพาะในด้านการดำรงชีวิตที่ดีงาม ชีวิตที่ประเสริฐ ตามหลักการพระพุทธศาสนา เรียกว่าบทบาทของครู แม่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่าเป็นพระบรมครู ทำหน้าที่ฝึกเทศาและมนุษย์ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เพราะพระองค์ฝึกคนธรรมดาให้เป็นคนดี (กัลยาณชน) และกลายเป็นคนประเสริฐ (อริยชน) ในระดับสูงสุดดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะครูเป็นบทบาทถาวรตลอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันอีกบทบาทหนึ่งก็คือ การให้คำปรึกษาเป็นเรื่องสำคัญคนในสังคมทุกข์โดยทั่วไปมักจะตัดสินใจทำการสิ่งใดได้ยาก ไม่กล้า เกิดความกลัว ฉะนั้นพระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ช่วยในการตัดสินใจ ให้คำปรึกษาแก่ประชาชนอันเป็นการแสดงออกถึงบทบาทของความเป็นผู้นำด้านภูมิปัญญา พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ ยังพบว่า “บทบาทของพระสงฆ์ที่ทำอยู่ในปัจจุบันและเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ ประการแรก พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ด้วยการมีสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ประการสอง ทำหน้าที่ให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน ทั้งระบบปริยัติธรรมแผนกเดิม คือบาลี นักธรรมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตลอดจนการสื่อสารธรรมทางสื่อมวลชน ประการสุดท้าย การเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่าง ๆ เป็นผู้นำทำเอง เป็นผู้ประสานงานเป็นผู้ตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท เป็นวิทยากรกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา” บทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของชาวพุทธ ต้องมีหน้าที่ดังนี้

๑. ที่พึ่งบวช พระสงฆ์เป็นหนึ่งในรัตน ๓ เป็นสิ่งที่เคารพนับถือบูชาสูงสุดในพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้นำทางจิตใจ ด้วยการพัฒนาหรือยกระดับจิตใจของคนให้สูงขึ้นด้วยการมีธรรมมีเหตุผล และเข้าสภาพต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อหลุดพ้น สามารถเป็นที่พึ่งบวชของพุทธศาสนิกชนชาวบ้าน

๒. สอนธรรม พระสงฆ์นอกจากมีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วยังมีหน้าที่สำคัญในการประกาศเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอน เป็นหน้าที่โดยตรงที่พระสงฆ์จะสอนธรรมให้เป็นธรรมทาน เทศนาสั่งสอนอบรมประชาชนทุกชั้นทุกเพศทุกวัยให้เกิดศรัทธาปราศจากความเชื่อความเคลือบแคลง ชี้ทางให้รู้บาปบุญคุณและโทษ ความเสื่อม เหตุแห่งความเสื่อม ความเจริญและเหตุแห่งความเจริญ ให้เข้าใจและให้เห็นจริง แนะนำให้ละเว้นความชั่ว หันมาประพฤติดี ปฏิบัติชอบ มีเมตตา สัจจะ กตัญญูกตเวที หิริ โอตตัปปะ ศีล ๕ เป็นต้น

๓. นำปฏิบัติ พระสงฆ์เมื่อศึกษาเข้าใจในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าแล้ว จะต้องปฏิบัติปฏิบัติซื่อตรง ปฏิบัติถูกต้องและปฏิบัติชอบ ในธรรมวินัยที่ได้ศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดีโดยการรักษาศีล ๒๒๗ อย่างเคร่งครัด ปฏิบัติอภิสมาจารสำรวมอินทรีย์ และการสร้างคุณธรรมต่าง ๆ ที่แสดงเป็นแบบอย่างการครองชีวิต เช่น สันโดษ มีเมตตา สัจจะ ให้เกิดขึ้น อันเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม

๔. พัฒนา พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่ ช่วยเหลือดำเนินการและให้คำปรึกษาชุมชนหรือชาวบ้านและที่สำคัญ การพัฒนาในสถานที่วัด รวบรวมแวง อาคารและสิ่งก่อสร้างการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

^{๒๖} ธีรนิกร เศรษฐ, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

ที่นำอยู่ให้ร่มรื่นเป็นธรรมชาติ และการพัฒนาต้องสอดคล้อง และถูกต้องตามพระธรรมวินัยและพัฒนาหมู่บ้าน เป็นผู้นำชาวบ้านสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งที่จำเป็นสำหรับชาวบ้านและประชาชนทั่วไป โดยการชักชวนให้ร่วมกลุ่มร่วมแรงร่วมใจและร่วมทุนสร้างกองทุนประจำหมู่บ้าน หรือการสร้างถนนภายในหมู่บ้าน ขุดคูคลองส่งน้ำ ท่อระบายน้ำ สร้างสุขาสร้างศาลา สวนสุขภาพ เป็นต้น

๕. ปรีกษาคี พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีเป็นที่เชื่อถือศรัทธามาและมีสถานที่อยู่แน่นอนสำหรับสังคัมไทย เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ และให้คำปรึกษาในด้านศาสนพิธี ความรู้วิชาทางด้านจิต ช่วยแก้ปัญหาของสังคัมชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีปัญหาชีวิต และครอบครัว

๖. มีส่วนช่วยสังคัม การช่วยสังคัมของพระสงฆ์ ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สอนรู้จักขยันหมั่นเพียร สอนให้รู้จักเก็บออมรู้จักประหยัด สอนให้สันโดษ ด้านการปกครอง เป็นแบบอย่างที่ดีในการบริหารกิจกรรมคณะสงฆ์ให้อยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย ช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชนชาวบ้านกลุ่มหรือเผ่าต่าง ๆ ให้เป็นพลเมืองดีมีศีลธรรม ลดปัญหาเหล่านี้พระสงฆ์จะมีความเข้าใจและสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถมีส่วนช่วยในด้านการศึกษาของชาติให้การศึกษาแก่คนยากจน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นศูนย์กลางของศึกษาชุมชน เป็นต้น^{๖๗} และพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบันพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกลงในสังคัมจนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคัม เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถาบันทางศาสนาองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ศีลธรรมและพฤติกรรมต่าง ๆ^{๖๘} พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพของชาวบ้านในชุมชนแล้วยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคัม หากนักวิชาการนำความรู้ รู้จักทรัพยากรและแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดตามที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ ๙) ขออัญเชิญมา ณ ที่นี้การใช้หลักวิชา และความศรัทธาเริ่มสร้างงานที่อาจดูไม่ใหญ่โตนัก แต่ประสิทธิภาพสูงและอำนวยความสะดวกโดยตรงได้มาก โดยการนำเอาทรัพยากรตามธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถตลอดจนแรงงานของคนส่วนใหญ่ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและให้เกิดความเสียหายหรือสูญเสียให้น้อยที่สุด การสร้างความเจริญในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างความเจริญของกิจการส่วนรวมได้แน่นอน^{๖๙}

บทบาทพระสงฆ์ในสังคัมไทย เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของ

^{๖๗} คุณ โทจันทร์, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา, (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๐-๑๐๓.

^{๖๘} พินิจ ลาภธนานนท์, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๐.

^{๖๙} สลักขณณ์ ศิวรักษ์, ศาสนากับสังคัมไทย, (กรุงเทพมหานคร: พาสีโก, ๒๕๒๔), หน้า ๖๓.

หรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้น ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน ตามแนวความคิดของพระราชาคณะ ประกอบด้วย การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ

๑. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจและด้วยความประพฤติดังตัวอย่างตลอดจนสถานที่วัดที่สงฆ์เป็นองค์ประกอบสำหรับการหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง

๒. การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่น ๆ เท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้นที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนใจ

๓. ในสังคมที่จะพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าได้พระผู้นำท้องถิ่นที่มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม เป็นศูนย์กลางจะเป็นผู้นำชี้ช่องในการนำท้องถิ่นให้ได้รับความเจริญใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจจะประกอบด้วยการเสนอแนะให้คิดริเริ่มว่า ในท้องถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์กลางชักชวนประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในท้องถิ่นจะควรหรือไม่ควร

๔. การสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นสิ่งสำคัญในทางศาสนาและยังเป็นสิ่งจำเป็นอยู่สำหรับประชาชนทั่วไป แม้ที่เป็นพระพุทธรูปศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจสืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิต อย่างที่บางท่านเรียกว่า การบำรุงขวัญ ได้แก่ บทบาทประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ^{๗๐} บทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือสังคมว่ามีอยู่ ๒ เรื่องแนะนำให้ทำ ได้แก่ การแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การทำให้ดู เป็นการแสดงแบบอย่าง การครองชีวิตอย่างสันโดษ มีเมตตา สัจจะ หิริ โอตตัปปะ

สรุปได้ว่า พระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน เริ่มต้นจากการเอื้อเฟื้อเกื้อหนุน ส่งเสริมกันในเรื่องของการอุปถัมภ์ต่าง ๆ เป็นการริเริ่มการพัฒนา และพัฒนาร่วมกันอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดและพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ที่เคารพศรัทธาของประชาชน นับว่าเป็นหน่วยงานที่มีความเสียสละ ต่อการพัฒนาท้องถิ่นเกิดจากความต้องการของรัฐและความต้องการของพระสงฆ์เอง หากแต่ความต้องการพัฒนาท้องถิ่นของพระสงฆ์ เป็นความต้องการช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชนตามพื้นที่ชนบท ด้วยความต้องการให้มีวิถีชีวิตเลี้ยงชีพตนเองได้ ไม่เป็นส่วนเกินของชุมชนและส่วนน้อยของสังคม จากบทบาทข้างต้นพระสงฆ์ส่งเสริมในหลาย ๆ ด้าน ต่อการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ประชาชน จึงนับว่าประสบความสำเร็จทั้งด้านการสร้างอาชีพให้แก่ชุมชน และเป็นที่ยอมรับของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาในทุก ๆ ด้านอย่างกว้างขวาง ทั้งยังคาดหวังต่อแนวทางการพัฒนารูปแบบใหม่ ๆ ด้วย

^{๗๐} อนันท์ วิริยะพินิจ, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕-๔๖.

๒.๔.๓ หน้าที่ของพระสังฆพัฒนา

๑. เป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุขมีศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง

๒. พัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษาอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีสรีรภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อ บุคคลรอบครัว สังคม และประเทศชาติ

๓. ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดรวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน

๔. ส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ต่อเนื่องยาวนานแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนาจิตสำนึกในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้ดี ผู้รู้และผู้เบิกบานอยู่เสมอ

๕. ให้การสังเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อน ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งในโครงการของสังคมชุมชน เมื่อประชาชนประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนพระสงฆ์จึงควรให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเท่าที่จะสามารถทำได้โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษาแนะนำ และการให้กำลังใจ

๖. ช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน พระสงฆ์ควรมียุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้าคือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธ ทางแห่งการดับทุกข์ และรู้มรรควิธีที่จะดับทุกข์

๗. ช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจ การพัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระสงฆ์จะต้องพยายามสร้างเครือข่ายประสานงานและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ให้เป็นชุมชนหรือกลุ่มเพื่อที่จะทำให้สังคมหรือชุมชนรอบข้างยอมรับ จึงจะทำให้การสร้างชุมชนนั้นมีการเรียนรู้ องค์ความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทที่จะต้องชี้แนะทางในการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นด้านแนวความคิด แนะนำ สั่งสอน เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ อันเป็นการชักนำแนวทางไปสู่การพัฒนาสังคม ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านจิตใจ ทางด้านเศรษฐกิจ เพราะคณะสงฆ์มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์สามัคคีกันดีเป็นรูปแบบแล้ว ระบบการ

จัดการ การบริหารชุมชน การปกครองก็เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมกลุ่มย่อย ๆ ไปสู่การพัฒนาสังคมขนาดใหญ่ขึ้น^{๗๑} พระสงฆ์และวัดเป็นแหล่งรวมความรู้ภูมิปัญญาเก่า พระและวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาความรู้และภูมิปัญญาตามประเพณีได้อย่างดี ในภาคเหนือและภาคอีสาน พระและวัดสามารถจัดการสอน การอ่านเอกสารโบราณ ซึ่งเขียนด้วย “ตัวเมือง” หรือ “ตัวธรรม” ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นพระหรือวัดในเขตชุมชนและเมือง พระและวัดสามารถมีบทบาทและตอบสนองความต้องการความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ว่าพระต้องมีความปรารถนาที่จะทำเช่นนั้น จำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นจริงเกิดขึ้นแก่องค์กรคณะสงฆ์ กล่าวคือ พระและวัดต้องไม่ถูกกันออกไปจากสมบัติของรัฐแต่เพียงอย่างเดียวชาวบ้านต้องรู้สึกได้ว่า พระและวัดมีบทบาทสำคัญในชีวิตของตนเพราะชีวิตของชาวบ้านไม่ว่าในเขตชนบทหรือเขตเมือง ก็ล้วนเกี่ยวพันอยู่กับพระและวัดเสมอไม่ว่าแสวงหาความสบายใจจากพิธีกรรมเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องไปถึงด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม หรือแม้แต่การสร้างพลังต่อรองทางการเมือง พระและวัดเคยมีบทบาทและสถานเช่นนี้มาก่อนวัฒนธรรมไทยโบราณ^{๗๒} พระภิกษุกับวัดยังต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการอยู่ตลอดไปสถาบันแห่งนี้จึงอำนวยประโยชน์ต่อการปกครองและการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบทที่ยังรับบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึง ซึ่งมีจำนวนกว่า ๔๐ เปอร์เซ็นต์ กล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญของวัฒนธรรมไทย ดังจะทราบได้ว่า เหตุการณ์สำคัญในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา วัดและภิกษุเป็นสถาบันที่สำคัญ ในการให้ความช่วยเหลือ ให้การบริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชนอยู่เสมอ นับได้ว่าสถาบันนี้มีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคมมาโดยตลอด วัดเป็นแหล่งสำคัญในชีวิตทางศาสนาและสังคม เป็นแหล่งการสมาคมเป็นที่มาแห่งวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสถานที่ช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของครอบครัวไทย^{๗๓}

ในสังคมไทยพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งในสถาบันที่สำคัญของชาติ คือ สถาบันศาสนา ซึ่งได้รับการยอมรับและได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านมาตลอด ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์ เป็นผู้มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้าน หากมองย้อนกลับไปในอดีตจะพบว่า ชาวบ้านเมื่อประสบกับปัญหาหรือเกิดทุกข์ร้อนใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือจิต ก็จะพากันไปวัด ไปพบพระสงฆ์เพื่อปรึกษาและระบายความทุกข์ ดูเหมือนว่าพระสงฆ์จะสามารถแก้ปัญหาความทุกข์ร้อนของพวกเขาได้ทุกอย่าง เพราะฉะนั้น วัดและพระสงฆ์ในอดีตจึงมีบทบาทมากมีนักวิชาการได้กล่าวถึง “บทบาทของพระสงฆ์” ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

^{๗๑} อภิชาติ พันธเสน, **พัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่**, หน้า ๒๐๖.

^{๗๒} นิธิ เอียวศรีวงศ์, **มองอนาคต**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^{๗๓} ทินพันธุ์ นาคตะ, **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, หน้า ๑.

พระราชวรมุณี (ประยูร ปยุตโต) ได้กล่าวถึง บทบาทและความสำคัญของวัดและพระสงฆ์กับสังคมไว้ ดังนี้^{๗๔}

๑) เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมารับใช้พระรับการอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นศูนย์รวมของเยาวชน

๒) เป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยวัด

๓) เป็นสถานพยาบาลที่แจกจ่ายพวกรักษาผู้เจ็บป่วย

๔) เป็นที่พักคนเดินทาง

๕) เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม

๖) เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน

๗) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตและครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ

๘) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ เสมือนพิพิธภัณฑ์

๙) เป็นคลังวัสดุสำหรับเก็บของไว้ ซึ่งชาวบ้านจะได้ขอยืมไปใช้เมื่อคนมีงานต่าง ๆ

๑๐) เป็นศูนย์กลางการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจกรรมต่าง ๆ

๑๑) เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะต่าง ๆ

ชวนะ ภวกานันท์ ได้กล่าวถึง บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยในปัจจุบันว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่สำคัญควรจะต้องมี คือ^{๗๕} ๑) ส่งสอนธรรม อบรมศีลธรรมแก่ประชาชน ๒) กระทำตนเป็นแบบอย่างแห่งความดี ๓) ช่วยชาติประหยัดเศรษฐกิจตามพระวินัย ๔) ช่วยในด้านการศึกษาของชาติ ๕) สงเคราะห์จิตใจแก่ประชาชน ๖) เป็นผู้นำในการพัฒนาสังคม

อนันต์ วิริยพินิจ ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยว่า งานที่กระทำโดยตรงคือการสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุจะกระทำโดยอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยหรือแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว่าขวางออกไปโดยการสงเคราะห์^{๗๖}

ชาเลื่อง วุฒิจันทร์ ได้กล่าวว่า บทบาทพระสงฆ์ต่อสังคมไทย มีดังต่อไปนี้^{๗๗}

^{๗๔} พระราชวรมุณี (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

^{๗๕} ชวนะ ภวกานันท์, “บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยในปัจจุบัน”, **ครุศาสตร์ปริทัศน์**, เล่มที่ ๙๖ (ตุลาคม ๒๕๓๗), หน้า ๕๑.

^{๗๖} อนันต์ วิริยพินิจ, **บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๖.

^{๗๗} ชาเลื่อง วุฒิจันทร์, **การพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙-๔๐.

๑) การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณี เกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การทำบุญอายุ เป็นต้น

๒) การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างท้องถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่บุคคลที่มารักษาโรค เช่น อุบาสก อุบาสิกา หรือคนชรา พุพพลภาพ การให้ที่ดิน หรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกแก่ประชาชนที่ขาดเงินปลูกบ้านพักอาศัย

๓) การดูแลสุขภาพจิต การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ยาม แม้บางกิจการหรือที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่ก็มีคนจำนวนมากไม่น้อยที่เลื่อมใสศรัทธา

๔) การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่ของวัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัด บริเวณวัด ประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจการบริการหรือสงเคราะห์ประชาชนด้านต่าง ๆ จัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการใช้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่าง ๆ เช่น โรงเรียน สถานพยาบาล ห้องสมุด หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

๕) การช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาในหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

๖) การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของ ตลอดจนเงินทองจากผู้บริจาคไปให้แก่ผู้ประสบภัยต่างถิ่น

สมบุรณ์ สุขสำราญ ยังได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมไทยเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ว่าสังคมไทยในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทำให้พระสงฆ์ถูกชักนำเข้าสู่กระบวนการการทำงานทางการเมือง ทั้งที่ทำงานโดยอิสระและร่วมกับรัฐบาล พอสรุปได้ดังนี้^{๗๘}

๑) ความเป็นผู้มีพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและชอบเสียสละ ดังนั้นเมื่อพระสงฆ์ได้ออกธุดงค์ไปในพื้นที่ต่าง ๆ หรือเมื่อได้ไปอบรมประชาชนตามนโยบายพระธรรมทูตในหมู่บ้านต่าง ๆ ได้พบเห็นถึงปัญหาความทุกข์ต่าง ๆ ของประชาชนจึงปลุกเร้าพื้นฐานทางจิตใจและพยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน

๒) จากประสบการณ์ของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ได้พบเห็นชุมชนอื่นดีกว่าประชาชนได้รับการพัฒนาจนมีสภาพการดำรงชีวิตที่สุขสบายมากกว่า เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของคนภายในชุมชนจึงต้องการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนให้ทัดเทียมกับชุมชนที่พัฒนาแล้ว

๓) เนื่องจากพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีพื้นเพเป็นคนในหมู่บ้านหรือชุมชนนั้น เป็นผู้ที่เกิดและโตอยู่ในชุมชนนั้น จึงมีความรู้และเห็นสภาพปัญหา ความยากจนของประชาชนในชุมชนมาโดยตลอด การใช้ชีวิตอยู่ในเพศบรรพชิต ถึงแม้จะสามารถตัดขาดจากเรื่องทางโลกได้ใน

^{๗๘} สมบุรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทตามแนวพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย, ๒๕๓๐), หน้า ๕๑-๕๒.

ระดับหนึ่ง แต่ไม่มีทางที่จะตัดขาดได้โดยสิ้นเชิง จึงต้องเข้ามาพัฒนาชุมชน ซึ่งมองในอีกมุมมองหนึ่งก็คือ การช่วยเหลือพ่อแม่ ญาติพี่น้องของตนในทางอ้อม นั่นเอง

๔) การเล็งเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ถ้าหากชุมชนขาดแคลน มีความทุกข์ยาก หรือด้อยพัฒนาแล้ว วัดจะดำรงอยู่สวยงามหรือเจริญอยู่ได้อย่างไร เมื่อชาวบ้านไม่มีกิน พระสงฆ์จะมีอันอย่างสมบูรณ์ได้อย่างไร ดังนั้น วัดหรือพระสงฆ์กับชาวบ้านจึงต้องพัฒนาไปควบคู่กัน บ้านพึ่งวัด และวัดพึ่งบ้าน เป็นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นมาโดยตลอดทุกยุคทุกสมัย เพราะฉะนั้น เมื่อพบเห็นหมู่บ้านไม่เจริญ ประชาชนทุกข์ยากมีความลำบาก พระสงฆ์และชาวบ้านจึงต้องรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

๕) เนื่องจากพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่เหมาะสมจะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมได้ อีกทั้งพระสงฆ์คือผู้ที่ชาวบ้านในชนบทให้ความเคารพนับถือมาก มีศักยภาพในการชักจูงชาวบ้านให้เข้าร่วมทำกิจกรรมใด ๆ ได้ง่าย ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการช่วยแบ่งเบาภาระของชาวชนบทได้ดี อีกทั้งยังเป็นการช่วยเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีของพระสงฆ์ต่อชุมชนด้วย

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์นั้น มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์ตามวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ จึงทำให้พระสงฆ์กับประชาชนมีความผูกพันและเกี่ยวเนื่องกับชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะพระสงฆ์ดำรงอัตภาพได้ด้วยการอาศัยประชาชนในชุมชน และมีบทบาทโดยตรงในการอบรมสั่งสอนศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม แก่ประชาชนตามบทบาทหน้าที่สถานะความเป็นพระสงฆ์ในทางพระพุทธศาสนา และทั้งฐานะของพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมสติปัญญาที่ถูกต้องแก่คนในชุมชน และเป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน จึงต้องมีบทบาทต่อชุมชนและสังคมในด้านต่าง ๆ โดยปริยาย นั่นเอง

บทที่ ๓

บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ

การศึกษารoles of พระสงฆ์ที่มีความสำคัญในด้านภาระงานทั้ง ๖ ด้าน ของพระสงฆ์ภายในประเทศ ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้ ๓.๑ ด้านการปกครอง ๓.๒ ด้านศาสนศึกษา ๓.๓ ด้านศึกษาสงเคราะห์ ๓.๔ ด้านการเผยแผ่ ๓.๕ ด้านสาธารณูปการ และ ๓.๖ ด้านสาธารณสงเคราะห์

๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ

ครั้งอดีตกาลมีการปกครองทางคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง การปกครองของคณะสงฆ์ในช่วงต้นพุทธกาล มีลักษณะการปกครองแบบธรรมาธิปไตย เหมือนพ่อแม่ปกครองดูแลลูก เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง ด้วยความที่ พระองค์ทรงเป็นพระบรมศาสดาผู้ทรงให้กำเนิดสาวกผู้เป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ แม้จะมีพระสงฆ์ สาวกซึ่งเป็นพระอรหันต์จาริกออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีปแล้ว แต่เมื่อมีกิจกรรมอันจำเป็นหรือมีปัญหาสำคัญใด ๆ เกิดขึ้นและอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคม คณะสงฆ์ หรือตัวพระสงฆ์สาวกเองในสถานที่ที่จาริกไปนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลเพียงใดก็ตาม พระสงฆ์สาวกเหล่านั้นก็ต้องเดินทางกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อกราบทูลให้ทรงทราบถึงปัญหา และให้ทรงตัดสินพระทัยเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ หรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แม้บางสถานที่จะมีพระสงฆ์ สาวกผู้ใหญ่คอยดูแลตัดสินใจอยู่แล้ว แต่การตัดสินใจในเรื่องสำคัญก็ยังคงต้องขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้าอยู่นั่นเอง^๑ จึงกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงเป็นศูนย์กลางการปกครองและมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนการชี้แนะแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างของคณะสงฆ์^๒ อย่างไรก็ตามช่วงต้นพุทธกาล ในแง่ของการใช้อำนาจทางการปกครอง พระพุทธเจ้าก็ยังมิได้วางระเบียบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ สำหรับคณะสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์สาวกในช่วงต้นพุทธกาลล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น จึงดำรงอยู่ร่วมกันเป็นสังคมด้วยสำนึกแห่งธรรมล้วน ๆ แต่ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงให้กำเนิดสังคมสงฆ์

^๑ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕-๒๖.

^๒ อธิเทพ ฝาตา, “กำเนิดและพัฒนาการรูปแบบการปกครองแบบสังฆาธิปไตย ของคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๑), หน้า ๕๙-๖๑.

ขึ้นมาแล้ว ในเบื้องต้นทรงใช้อำนาจทางการบริหารโดยการส่งออกไปเผยแพร่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่าง ๆ ตามสมควรเท่านั้น

งานด้านการปกครองในอดีตมีพระเถระในสมัยครั้งพุทธการนำบทบาทการปกครองคือ บทบาทของพระมหากัสสปเถระ

ในการเป็นผู้นำนี้ พระมหากัสสปเถระ ได้มีอุบายที่จะนำคณะสงฆ์ให้หันคล้อยตาม อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ ด้วยการเป็นผู้นำที่ดี มีคุณลักษณะตามทัศนะของ Gulick Urwick ที่กล่าวถึงลักษณะของผู้นำไว้ ดังนี้ คือ

๑. การวางแผน (Planning) พระมหากัสสปเถระในฐานะที่ท่านได้รับอนุญาตจากคณะสงฆ์ให้เป็นผู้ดำเนินการถวายพระเพลิงพระบรมศพของศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงทำหน้าที่ในการวางแผนจัดการพระบรมศพขึ้น หลังจากพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว วางแผนในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้น

๒. การจัดองค์กร (Organizing) เมื่อท่านวางแผนในการเป็นผู้นำแล้ว จึงได้จัดองค์กรคือการประชุมเพื่อคัดเลือกพระสงฆ์ขึ้นให้เป็นองค์กรในการหารือเกี่ยวกับการจัดสังคายนาและเป็นผู้นำคณะสงฆ์ให้ดำเนินตามหลักพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้การจัดหา

๓. บุคลากร (Staffing) เมื่อจัดองค์กรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ท่านได้จัดคัดเลือกหาบุคคลที่เหมาะสมมาทำการสาธยายหรือตอบคำถามเกี่ยวกับพระธรรมวินัย โดยคัดเลือกจากพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป โดยคัดเลือกได้พระอุบาลีเถระ และพระอานนท์เถระในการตอบปัญหาพระธรรมวินัย เหตุผลก็เพราะว่าทั้งสองท่านได้รับการยอมรับและยกย่องจากพระพุทธเจ้าในด้านที่เหมาะสม

๔. การอำนวยการ (Directing) เมื่อคัดเลือกบุคลากรจากคณะสงฆ์แล้ว ท่านก็ได้จัดการตามมติคณะสงฆ์โดยตัวท่านเองเป็นผู้อำนวยการในการรื้อรองพระธรรมวินัยอย่างเหมาะสม

๕. การประสานงาน (Co-Ordinating) ในการประชุมตกลงให้จัดทำสังคายนาแล้ว ท่านก็คำนึงถึงสถานที่ที่จะทำการสังคายนา โดยที่ประชุมคณะสงฆ์เลือกเอาที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา แคว้นมคธ ซึ่งมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นพระเจ้าครองนคร เหตุผลก็เพราะสถานที่แห่งนี้เหมาะสมทางด้านปัจจัย ๔ และเป็นที่สงบไม่อีกที่กวนเกินไป จึงประสานงานกับคณะสงฆ์และพระเจ้าอชาตศัตรู ซึ่งให้การอุปถัมภ์เป็นอย่างดี

๖. การรายงาน (Reporting) เป็นการรายงานในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้คณะสงฆ์ทราบถึงจุดมุ่งหมายในการทำสังคายนาแก่คณะสงฆ์และผลของการทำสังคายนาในครั้งนี้ด้วย

๗. การจัดงบประมาณ (Budgeting) เมื่อที่ประชุมตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ท่านได้ติดต่อพระเจ้าอชาตศัตรูในการจัดซ่อมแซมสถานที่ที่จะทำการสังคายนาและความอุปถัมภ์ในด้านปัจจัยสี่ ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์ด้านงบประมาณเป็นอย่างดี

ประมวลความได้ว่า พระมหากัสสปเถระ เป็นผู้เหมาะสมและชาญฉลาดที่ทำการวางแผนในด้านต่าง ๆ ตามจุดมุ่งหมาย ก็เพื่อความจำเป็นระเบียบของคณะสงฆ์ที่ต้องยึดแบบพระธรรมวินัยที่

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลง จึงเห็นได้ว่าท่านเป็นผู้นำที่มีความคิดเห็นและสร้างประโยชน์อย่างมากแก่พระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบันนี้

ภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานงานการเผยแผ่พระศาสนาที่ท่านทำคือ การทำสังคายนาครั้งแรกอันเป็นเหตุให้เกิดมีการสังคายนาครั้งอื่น ๆ และพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเพราะมีการสังคายนานี้เองท่านได้ทำงานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะคือ การรักษาและการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธพจน์โดยเฉพาะ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะถือว่า คำสอนเดิมที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ดีแล้ว จึงไม่มีพระพุทธเจ้า วิธีการเผยแผ่นั้น พระมหากัสสปเถระใช้วิธีการเหมือนกับพระพุทธเจ้า และพระมหาสาวกอื่น ๆ คือเริ่มจากการสนทนาเป็นจุดสำคัญ^๓

๓.๑.๑ ด้านการปกครอง

การจัดโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้เกิดจากความต้องการของรัฐบาลในสมัยนั้น ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่มุ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ที่นิยมการรวบอำนาจการตัดสินใจเด็ดขาดไว้กับผู้นำที่เข้มแข็ง ซึ่งแบ่งโครงสร้างการบริหารออกเป็น ดังนี้

^๓ พระมหาจรรุญ ปลายาวโร (อินทร์ยงค์), การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๘.

๑. สมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุขสงฆ์ไทย ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้สถาปนา

๒. กรรมการมหาเถรสมาคม เป็นองค์กรสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็น กรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งไม่เกิน ๑๒ รูป เป็นกรรมการโดยการแต่งตั้ง

๓. เจ้าคณะใหญ่ แบ่งออกเป็น ๕ ตำแหน่ง คือ เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง เจ้าคณะใหญ่คณะตะวันออก และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกาย

๔. เจ้าคณะภาค เป็นพระสังฆาธิการที่ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งจากสมเด็จพระสังฆราช โดยผ่านมติการเห็นชอบของมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่การปกครองตามพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม ในเขตปกครองภาคของตน

๕. เจ้าคณะจังหวัด เป็นพระสังฆาธิการที่ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งจากสมเด็จพระสังฆราช โดยผ่านมติการเห็นชอบของมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่การปกครองตามพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม ในเขตจังหวัดของตน

๖. เจ้าคณะอำเภอ เป็นตำแหน่งพระสังฆาธิการปกครองคณะสงฆ์ในระดับอำเภอ

๗. เจ้าอาวาส คือพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งปกครองวัด มีหน้าที่ปกครองดูแลอำนวยการกิจการทุกอย่างเกี่ยวกับวัด^๔

๓.๑.๒ ด้านศาสนศึกษา

สมัยพุทธกาลพระราहुลเป็นผู้ใฝ่การศึกษาอย่างยิ่ง เล่ากันว่าความกระหายใคร่เรียนรู้ของสามเณรราहुลตามหลักฐานในพระไตรปิฎกว่า ทุกเช้าสามเณรราहुลจะเดินลงมาที่ลานวิหาร เอามือกรอบทรายขึ้นเต็มกำมือแล้วอธิษฐานดัง ๆ ว่า “วันนี้ขอให้เราได้รับฟังพระโอวาทจากพระพุทธเจ้า และจากพระอุปัชฌาย์มากมาย จดจำเมล็ดทรายในกำมือเรานี้เถิด” พระพุทธเจ้าทรงยกย่องราहुลว่าเป็นเลิศกว่าผู้อื่นในด้านผู้ใฝ่การศึกษา^๕

สมัยนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) เป็นที่รู้จักกันดีในนามปากกาว่า ป.อ.ปยุตโต ท่านเป็นพระเถระที่สำคัญของวงการการศึกษาพระพุทธศาสนา เป็นพระนักวิชาการที่ผลิตงานเขียน พระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ท่านได้อุทิศตนให้แก่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยการสอน การบรรยาย การแสดงธรรมกถา ในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ เคยเป็นอาจารย์พิเศษ วิชา

^๔ พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ และคณะ, คู่มือการขับเคลื่อนโครงการสังฆพัฒนาวิชาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๖๐). หน้า ๓๕-๓๖

^๕ พลตรีนายแพทย์ชาญ สุวรรณวิรัช, พระพุทธโอวาทแก่ราहुล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔

พระพุทธศาสนา ณ University of Pennsylvania, Swarthmore College และ Harvard University ในสหรัฐอเมริกา และได้รับอาราธนาให้แสดงปาฐกถาในการประชุมนานาชาติในหลายโอกาส งานนิพนธ์ของท่านจำนวนมากได้รับการตีพิมพ์ในภาษาไทยและแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา ทั้งภาษาอังกฤษ เยอรมัน จีน ญี่ปุ่น และอินโดนีเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานนิพนธ์ของท่านที่ชื่อว่า พุทธธรรม ได้รับยกย่องว่าเป็น “เพชรน้ำเอก” ของวงการศึกษาศาสนา และใช้เป็นตำราอ้างอิงหลักในการศึกษาและวิจัยทางพระพุทธศาสนาโดยตลอด ผลงานทางวิชาการและการเผยแผ่ของท่านทำให้ท่านได้รับรางวัลจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม เงินรางวัลที่ท่านได้รับ หรือรายได้จากผลงานนิพนธ์ของท่านได้มอบให้เป็นสาธารณประโยชน์แก่กระทรวงศึกษาธิการเพื่อจัดตั้งกองทุนการศึกษา

ท่านได้ใช้ความรู้ของท่านที่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกมาอย่างแตกฉาน เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาและพัฒนาทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ดังเช่นในงานเขียนของท่านที่ชื่อว่า การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รอทางออก ได้แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยของท่าน และชี้ให้เห็นปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร ที่ได้รับความนิยมน้อยลง อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ทำให้รัฐสนับสนุนเด็กให้ได้รับการศึกษาตามแบบมาตรฐานตะวันตกมากกว่า ท่านได้ชี้ให้เห็นถึงอัตราส่วนที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่างผู้ที่เข้ารับการศึกษานโยบายของรัฐกับผู้เข้ารับการศึกษาระบบของคณะสงฆ์อันจะทำให้ศาสนทายาทลดน้อยลง ท่านจึงได้ให้แง่คิดและผลักดันให้มีการเปลี่ยนโดยผสมผสานการเรียนรู้ทั้งวิชาปริยัติธรรมและวิชาความรู้ทางโลกเข้าด้วยกัน เพื่อให้การศึกษาของคณะสงฆ์ก้าวทันสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เช่นการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่เป็นตัวอย่างของสถาบันการศึกษาที่มีหลักสูตรให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาทั้งพระปริยัติธรรม มีพระไตรปิฎกเป็นประธาน และวิชาสามัญที่จะสื่อความคิดกับคนในยุคสมัยใหม่ได้อย่างเข้าใจ เพื่อเพิ่มความสนใจให้แก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาและเป็นการเพิ่มศาสนทายาทให้มากขึ้น นอกจากนี้ ท่านยังมีส่วนในการประสานระหว่าง การศึกษาของสามเณร กับการปฏิรูปการศึกษาของไทย เพื่อให้การศึกษาตามแบบของกระทรวงศึกษาธิการนั้น เอื้อต่อการศึกษาของพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาก็จะเอื้อเพื่อต่อการแก้ปัญหา จริยธรรมของเด็กนักเรียนเช่นกัน

นอกจากนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ยังได้สร้างคุณประโยชน์แห่งวงการการศึกษาของ โลก ทิศทางการศึกษาของท่านได้รับการยกย่องในการส่งเสริมให้เกิดสันติภาพต่อสังคมโลก ท่านได้รับการถวายรางวัล “การศึกษาเพื่อสันติภาพ” จากองค์การ UNESCO เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ซึ่งท่านก็ได้ถือโอกาสกล่าวปราศรัย เพื่อย้ำแก่ประชาคมโลก ให้เห็นถึงการศึกษาที่จะช่วยแก้ไขปัญหาของมนุษย์ เพื่อดำรงไว้ซึ่งสันติภาพและสันติสุขแก่มวลมนุษย์ได้ด้วยการอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นทางเลือกใหม่ที่จะช่วยในการแก้ไข ปัญหา สันติภาพของโลกในขณะนั้น

พระสงฆ์ผู้มีบทบาทด้านการส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาในปัจจุบันนี้ คือท่าน**พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)** เป็นพระสงฆ์ที่ทำงานด้านการส่งเสริมการศึกษาตลอดมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ท่านมีความรู้ความเข้าใจต่อระบบการศึกษาของพระสงฆ์ไทยอย่างถ่องแท้ ซึ่งจะเห็นได้จาก บทบรรยายและปาฐกถาในที่ต่าง ๆ ที่มีการจดบันทึก เรียบเรียงและตีพิมพ์ออกสู่สาธารณะ โดยมีหัวข้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของพระสงฆ์ไทย เช่น ในงานปาฐกถา

เรื่อง “สนามหลวงแผนกธรรม: อดีต ปัจจุบันและอนาคต” ที่ท่านได้พูดถึงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนาของประเทศไทย โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้มีบทบาทสำคัญในการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยมีการวางหลักสูตรนักเรียนและธรรมศึกษา ที่เป็นการเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้เข้าถึงองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึงทุกระดับ ซึ่งพระพรหมบัณฑิตได้ยื่นเป็นหลักในการทำงานพัฒนาการศึกษาพระพุทธศาสนา โดยมีการผสมผสานวิชาพระพุทธศาสนาเข้ากับการศึกษาในวิชาการสมัยใหม่ มาเป็นต้นแบบของการศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในปัจจุบัน ท่านเป็นผู้ผลิตผลงานทางวิชาการ งานวิจัย เป็นที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ อีกทั้งผลงานวิชาการยังได้รับการอ้างอิงในวารสาร ตำรา รวมทั้งหนังสือที่เชื่อถือได้ในวงวิชาการ และมีการนำผลงานทางวิชาการ ไปใช้ประโยชน์จนเป็นที่ยอมรับในสาขาปรัชญา ผลงานวิชาการที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง อาทิ วิมุตติมรรค ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก A Buddhist Approach to Peace Buddhist Morality เป็นต้น พระพรหมบัณฑิตมีความสนใจทั้งในด้านปรัชญาที่สอดคล้องกับองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ด้านการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมของประเทศไทย รวมถึงสนใจในด้านหลักการพัฒนาและหลักการปกครองของสังคมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ซึ่งนำไปสู่การสร้างสันติภาพให้เกิดกับสังคมอย่างยั่งยืน

พระพรหมบัณฑิต ยังได้นำเสนอแนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับการกำหนดเป้าหมายของการศึกษาว่า ในปัจจุบันการศึกษามีจุดหมายที่แตกต่างกันออกไปมากมาย ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป หากหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดการศึกษา มุ่งจัดการศึกษาเพื่อรับใช้นโยบายทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว คือ เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้รองรับความต้องการของระบบเศรษฐกิจ อาจทำให้พลาดจากเป้าหมายของการศึกษาที่แท้จริงคือ การพัฒนามนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ เพราะเมื่อคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา หากคนได้รับการพัฒนาที่ดี ก็จะมีส่วนในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา และวัฒนธรรมตามไปด้วย ดังนั้น เป้าหมายหลักของการศึกษาจะต้องเน้นย้ำที่การพัฒนามนุษย์ให้มีความสมบูรณ์มากกว่าการสร้างทรัพยากรมนุษย์เพื่อรองรับระบบเศรษฐกิจซึ่งควรเป็นเป้าหมายรองของการศึกษา

การศึกษาที่ถูกต้องของสังคมไทยจึงไม่ควรเป็นไปเพื่อตอบสนองเป้าหมายทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว และในทางตรงกันข้าม การศึกษานั้นจะต้องก้าวหน้ามากกว่าเศรษฐกิจ เพราะหากคนได้รับการพัฒนาดีแล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจฐานความรู้ก็จะตามมาอย่างไรก็ตาม พระพรหมบัณฑิตได้นำเสนอแนวคิดในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยประยุกต์จากองค์ความรู้ที่ได้จากรายงานขององค์การยูเนสโกเรื่องการศึกษา ซึ่งระบุไว้ว่า การศึกษาที่พึงประสงค์จะต้องมีองค์ประกอบ สี่ประการ เป็นเสาหลักแห่งการศึกษาที่จะช่วยค้ำยันให้การศึกษาที่มีความสมบูรณ์ โดยจะขาดองค์ประกอบใดไปไม่ได้ โดยมีลักษณะดังนี้

๑. การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพ (Learning to Know) แปลว่าเรียนเพื่อรู้ หมายถึงการเรียนเพื่อเตรียมเครื่องมือสำหรับการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต หรือการเตรียมจิตใจของผู้เรียนให้มีความพร้อมที่จะศึกษาต่อไป คือ สอนให้ผู้เรียนสนุก มีความสุขในการเรียน ทั้งยังมีความจำดี มีสมาธิ

และคิดเป็น รายงานของยูเนสโกระบุว่า การฝึกให้เด็กท่องจำยังมีความจำเป็นอยู่ เพราะระบบความจำของคอมพิวเตอร์ยังมาทดแทนความจำของมนุษย์ไม่ได้ สิ่ง que คอมพิวเตอร์จะจำได้ต้องเป็นระบบและมีเหตุผลแบบตรรกะ ซึ่งต่างจากมนุษย์ที่สามารถจดจำเรื่องที่ไร้เหตุผลและไม่มีระบบได้

๒. การศึกษาเพื่อพัฒนาสมรรถภาพ (Learning to Do) หมายถึงความสามารถในการนำความรู้มาปฏิบัติให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ หรือการเรียนรู้เพื่อให้ทำงาน มุ่งปฏิบัติสถานการณ์การศึกษา ในศตวรรษที่ ๒๑ จะต้องผลิตคนให้มีความสามารถหลากหลาย (Personal Competence) สามารถทำงานสารพัด โดยอาศัยเครื่องจักรทุ่นแรงกาย และคอมพิวเตอร์ทุ่นแรงสมอง สิ่งสำคัญ คือ มีความสามารถในการทำงานร่วมกับคนอื่นได้เพื่อให้ทีมงานแข็งแกร่งและมีทักษะที่พึงประสงค์ คือ ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ มีความสามารถในการด้านการบริหารจัดการ มีคุณธรรมภายในจิตใจ เช่น ความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา

๓. การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพ (Learning to Live Together) คือการมุ่งสอนผู้เรียนให้เป็นคนดี ใช้ความรู้ความสามารถทำคุณประโยชน์แก่ผู้อื่น นั่นคือ สอนให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพ ด้วยการกระทำคุณประโยชน์แก่สังคม เรียนรู้ที่จะอยู่กันฉันญาติมิตรอย่างมีความสุข

๔. การศึกษาเพื่อพัฒนามนุษยภาพ (Learning to Be) หมายถึง การพัฒนาคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ คือ ผู้ที่จบการศึกษาไปแล้วจะต้องเป็นอะไรที่มากกว่าเครื่องจักรในโรงงานหรือแรงงาน ราคาถูกตามท้องไร่ท้องนา ผู้จบการศึกษาต้องเป็นเป็นอะไรมากกว่าทรัพยากรมนุษย์หรือสัตว์เศรษฐกิจ การสร้างคนให้เป็นเพียงทรัพยากรหรือเครื่องจักรชิ้นหนึ่งนั้น เท่ากับกำลังลดฐานะของมนุษย์ให้ต่ำลง ดังนั้นการศึกษาจึงต้องพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เต็มตามศักยภาพทั้งทางกาย ทางสังคม ทางอารมณ์ และทางปัญญา^๖

๓.๑.๓ ด้านศึกษาสงเคราะห์

พรหมมิ่งคลาจารย์ (ธงชัย ธรรมโช) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นพระสงฆ์ที่อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาตลอดชีวิต โดยเฉพาะ การให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาการศึกษา ที่รู้จักกันดีในนาม การแข่งขัน “เพชรยอดมงกุฏ” ใน ๑๓ สาขาวิชาสำคัญ อาทิ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน เป็นต้น

โครงการเพชรยอดมงกุฏเกิดจากความคิดริเริ่มของนายอุบล เล่นวารี อดีตที่ปรึกษาด้านเทคโนโลยีเพื่อการเรียนการสอน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เนื่องจาก ขณะนั้นผลการแข่งขันด้านวิชาการระหว่างประเทศ ความสามารถทางด้านคณิตศาสตร์ของเด็กไทยสู่ประเทศเพื่อนบ้านไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็น มาเลเซีย สิงคโปร์ หรือแม้แต่ เวียดนาม จึงจำเป็นต้องเร่งพัฒนาในเรื่องนี้โดยเร็ว นายอุบล จึงริเริ่มกลยุทธ์การพัฒนาอย่างหนึ่ง คือ เปิดเวทีให้นักเรียนทุกสังกัดทั่วประเทศได้แข่งขันความสามารถพิเศษทางด้าน คณิตศาสตร์ เป็นเวทีการแข่งขันเพื่อพัฒนาไม่มุ่งหวังเอาชนะ

^๖ ชลวิทย์ เจียรจิตต์, ศาสนากับการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด ๒๕๖๐), หน้า ๖๘-๗๑.

สร้างบรรยากาศการแข่งขันที่อบอุ่น จูงใจให้นักเรียนสมัครแข่งขัน ตลอดจนสร้างขวัญกำลังใจแก่ครู และโรงเรียนในการพัฒนาการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพื่อปลูก กระแส ตื่นตัวในการพัฒนาวิชาคณิตศาสตร์

ด้วยการสนับสนุนงบประมาณและทุนการศึกษาจากพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ขณะดำรง สมณศักดิ์ที่พระราชภาวนาวิกรม) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ด้วยเหตุ นี้ เวทีแห่งการแข่งขันความสามารถทางคณิตศาสตร์ที่สำคัญของประเทศไทย จึงเกิดขึ้น และใช้ชื่อว่า การแข่งขันคณิตศาสตร์เพชรยอดมงกุฏ ซึ่งทุนการศึกษาพระราชภาวนาวิกรม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ มาจนถึงปัจจุบัน ในเวลาต่อมา เมื่อโครงการเพชรยอดมงกุฏประสบความสำเร็จ จึงได้ขยายการพัฒนา ศักยภาพเยาวชนในสาขาวิชาอื่น ๆ ออกไปด้วยการจัดแข่งขันภาษาจีน ภาษาไทย วิทยาศาสตร์ พระพุทธศาสนา ภาษาอังกฤษ และภาษาญี่ปุ่น โครงการเพชรยอดมงกุฏจึงเป็นโครงการที่ทำให้ เยาวชนไทยมีความมุ่งมั่นเพื่อความสำเร็จในอนาคต และเป็นไปตามหลักการจัดการศึกษาในยุคใหม่ ที่ ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน และสังคมเป็นสำคัญ โดยมีจุดหมายปลายทางร่วมกันคือการ พัฒนาชาวไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม ดังที่ พระพรหมมิ่งคลาจารย์ ได้กล่าวไว้ว่า

“อาตมาเห็นความสำคัญของการศึกษา เป็นสิ่งที่จะช่วยพัฒนาเยาวชนให้เจริญก้าวหน้าใน ทุก ๆ ด้าน จึงสนับสนุนการดำเนินการแข่งขัน ด้านวิชาความรู้ในทุกสาขา อย่างที่ผ่านมามีได้จัดแข่งขัน คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์เพชรยอดมงกุฏ ซึ่งทำมาอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งมั่นจะพัฒนา การศึกษาของ ชาต เพื่อเปิดโอกาสและส่งเสริมให้นักเรียนแสดงศักยภาพทุก ๆ ด้าน เชื่อว่าการแข่งขันจะเป็น กิจกรรมหนึ่งที่ทำให้นักเรียนทุกสังกัด ทั่วประเทศได้รับการพัฒนาการเรียนรู้และกระตุ้นให้ครู อาจารย์และโรงเรียนเห็นคุณค่าและร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพด้าน วิชาเหล่านี้ เพื่อเป็นกำลังสำคัญของชาติต่อไป”

นอกจากนี้ ห้องเรียนขงจื้อ โรงเรียนวัดไตรมิตรวิทยาราม ก็ถือเป็นโรงเรียนระดับ มัธยมศึกษาแห่งแรกของโลกที่ได้รับการรับรองจากสถาบันฮั่นป๋าน (HANBAN) แห่งสาธารณรัฐ ประชาชนจีน ให้เป็นโรงเรียนสอนภาษาจีนอันดับหนึ่งของประเทศไทยและของโลก ซึ่งพระพรหม มิ่งคลาจารย์ ในฐานะประธานห้องเรียนขงจื้อ โรงเรียนวัดไตรมิตรวิทยาราม ก็ได้รับการยกย่องให้เป็น ผู้บริหารที่มีผลงานดีเด่นถึงสองครั้งติดต่อกัน พระพรหมมิ่งคลาจารย์ นอกจากจะเป็นผู้ให้การ สนับสนุนจัดการศึกษาในนามโครงการเพชรยอดมงกุฏแล้ว ท่านยังทำงานในด้านการศึกษาของคณะ สงฆ์อีกเช่นกัน ทั้งบาลี นักธรรม ธรรมศึกษา รวมทั้ง งานการปกครอง งานสาธารณะที่ได้รับ มอบหมายจากมหาเถรสมาคมอีกด้วย^๗

พระราชญาณกวี (สวัญ ปิยวิสุทธิ) เป็นหนึ่งในพระสงฆ์นักพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการ พัฒนาการศึกษและการสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยท่านเล็งเห็นปัญหาของเด็กรุ่นใหม่ที้นับวันจะ ห่างไกลจากพระพุทธศาสนามากขึ้น จึงได้ริเริ่มการขับเคลื่อนโครงการเพื่อสร้างศาสนทายาท โดยท่าน

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

ได้จัดตั้งวิทยาลัยศาสนทายาท ซึ่งพัฒนามาจากโครงการปลุกเร้าแก้วศาสนทายาท ด้วยความวิตกกังวลว่า พระพุทธศาสนานั้นมีศาสนทายาทหรือสามเณรลดน้อยลงไปทุกที เพราะการศึกษาภาคบังคับนั้นมีกฎที่ต้องให้เด็กเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา ซึ่งแต่เดิมเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ก็สามารถบวชได้ และเป็นที่มาของโครงการปลุกเร้าแก้วศาสนทายาท ต่อมาจึงได้พัฒนาเป็นวิทยาลัยศาสนทายาท โดยให้เด็กชายที่ต้องการจะบวชนั้นได้เรียนในชั้นมัธยมศึกษาไปด้วยหรือที่เรียกว่า “โรงเรียนปริยัติสามัญศึกษา” เพื่อหล่อหลอมให้เยาวชนไทยมีรากฐานทางจิตใจที่ดีงามและมั่นคง กระตุ้นให้เยาวชนเห็นความสำคัญของการบวชเพื่อศึกษาธรรม สามารถสืบสานพุทธศาสนา และดูแลประเทศชาติให้ สงบร่มเย็นต่อไปในอนาคต

วิทยาลัยศาสนทายาท มีจุดประสงค์เพื่อการสร้าง ทายาทและบุคลากรทางพุทธศาสนาให้มีคุณภาพ ซึ่งประกอบไปด้วย การที่มีความรู้ที่ดี การศึกษาที่ดีและมีวัตรปฏิบัติที่ดีให้เป็นที่เคารพศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน สามารถที่จะเผยแผ่และ สืบสานพุทธศาสนาต่อไปได้ วิทยาลัยศาสนทายาทจึงเป็นการ สร้างโรงเรียนหรือสถานที่อบรมเยาวชนให้เป็นทายาทของ พระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นสถาบันการศึกษาที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการและการฝึกอบรมศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่เยาวชน ด้วยความเหมาะสมทางด้านพื้นที่กายภาพ เนื่องจากมีสิ่งแวดล้อมที่ดี ห่างไกลจากอบายมุข เพื่อสร้างศาสนทายาทให้เป็นพระภิกษุสามเณรตามอุดมคติทางศาสนา นอกจากนี้ พระราชญาณกวี ยังให้ความสำคัญในเรื่องของความประพฤติที่ดี โดยสามเณรที่นี่ จะได้รับการอบรมอย่างดีทั้ง กิริยามารยาท ความประพฤติ การวางตนในสังคม เมื่อเดินทางไปร่วมกิจกรรมกับคณะสงฆ์ จะเห็นความแตกต่างได้ชัดเจนระหว่างสามเณรที่อยู่ในโครงการ และสามเณรที่ไม่ได้อยู่ในโครงการ สังเกตได้จากการที่เมื่อพาสามเณรไปสอบเปรียญธรรม สามเณรแห่งวิทยาลัยศาสนทายาทจะมีกิริยามารยาท สละสลวยกว่าสามเณรจากที่อื่น เป็นสามเณรที่สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร และได้รับการยอมรับจากสังคม

ถึงแม้ว่าโครงการนี้จะอยู่ในระยะเริ่มต้นแต่ก็ได้รับความสนใจจากผู้ปกครองในพื้นที่ และจังหวัดใกล้เคียงที่ส่งบุตรหลานเข้าร่วมโครงการ โครงการนี้มีบทบาทและอิทธิพลในการ เปลี่ยนแปลงรูปแบบการศึกษาในระบบของคณะสงฆ์ ซึ่งโดยปกติแล้วจะไม่มีการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาไปพร้อมกับการศึกษาเปรียญธรรมในวัด จึงเป็นอุปสรรคในการผลิตศาสนทายาท เนื่องจากขัดกับนโยบายการศึกษาภาคบังคับที่ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนต้องเรียนชั้นมัธยมศึกษา จำนวนของศาสนทายาทก็ลดลง วิทยาลัยศาสนทายาทและโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัย จึงเป็นโครงการนำร่องที่นำการศึกษาแบบสามัญกับการศึกษาเปรียญธรรมมาใช้ควบคู่กันไป คือพร้อมด้วยทักษะความรู้ทางโลกและทางธรรม มีวัตรปฏิบัติที่ดีงาม ควรแก่การเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา โครงการนี้จึงเป็นทางเลือกให้ผู้ปกครองนำบุตรหลานเข้ามาเรียน ทำให้จำนวนของศาสนทายาทเพิ่มขึ้น

นอกจากจะมีอิทธิพลในการเพิ่มปริมาณของศาสนทายาทแล้ว ในด้านคุณภาพของศาสนทายาทที่เข้าร่วมโครงการก็มีเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากโครงการนี้มีลักษณะเป็นแบบโรงเรียนกึ่งนอกระบบและมีสิ่งแวดล้อมที่ดีอยู่ห่างจากอบายมุขต่าง ๆ จึงทำให้สามเณรที่เข้ามาศึกษาที่นี่ถูกอบรมสั่งสอนอย่างเต็มที่ และในทุกๆ ปีทางโครงการจะส่งสามเณรแต่ละชั้นปีไป สอบเปรียญธรรม ซึ่งผลลัพธ์คือสามเณรจากโครงการ สอบผ่านเป็นจำนวนมาก สามารถเป็น ตัวชี้วัดได้ว่า โครงการนี้มีอิทธิพลในการ

ศาสนทายาทที่มีคุณภาพ มีความรู้ความสามารถ ในทางธรรม

นอกจากโครงการวิทยาลัยศาสนทายาท พระราชญาณกวียังมีคุณูปการต่อวงการศึกษามหาลัทธิศาสนาในระดับโลก โดยท่านเป็นหนึ่งในผู้ประสานงานที่สำคัญในการ ก่อตั้งศูนย์พุทธศาสนศึกษา ที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด สหราชอาณาจักรอีกด้วย^๔

๓.๑.๔ ด้านการเผยแผ่

พระสาวกในครั้งสมัยพุทธกาลมีพระเถระนามว่า **พระอานนทเถระ** ผู้เลิศในการเผยแผ่พระอานนท์ เป็นพระสาวกองค์หนึ่งในบรรดาพระสาวกที่มีชื่อเสียงโดดเด่นแตกต่างไปจากพระสาวกรูปอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน เช่น เป็นผู้มีรูปร่าง น่ารักน่าเอ็นดู ใฝ่ใจต่อการศึกษา ช่างคิดช่างสังเกตช่างถาม สุขภาพอ่อนโยน รักการประหยัด มีจิตเมตตาคนุเคราะห์ผู้อาวุโส และเป็นผู้ที่ได้รับการสรรเสริญจากพระพุทธเจ้าว่า “เป็นผู้มีบุญสมบูรณ์ด้วยอภิวาท และบารมีธรรม ๑๐ ประการ และได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะ ๕ ประการ ได้แก่ เป็นพหูสูตร เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้พหูสูตร มีบทบาทที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวิธีการแสดงธรรม สอนธรรม ได้ตอบปัญหาธรรม สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความซาบซึ้งในธรรมอย่างถูกต้อง และมีบทบาทในการทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ตลอดถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสมอบรมมาเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมมีความหมายลึกซึ้ง ยากแก่การทำความเข้าใจให้กระจ่างชัด เรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุ ภิกษุณี ถึงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ตามพระธรรมวินัยเรื่องเกี่ยวกับอุบาสกอุบาสิกา ผู้ถวายการอุปถัมภ์จะคงปฏิบัติให้เหมาะสมกับอาชีพการงาน เรื่องที่ควรปฏิบัติต่อบุคคลที่มีได้นับถือพระพุทธศาสนา พอสรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑. แสดงธรรมเพื่อระงับความกำหนัดที่รบกวนจิตแก่ภิกษุวั่งสะ
๒. แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้มีราตรีเจริญแก่ภิกษุทั้งหลาย
๓. แสดงธรรมเรื่องสัมมาทิฐิแก่ภิกษุอันทะ
๔. แสดงธรรมเรื่องกามคุณแก่ภิกษุทั้งหลาย
๕. แสดงธรรมเรื่องเครื่องผูกแก่พระกามภ
๖. แสดงธรรมเรื่องพยากรณ์การบรรลุพระอรหันต์แก่ภิกษุทั้งหลาย
๗. แสดงธรรมเรื่องการเสวยอายตนะแก่ภิกษุทั้งหลาย
๘. แสดงธรรมเรื่องที่แคบแก่พระอุทายี
๙. แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้ทุศีลแก่ภิกษุทั้งหลาย
๑๐. แสดงธรรมเรื่องสิ่งที่ไม่เป็นธรรมไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็นธรรมเป็นประโยชน์แก่ภิกษุ
๑๑. สอนธรรมเรื่องสิ่งที่เป็นยอด ๕ ประการกับพระภัททชิ ฯลฯ
๑๒. แสดงธรรมแก่ภิกษุณี เช่น เรื่องการรู้คุณพิเศษ เรื่องอาพาธ เป็นต้น

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐-๑๒๒.

๑๓. แสดงธรรมแก่อุบาสก เช่น เรื่องของการจุติของเทวดาแก้ววิทูรกเสนาบดี เรื่องพระเสขะแก่พระเจ้ามหายานามะ เรื่องธรรมอย่างเอกแก่ทสมคฤหบดี ตอบปัญหาธรรมของพระเจ้าปเสนโกศล เรื่องสติปัญฐาน ๔ แก่สิริวัฑฒนคฤหบดี เป็นต้น

๑๔. แสดงธรรมแก่อุบาสิกา เช่น เรื่องคฤหบดีภิกษุณีแก่มคธอุบาสิกา เป็นต้น

๑๕. แสดงธรรมแก่บุคคลทั่วไป เช่น เรื่องบัญญัติการละราคะ โทสะ และโมหะ แก่ฉันทะปริพาชก เรื่องสาวกชาดธรรมแก่คฤหบดีสาวกของอาชีวก เรื่องการไม่ประพฤติพรมจรรย์และเรื่องการประพฤติพรมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจแก่ปริพาชกทั้งหลาย เป็นต้น

บทบาทที่พระอานนได้เป็นหลักในการเผยแผ่พระศาสนาอย่างให้เห็นชัดเจนคือเป็นผู้ตอบปัญหาธรรมแก่พระมหากัสสปะในครั้งที่ทำสังคายนาครั้งแรก และได้เป็นผู้ทูลถามปัญหาต่าง ๆ เมื่อพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ เช่น เรื่องเกี่ยวกับพระธรรม มีเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นต้น^๔

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยวอุปโสณ) การทำงานสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยวอุปโสณ) อดีตประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้าอาวาสวัดสระเกศราชวรมหาวิหารเป็นผู้มีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และได้รับการยอมรับจากสังคมในฐานะผู้วางรากฐานพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเพื่อสนับสนุนงานเผยแผ่ขององค์กรทางพระพุทธศาสนาอีกทั้งได้ เดินทางไปต่างประเทศสืบสานศาสนสัมพันธ์กับผู้นำศาสนาและนิกายต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาพระพุทธศาสนาในประเทศนั้น ๆ จนเป็นที่มาของการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในต่างประเทศทั้งทวีปเอเชีย รวมไปถึงในยุโรปและอเมริกา

สมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นผู้ริเริ่มการวางรากฐานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยการริเริ่มการพัฒนาจัดตั้งหน่วยงานสำหรับการสนับสนุนการทำงานเผยแผ่ของคณะสงฆ์ไทย อาทิ การก่อตั้งโรงพิมพ์การศาสนา การก่อตั้งศูนย์กลางคณะสงฆ์ประจำภาค ริเริ่มให้มีสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดทุกจังหวัดเพื่อรองรับงานคณะสงฆ์การจัดตั้งสำนักเรียนบาลีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดจัดตั้งสถานีวิจัยและโทรทัศน์พระพุทธศาสนา ริเริ่มจัดตั้งสถานปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดรวมถึงการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ทั้งในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนในระดับพระสังฆาธิการ เป็นต้น

การทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสมเด็จพระพุฒาจารย์ มีส่วนสำคัญอย่างมากในการวางรากฐานงานพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบันทั้งในและต่างประเทศท่านได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่ดินแดนเอเชียยุโรปและอเมริการิเริ่มการสร้างวัดในต่างแดนด้วยการมีส่วนร่วมของคนไทยในพื้นที่นั้น ๆ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมตลอดจนเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจแก่ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธที่อาศัยในต่างแดนขยายสาขากระจายออกไปทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแผ่ขยายสู่ต่างประเทศและเกิดศาสนทายาทผลงานของท่านในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ผู้บุกเบิกงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลทั้งในและต่างประเทศมีส่วนสำคัญกับพระพุทธศาสนาซึ่งมีรากฐานที่แข็งแกร่งมาจนถึงทุกวันนี้

^๔ พระมหาคิตติภักดิ์ อจลธมโม, “การศึกษาบทบาทของพระอานนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕๖-๗๐.

บทบาทด้านการส่งเสริมการศึกษาและการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาในไทย

ด้วยความตระหนักถึงความสำคัญในการปกป้องพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ในประเทศไทย สมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นผู้ให้ความสำคัญกับการสนับสนุนการทำงานเผยแผ่ของพระสงฆ์ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศโดยเฉพาะเมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งพระสงฆ์เป็นเป้าหมายของการก่อเหตุรุนแรงในพื้นที่สร้างความหวาดกลัวให้กับพระสงฆ์และพระพุทธรูปในสถานที่เป็นอย่างมาก สมเด็จพระพุฒาจารย์ จึงได้มีดำริในการจัดตั้งกลุ่มพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้จำนวนกว่า ๒๖๐ รูป ในจังหวัดสตูล สงขลา ยะลา นราธิวาส และปัตตานี เพื่อปลุกจิตสำนึกให้พระสงฆ์มาได้ร่วมกันทำงานในพื้นที่เสี่ยงภัยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นต้นมา โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ ได้ให้โอวาทแก่พระธรรมทูตอาสาไว้ว่า “หากไม่มีพระสงฆ์ในพื้นที่ชาวพุทธก็หมดที่พึ่งก็เชื่อว่าพระพุทธศาสนาได้หมดไปแล้วขอให้ทุกคนหนักแน่นมั่นคงอยู่เป็นกำลังใจให้ชาวพุทธถึงแม้วันหนึ่งวันใดข้างหน้าพระพุทธศาสนาจะหมดไปจาก ๕ จังหวัด ชายแดนภาคใต้ก็ขอให้วันนั้น มีพระสงฆ์เดินออกจากพื้นที่เป็นคนสุดท้าย” และยังได้ริเริ่มให้จัดตั้ง “สำนักงานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์” เพื่อทำหน้าที่สนับสนุนการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับองค์กรเครือข่ายต่าง ๆ จัดหาอุปกรณ์ส่งเสริมการศึกษาและการกีฬาให้แก่เยาวชนในโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ทุรกันดาร ที่ยังขาดแคลนอุปกรณ์ทั้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และพื้นที่อื่น ๆ ทั่วประเทศและอบรมเยาวชนเพื่อสร้างกลุ่มเยาวชนต้นแบบให้เป็นตัวแทนเครือข่ายส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ด้วยความเชื่อมั่นว่าหากส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ขึ้นในจิตใจแล้วจะนำมาซึ่งความร่มเย็นเป็นสุขแก่ชีวิตครอบครัวของและสังคม

สมเด็จพระพุฒาจารย์ ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาของสามเณรเป็นอย่างมากท่านเห็นว่าสามเณรจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไปและเน้นย้ำให้สามเณรช่วยกันทำงานปลุกจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ให้กับเยาวชนและประชาชนในชาติซึ่งเป็นหนทางอันจะช่วยให้เกิดความมั่นคงแก่พระศาสนา ท่านอย่างมีวิสัยทัศน์ส่งเสริมให้พระเณรมีความรู้ตามสังคมสมัยใหม่โดยเห็นว่าหากไม่มีความรู้ ไม่มีความเข้าใจ สิ่งต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงหรือเกิดขึ้นใหม่หรือไม่เข้าใจความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของคนปัจจุบัน จะส่งผลให้พระเณรสอนธรรมะไม่ได้ผลมากขึ้นและเมื่อสอนธรรมะให้คนเข้าใจไม่ได้ก็ไม่ต้องเอ่ยถึงการจะรักษาพระพุทธศาสนาไว้อีกต่อไป

ท่านยังมีแนวคิดที่ว่าในปัจจุบันนี้การที่พระสอนธรรมะ ให้คนเข้าใจไม่ได้ไม่ใช่เพราะว่าไม่มีความรู้แต่ถนัดในด้านธรรมะแต่เพราะว่าไม่มีความรู้ในทางด้านวิทยาการสมัยใหม่จึงทำให้ขาดความกล้าหาญไม่สามารถประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับความคิดและชีวิตของคนปัจจุบันพระสงฆ์ยังคงสอนธรรมะด้วยวิธีการเก่า ๆ ยังคงอ่านธรรมะจากใบลาน ในขณะที่ชาวบ้านนั้นสามารถรับรู้ข่าวสารจากทั่วทุกมุมโลกเพียงแค่เสี้ยววินาทีดังนั้นอาการเรียนรู้ในสิ่งสมัยใหม่ จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพระเณรในยุคนี้ไม่ใช่เพื่อว่าพระเณรจะต้องวิ่งตามหรือต้องเป็นเช่นนั้น แต่เพื่อที่จะใช้ความรู้ใหม่ ๆ เป็นสะพานเชื่อมธรรมะไปสู่ผู้คนในยุคนี้และต้องเปิดใจรับวิธีการเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นเรียนรู้การประชาสัมพันธ์ผ่านเครื่องมือสื่อสารต่าง ๆ ซึ่งเป็นมากกว่าการเทศนาจากใบลานแบบเดิม

สมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นพระสงฆ์ผู้มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาสถาบันพระสงฆ์ให้มีความรู้ก้าวหน้าทันสมัยใหม่ท่านเป็นผู้สนับสนุนให้พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ซึ่งส่วนมากยังมีความเข้าใจผิดอยู่ว่า

ประเทศไทยนั้นยิ่งใหญ่อยู่ได้ด้วยไม่ต้องการพึ่งพาอาศัยผู้ใดคิดและคิดว่าเมืองไทยเท่านั้นที่เป็นเมืองพุทธและมีสิทธิเป็นเจ้าของธรรมของพระพุทธเจ้า แนวความคิดแบบนี้จึงส่งผลกระทบต่อพระสงฆ์ที่เดินทางไปต่างประเทศมักจะถูกตำหนิจากญาติโยมที่ไม่เข้าใจและถูกสังคมมองว่า พระสงฆ์เป็นกลุ่มที่ล้าหลังในสังคม ก้าวไม่ทันสมัยใหม่อีกทั้งในปัจจุบันความรู้สมัยใหม่เข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมากแต่พระสงฆ์ไม่ได้จบการศึกษาจากต่างประเทศมีความรู้สู่ชาวบ้านไม่ได้ เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงต้องปรับตัวให้ก้าวหน้าเพื่อไม่ให้พระพุทธศาสนา สูญหายไปจากสังคมไทย

ในปัจจุบันการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยเพียงอย่างเดียวไม่อาจจะรักษาพระพุทธศาสนาเอาไว้ได้ในขณะที่วัตรกรรมของคนรุ่นใหม่ก้าวล้ำหน้าพระสงฆ์ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนของคนรุ่นเก่าไปแล้วหากประสงค์ปิดกั้นตัวเองไม่พยายามหาความรู้ใหม่ ๆ ของคนในยุคนี้ ควบคู่ไปกับการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยไม่พยายามเข้าใจความรู้สึกนึกคิดในปัจจุบัน และไม่พยายามจะหาวิธีการใช้ความรู้ยุคสมัยใหม่เป็นสื่อในการถ่ายทอดคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ก็ยากที่จะรักษาพระพุทธศาสนาเอาไว้^{๑๐}

กลุ่มสังคมพัฒนาด้านการเผยแผ่

พระสงฆ์มีหน้าที่หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคม ซึ่งหากมองย้อนไปในสมัยก่อนพระพุทธศาสนากับสังคมมีรูปแบบความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น กล่าวคือ วัดเป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมความเชื่อท้องถิ่นเป็นพื้นที่สำหรับการศึกษา รวมถึงเป็นพื้นที่สำหรับแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้าน ปรากฏการณ์ ดังกล่าวนำมาสู่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน พระสงฆ์ในฐานะตัวแทนของพระพุทธเจ้าในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่หลักคำสอนพระพุทธศาสนา ข้อคิด เตือนสติ ให้การศึกษาแก่คนในสังคม ตลอดจนเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต่าง ๆ รวมถึงผลักดันการดำเนินนโยบายท้องถิ่นในการพัฒนาสังคม ทำให้พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมในอดีตเป็นอย่างดี

การพัฒนาที่เคลื่อนที่อย่างไม่หยุดนิ่งในปัจจุบัน ได้กลายเป็นพลวัตทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถาบัน และองค์กรทางสังคม ล้วนต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม สถาบันศาสนาเองก็เช่นกัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำมาสู่ความสัมพันธ์ ระหว่างสังคมและพระพุทธศาสนาที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ห่างเหินมากขึ้น บทบาทสำคัญของวัดในฐานะพื้นที่ศูนย์กลางของสังคม ได้ถูกกลดลงเหลือเพียงแค่พื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา กระนั้นด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่แน่นอน วัดยังคงมีบทบาทสำคัญในการเป็นพื้นที่สำหรับที่พึ่งและยึดเหนี่ยวทางจิตใจแก่คนในสังคม หากแต่ความเจริญก้าวหน้าที่เข้ามาสู่สังคมปัจจุบัน สถาบันศาสนาในฐานะที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของสังคม จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบกระบวนการทำงานเผยแผ่ ให้มีความสอดคล้องกับบริบททางสังคมและกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น เพื่อให้พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมไทยต่อไป

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓-๕๔.

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระสงฆ์ในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมในการให้ข้อคิด คำสอน เตือนสติ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจแก่คนในสังคม ตลอดจนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยหนุนเสริมในการพัฒนาสังคมให้ดียิ่งขึ้น โดยต่อไปนี้จะกล่าวถึง พระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติงาน เผยแผ่พระพุทธศาสนา จากอดีตสู่ปัจจุบัน แต่ละท่านมีรูปแบบกระบวนการทำงานที่แตกต่างออกไปตามกาลยุคสมัย ซึ่งมีส่วนสำคัญในการวางรากฐานงานเผยแผ่พระพุทธศาสนามาโดยตลอด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้^{๑๑}

พระเทพปฏิภาณวาที (สุนทร ญาณสุนทรโร)

พระสงฆ์ผู้มีผลงานเป็นที่ประจักษ์สู่สังคม ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีส่วนสำคัญในการทำให้คนในสังคมเข้าวัดเพื่อปฏิบัติธรรมมากขึ้น อีกทั้งเป็นพระนักเทศนาธรรมะ ที่มีความโดดเด่นรูปหนึ่ง โดยปัจจุบันท่านได้จำพรรษา ณ วัดสุทัศนเทพวราราม แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

พระเทพปฏิภาณวาที (สุนทร ญาณสุนทรโร) หรือเจ้าคุณพิพิธ มีจุดเด่นในเรื่องการเทศนาธรรมะเป็นอย่างมาก ซึ่งมีส่วนทำให้ท่านได้ปริญญาคุณูปกตภิตติกิตติมศักดิ์ สาขาธรรมนิเทศ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ของท่านจึงเป็นการเทศนาธรรมะ ตามหน่วยงานต่าง ๆ รวมไปถึงเป็นนักบรรยายธรรมทางสื่อโทรทัศน์ อาทิ รายการลีลาชีวิต ธรรมรส-ธรรมรัฐ ผ่านทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย (ช่อง NBT) กรมประชาสัมพันธ์ รายการพุทธธรรมนำทาง ผ่านทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๙ และ Global Network เป็นต้น นอกจากนี้ท่านยังเป็นประธานก่อตั้งโครงการเปิดพระอารามภาคกลางวัน-กลางคืน สำหรับให้ประชาชนมาปฏิบัติธรรม ฟังเทศนาธรรม ส่งผลให้คนในสังคมเข้าวัดมากขึ้น นอกจากนี้ท่านยังเป็นประธานก่อตั้งโครงการร่มโพธิ์ ซึ่งเป็นโครงการส่งพระนิสิตไปสอนหนังสือตาม สถาบันการศึกษา ทำให้เกิดการพัฒนาพระนิสิตในฐานะทายาทพระพุทธศาสนา ให้มีศักยภาพและบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคม อีกทั้งท่านยังมีผลงานเขียนหนังสือธรรมะ ตลอดจนให้ข้อคิด หลักธรรม เตือนสติสังคมอีกด้วย

พระเทพปฏิภาณวาที เผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เน้นการเทศน์ธรรมะเป็นหลักตามจุดเด่นของท่าน ทั้งผ่านสื่อโทรทัศน์ หนังสือธรรมะ บทความวิชาการต่าง ๆ รวมถึงการเทศน์ธรรมะให้กับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน มีส่วนสำคัญให้พระพุทธศาสนาได้ถูกเผยแผ่สู่สังคมไทยอย่างกว้างขวาง คนมีสติในการดำรงชีวิตตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนายังมีความสำคัญต่อมนุษย์และสังคมในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข ในปัจจุบัน^{๑๒}

พระมหาสมปอง ตาลปุตโต

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐-๙๑.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑-๙๒.

พระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนารุ่นใหม่ที่มีผลงานเป็นที่ยอมรับของสังคม เป็นนักบรรยายธรรมที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และเป็นนักเขียนที่ผลิตผลงานและหนังสือออกมา อย่างสม่ำเสมอในยุคปัจจุบัน จนได้รับพิจารณาให้ได้รับรางวัลนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากองค์กรต่าง ๆ มากมาย อาทิ รางวัลพระราชทานเสาเสมาธรรมจักร จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานสัปดาห์พระพุทธศาสนาวิสาขบูชาประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ปัจจุบัน พระมหาสมปอง จำพรรษาอยู่ที่วัดสร้อยทอง (พระอารามหลวง) กรุงเทพมหานคร

พระมหาสมปอง ตาลปุตโต เริ่มฉายแววการเป็นพระนักเทศน์ นักเผยแผ่ตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี ท่านได้ไปเทศน์ให้ชาวบ้านฟังปรากฏว่าเป็นที่พอใจอย่างมาก จึงเป็นที่มาของการเริ่มศึกษาด้านการสวด การอบรมโดยตรง ท่านมีจุดเด่นที่เน้นในการเทศน์คือ ต้องให้มี ๕ ส ได้แก่ สนุก สาระ สงบ สติ สำนึก ท่านเน้นการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก ด้วยแนวคิดที่ว่า “ธรรมะไม่จำเป็นต้องอยู่ที่วัด ธรรมะไปได้ทุกที่ ถ้าที่นั่นต้องการธรรมะ” ท่านจึงหาวิธีส่งธรรมะเข้าถึงประชาชนด้วยการใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์ ค้นหารายชื่อโรงเรียน และเสนอตัวไปเทศน์ให้เด็กนักเรียนฟัง จนเป็นที่รู้จักนับถือกันอย่างกว้างขวาง มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนติดต่อให้ ท่านไปเทศน์เดือนละไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ราย โดยท่านมีเทคนิคการเทศน์ที่เน้นความสนุกสนาน ทันกระแสสังคม ไม่เน้นบาลีจนเกินไปเพื่อให้คนรุ่นใหม่เข้าถึงและเข้าใจธรรมะได้ง่ายที่สุดเจาะกลุ่มเป้าหมายไปที่นักเรียน นักศึกษา เพื่อให้กลุ่มคนรุ่นใหม่ชอบฟังธรรมะ รู้สึกว่าธรรมะไม่ใช่เรื่องน่าเบื่ออีกต่อไป นอกจากนี้ท่านยังมีผลงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกนับไม่ถ้วน ผ่านทางหนังสือ บทความวารสาร วิซีดี และโทรทัศน์

พระมหาสมปอง ตาลปุตโต เป็นพระรุ่นใหม่ที่เน้นทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก เพื่อให้ พระพุทธศาสนาเข้าถึงสังคม โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน มีความห่างเหินจากพระพุทธศาสนาตามความเจริญก้าวหน้าของสังคมและเทคโนโลยีที่มีมากขึ้น ทำให้รู้สึกว่าพระพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องที่ยากและน่าเบื่ออีกต่อไป อีกทั้งการที่ท่านมีกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่เป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษา ย่อมส่งผลดีต่อพระพุทธศาสนาในการเผยแผ่และสร้างศาสนทายาทให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม พัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนสร้างความสุขในการดำเนินชีวิตให้เกิดขึ้น^{๑๓}

พระไพศาล วิสาโล

พระสงฆ์ผู้มีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และได้รับการยอมรับจากสังคม ในฐานะพระนักคตินักเผยแผ่รูปหนึ่ง ที่มีผลงานหนังสือ ผลงานวิชาการ บทความ วารสาร ออกสู่สังคม เป็นจำนวนมาก ตลอดจนได้รับเชิญเป็นวิทยากรบรรยายธรรมะ วิชาทางพระพุทธศาสนาสู่สังคม โดยปัจจุบันท่านได้จำพรรษาที่วัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ

พระไพศาล วิสาโล ท่านได้ชื่อว่าเป็นพระสงฆ์นักกิจกรรมหัวก้าวหน้า ที่สามารถเชื่อมโยงความรู้ทางด้านพุทธธรรมมาอธิบายปรากฏการณ์ของชีวิต และสังคมในบริบทสังคมสมัยใหม่ได้อย่าง

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔-๙๕.

ชัดเจนเป็นรูปธรรม ท่านมีผลงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านวารสาร บทความวิชาการ ซึ่งมีบทความเกี่ยวกับคำสอนพระพุทธศาสนา รวมไปถึงงานเขียนเกี่ยวกับสันติภาพเป็นจำนวนมาก ที่เป็นการอธิบายถึงการนำหลักพุทธธรรมมาใช้กับสังคม คอยเตือนสติสังคมให้ตื่นรู้และเข้าใจในหลักธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข อีกทั้งท่านยังได้รับเชิญเป็นวิทยากร บรรยาย เกี่ยวกับงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาตามสถานที่ต่าง ๆ ที่มุ่งสอนพระพุทธศาสนาตามบริบททางสังคม นอกจากนี้ท่านยังมีผลงานเผยแพร่ออกสู่โทรทัศน์ และงานเขียนหนังสืออยู่เป็นจำนวนไม่น้อยเช่นกัน

งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระไพศาล ส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปทำงานวิชาการ บทความ วารสารเป็นหลัก ทำให้กลุ่มเป้าหมายจึงเป็นกลุ่มผู้ใหญ่และกลุ่มคนรุ่นใหม่เสียเป็นส่วนใหญ่ ผลงานของท่านมีส่วนสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงประยุกต์ให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน ทำให้คนเข้าใจพระพุทธศาสนาในมุมมองใหม่ ๆ มากขึ้น และสามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อีกด้วย ถือว่างานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่าน ในฐานะพระนักคิด พระนักวิชาการ มีส่วนช่วยในการขัดเกลา เตือนสติสังคม ตลอดจนพัฒนา คนในสังคม ผ่านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับศาสตร์ความรู้สมัยใหม่ในการเผยแผ่ให้ สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบัน^{๑๔}

๓.๑.๕ ด้านสาธารณูปการ

นักบุญแห่งล้านนาบารมีทานของการพัฒนาสาธารณูปการด้านการพัฒนาของครูบาเจ้าศรีวิชัย ผู้มีบทบาทในการสร้างเสนาสนะ และบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามในถิ่นล้านนาจนเห็นประจักษ์ในอดีต ผ่านมาถึงในปัจจุบันนี้

การบำเพ็ญเพียรบารมีของครูบาเจ้าศรีวิชัยได้แสดงออกมาในรูปแบบของกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ หลายประการ และกิจกรรมดังกล่าวได้ถูกต่อยอดให้เห็นปฏิปทาของครูบาเจ้าศรีวิชัยในการปรารถนาที่จะพัฒนาสังคมสงฆ์และสังคมไทยให้เป็นสังคมที่น่าอยู่และเกิดสันติสุขอย่างยั่งยืน

การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์งานสถาปัตยกรรมเพื่อศาสนาและสาธารณประโยชน์ ถือว่าเป็นการสร้างทานบารมีอันยิ่งใหญ่ประการหนึ่งของท่าน งานสถาปัตยกรรมดังกล่าวประกอบไปด้วย พระธาตุเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร และอาคารอื่น ๆ ในศาสนสถาน รวมถึงสาธารณประโยชน์ในช่วงหลังเช่น ถนน สะพาน ศาสนสถาน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนได้มากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอยซึ่งถือได้ว่าเป็นการทำทานบารมีที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของครูบาเจ้าศรีวิชัย กิจกรรมดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๔๗ ขณะนั้นครูบาเจ้าศรีวิชัย มีอายุได้ ๖๖ ปี ได้เริ่มต้นสร้างวัดบ้านปางขึ้น ไกลออกไปจากหมู่บ้าน โดยมีการบอกกล่าวญาติโยมในละแวกบ้านปาง และลูกศิษย์สามเณรที่ได้บวชกับท่านมาช่วย การสร้างวัดสำเร็จโดยเร็ว ครูบาเจ้าศรีวิชัยให้ชื่อวัดว่า “วัดศรี (ศรี) ดอนไชยทรายมูลบุญเรือง” ถือว่าเป็นงานชิ้นแรกของครูบาเจ้าศรีวิชัย ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๕๓ ภายหลังจากที่ท่านถูกอริกรรมและนำตัวมากักขังไว้ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย เมื่อพ้นผิดท่านก็ได้ลงมือทำ

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕-๙๖.

การบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุหริภุญชัยดังกล่าว ซึ่งในขณะนั้นชำรุดทรุดโทรม มีการก่อสร้างและต่อเติมพระวิหารจำนวน ๕ หลัง สำเร็จไปด้วยดีเนื่องจากพลังศรัทธาซึ่งเพิ่มมากขึ้นแล้วในช่วงนี้

ครูปาเจ้าศรีวิชัยได้เริ่มบูรณปฏิสังขรณ์งานสถาปัตยกรรม และศาสนสถานอีกครั้ง ในปี พ.ศ.๒๔๖๓ ภายหลังจากที่ครูปาเจ้าศรีวิชัยได้รับการปล่อยตัวกลับมาจากกรุงเทพมหานคร ในความผิดและการไต่สวนครั้งแรก ระยะเวลาดังกล่าวนี้เป็นช่วงที่กิจกรรมของครูปาเจ้าศรีวิชัยเป็นไปอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ดังจะเห็นว่า ผลงานที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ของครูปาเจ้าศรีวิชัยจะเกิดขึ้นในระยะเวลาดังกล่าว โดยเป็นการจาริกไปทั่วเขตภาคเหนือ ไม่ว่าจะเป็นจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ พะเยา เชียงราย และแม่ฮ่องสอน งานสถาปัตยกรรมที่มีการสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ ได้แก่ พระธาตุ เจดีย์ พระวิหาร พระอุโบสถ หอไตร และงานสาธารณประโยชน์ ในช่วงหลัง ได้แก่ สะพาน ถนน^{๑๕} แสดงให้เห็นถึงผลงานด้านการพัฒนาของครูปาเจ้าศรีวิชัย สรุปได้ว่า มีการสร้างผลงานสถาปัตยกรรมทั้งหมดจำนวน ๑๐๕ ชิ้น จากวัดจำนวน ๘๙ วัด ประกอบไปด้วยวิหาร ๓๖ หลัง พระธาตุเจดีย์ ๕๕ หลัง สร้างหอไตร ๒ หลัง ศาลาบาตร ๓ หลัง สร้างวัด ๔ วัด กำแพง ๒ แห่ง ถนน ๑ แห่ง สะพาน ๑ แห่ง^{๑๖}

ผลงานด้านการพัฒนาดังกล่าว อ้างอิงจากหลักฐานตำนานครูปาเจ้าศรีวิชัย ฉบับอักษรธรรมล้านนาเป็นหลัก แล้วตรวจสอบจากสถานที่จริง ซึ่งประกอบไปด้วยตัวงานสถาปัตยกรรมแบบอย่างครูปาเจ้าศรีวิชัย จารึก และบทสัมภาษณ์

ปัจจุบันผู้วิจัยได้ยกพระนักพัฒนาจังหวัดลำปาง มีพระเดชพระคุณ พระเทพปริยัติมงคล ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๖ ได้ทำการสร้างพระมหาเจดีย์พุทธคยา วัดจองคำ พระอารามหลวง เพื่อตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร (รัชการที่ ๙) ที่ทรงเมตตากรุณา ต่อประชาชนของพระองค์ และทุกชนชาติที่อาศัยบนผืนแผ่นดินไทยภายใต้ร่มพระบารมีให้ดำเนินตามวิถีปณิธานของพระองค์ท่านในการใช้ชีวิตอย่างสมบูรณ์พอเพียง เพื่อความเป็นอยู่ที่ดียั่งยืน อีกทั้งเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณแผ่นดิน ตลอดจนพระราชกรณียกิจในการสืบทอดงานทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้ยังคงเป็นที่พึ่งทางใจของพุทธศาสนิกชนตลอดมา เปรียบดังในครั้งพุทธกาลที่ พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นตรัสรู้ สัจธรรมแห่งชีวิตแล้ว ก็ทรงช่วยเหลือสั่งสอนสรรพสัตว์ให้พ้นจากกองทุกข์ ทางวัดจองคำ พระอารามหลวง โดยพระเทพปริยัติมงคล เจ้าอาวาสวัดจองคำ ตลอดจนพระภิกษุ สามเณร บรรพชิต และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ต่างก็พร้อมใจกันสร้างพระมหาเจดีย์พุทธคยา วัดจองคำ อันเป็นพุทธสถานที่ที่ยังศรัทธา และการปฏิบัติให้มั่นคงและยั่งยืน เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศล แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลย

^{๑๕} ขาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, “การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการครูปาเจ้าศรีวิชัย (พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๘๑)”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙-๒๑.

^{๑๖} โสภา ชานะมูล, “ครูปาเจ้าศรีวิชัย “ต้นบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๘๑)”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๕๙-๖๒.

เดชบรมนาถพิตร (รัชการที่ ๙) และขอถวาย พระพรให้พระองค์ ทรงพระเจริญ ทรงเป็นศูนย์รวมใจ เป็นมิ่งขวัญ ของปวงประชา ทุกหมู่เหล่า และทรงเป็นหลักในสถาบันศาสนา (ในครั้งนั้น) ตลอดไป

พระมหาเจดีย์พุทธคยา ณ วัดจองคำ พระอารามหลวง แห่งนี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระเทพปริยัติมิ่งคล เป็นเพียงพสกนิกรผู้ทำงานทุกอย่างแทนพระองค์ โดยได้รับการสนับสนุนปัจจัยด้านต่าง ๆ ทั้งหมด ได้แก่ กำลังศรัทธา กำลังกาย กำลังใจ กำลังคน กำลังทรัพย์ จากผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลายที่มาหล่อหลอมรวมกัน เพื่อสร้างพระมหาเจดีย์นี้ ถวายแด่พระองค์ท่าน ให้มีรูปแบบ ขนาด และรายละเอียดพุทธปฏิมากรรม ตั้งแต่ฐานจนถึงยอดฉัตร ถอดแบบจากพระมหาโพธิเจดีย์ ที่เมืองคยา ประเทศอินเดีย หนึ่งในสี่ของสังเวชนียสถาน ซึ่งเป็นที่ระลึกแห่งการตรัสรู้เป็นพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระมหาเจดีย์พุทธคยานี้ได้วางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๕ จนถึง - พิธีสมโภช เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๕๘ รวมทั้งสิ้น ๒ ปี ๑๑ เดือน ๒๗ วัน ใช้งบประมาณในการก่อสร้างทั้งหมดประมาณ ๑๐๐ ล้านบาท (หนึ่งร้อยล้านบาทถ้วน) องค์พระมหาเจดีย์มีรูปทรงเป็นปิรามิต ขนาดกว้าง ๑๖.๕ เมตร ยาว ๑๖.๕ เมตร สูง ๔๐ เมตร ลักษณะ ภายนอกเป็นผนังลวดลายปูนหล่อ แบ่งเป็น ๘ ชั้น สูงชั้นละ ๔ เมตร ชั้นบนสุดมีรูปทรงเป็นเจดีย์ฐานระฆังคว่ำ ประดับด้วยฉัตรโลหะสีทอง ๘ ชั้น สูง ๑๕ เมตร ปลายแหลม ด้านบนสุดของยอดฉัตรสูงจากพื้นดิน ๕๓ เมตร ภายในยอดฉัตรรูปทรงดอกบัว บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และพระอรหันตธาตุ รวมทั้งเครื่องสักการบูชา ด้วยอัญมณี มีค่าต่าง ๆ ผนังปูนด้านนอกทั้งสี่ด้าน มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป ขนาดและพิมพ์ต่าง ๆ ที่ระเบียงชั้นหนึ่ง รอบองค์พระมหาเจดีย์แต่ละมุม มีบริวารเจดีย์รูปทรงปิรามิต ขนาดกว้าง ๔.๔ เมตร ยาว ๔.๔ เมตร สูง ๑๒.๕ เมตร ตรงกลางด้านหน้าของระเบียงมีห้องพระยืนเป็นหน้ามุข สำหรับประกอบศาสนกิจเฉพาะสำหรับพระสงฆ์ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืน แกะสลักจากไม้ลงรักปิดทอง สูง ๑.๘ เมตร ๑ องค์ เป็นพระประธาน ฐานฐานขององค์พระมหาเจดีย์ กว้าง ๒๖ เมตร ยาว ๒๙ เมตร สูงจากพื้นดิน ๖ เมตร ฐานรากเป็นแบบฐานแผ่ ตั้งอยู่บนชั้นหินลึกลงไปได้พื้นดิน ๔ เมตร ภายนอกโดยรอบ มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นพิมพ์ต่าง ๆ สีทอง จำนวน ๕๓ องค์ ด้านหน้า ทางซ้ายและขวาของซุ้มประตูทางเข้า ประดิษฐานพระพุทธรูปยืน แกะสลักจากหินแกรนิตสีดำ ด้านละ ๒ องค์ ภายในชั้นฐานใต้องค์พระมหาเจดีย์ เป็นห้องโถงขนาดใหญ่ กว้าง ๙ เมตร ยาว ๙ เมตร ใช้ประกอบศาสนกิจต่าง ๆ และใช้ปฏิบัติธรรม มีพระพุทธรูปเมตตาเป็นพระประธาน แกะสลักจากหินสีเขียว ที่นำมาจากประเทศอินเดีย ขนาดหน้าตักกว้าง ๗๐ นิ้ว ประมาณ ๑.๘ เมตร และพระพุทธรูปโลหะหล่อ ลักษณะและขนาดเดียวกัน อีก ๒ องค์ ริมผนัง โดยรอบ ๓ ด้าน ประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณ เนื้อสำริดปางต่าง ๆ จากหลายยุคสมัย รวมทั้งพระพุทธรูปพิมพ์ต่าง ๆ แกะสลักด้วยไม้ลงรักปิดทอง ซึ่งเป็นต้นแบบสำหรับหล่อพระพุทธรูปปูนปั้นสีทอง ที่ประดับในซุ้มผนังภายนอก โดยรอบชั้นฐานองค์พระมหาเจดีย์^{๑๗}

^{๑๗} วัดจองคำ พระอารามหลวง, “ฉลองพระมหาเจดีย์พุทธคยา ฉลองปริญญาบัตร พัตยศ เปริยญธรรม ๙ ประโยค และฉลองเปริยญธรรม ประโยค ๑-๒ ถึง ประโยค ป.ธ.๙” (ลำปาง: วัดจองคำ พระอารามหลวง, ๒๕๖๑). (อัดสำเนา).

พระราชวิสุทธิประชนาถ (อลงกต ติกขปญโญ) วัดพระบาทน้ำพุ ตำบลสามยอด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

พระราชวิสุทธิประชนาถ มีนามเดิม คืออลงกต พลมุข เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดราชบุรี โดยอุปสมบทที่วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ สังกัดธรรมยุติกนิกาย ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้ย้ายมาอุปสมบทและจำพรรษา สังกัดมหานิกาย ณ วัดเขาสมโภชน์ อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี และเริ่มศึกษาทางธรรมอย่างจริงจังโดยออกธุดงค์ไปตามเขาและถ้ำต่าง ๆ หลายจังหวัดเป็นระยะเวลาประมาณ ๒-๓ ปี จนธุดงค์กลับมาที่จังหวัดลพบุรีในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ พระเถรานุเถระได้ขอให้มาจำพรรษาที่วัดพระบาทน้ำพุ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีเจ้าอาวาสและได้ตั้งพระราชวิสุทธิประชนาถ เป็นเจ้าอาวาสมาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาท่านได้มีโอกาสไปเยี่ยมผู้ป่วยโรคเอดส์ ณ โรงพยาบาลแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร พบว่ามีผู้ป่วยเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่กำลังรอการช่วยเหลือ โดยเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้งไม่มีญาติขาดคนคอยดูแล จึงได้ช่วยดูแล มีผู้ป่วยหลายคนได้เสียชีวิตในอ้อมแขนของท่าน

พระราชวิสุทธิประชนาถ ได้เริ่มดำเนินการโครงการธรรมรักษัณเฑาะว์ บ้านพักผู้ป่วยเอดส์ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยระดมทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่เท่าที่จะหาได้จัดสร้างเรือนพักสำหรับผู้ป่วย โดยขอรับการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ จัดตั้งผู้รับบริจาคหาทุนทรัพย์ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายให้กับผู้ป่วย พร้อมทั้งได้ออกแสดงพระธรรมเทศนาไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อหาทุนทรัพย์สมทบเป็นค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่ายา ค่าของเครื่องใช้ส่วนตัวของผู้ป่วย ฯลฯ ในการดำเนินการระยะแรกชาวบ้านไม่ยอมรับต่อต้าน ถูกประทุ้งไม่ให้ไปบวช ท่านพยายามชี้แจงกับชาวบ้านให้เข้าใจการอยู่ร่วมกัน และการดูแลผู้ป่วยอย่างมีคุณธรรม จนเกิดอาสาสมัครเข้าช่วยงานเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติที่ดีขึ้น จากที่เคยรังเกียจและกลัว ก็เปลี่ยนมา เป็นเข้าใจ เห็นอกเห็นใจผู้ป่วยมากขึ้น ต่อมาได้เกิด “โครงการหัวใจสีขาว” เกิดจากความร่วมมือของภาครัฐและเอกชน ในการให้ความรู้กับสังคมเกี่ยวกับภัยโรคเอดส์ โดยเน้นกลุ่มวัยรุ่นและกลุ่มเสี่ยงอายุระหว่าง ๑๕-๒๒ ปี เป็นการให้ความรู้และลดการเกิดโรคเอดส์ในสังคม การทำงานของพระราชวิสุทธิประชนาถ ถือเป็นความหวังสุดท้ายของผู้ป่วยเอดส์ ที่ เลือกใช้ธรรมะจากพุทธศาสนา มาบำบัดอาการผู้ป่วยเอดส์ทั้งสร้างกำลังใจยึดเวลาพวกเขาให้อยู่ โลกได้นานขึ้น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในชุมชน การให้ผู้ติดเชื้อช่วยเหลือตนเองในการ ดูแลสุขภาพและช่วยเหลือกันและกันในหมู่ผู้ติดเชื้อด้วยกัน การส่งเสริมผู้ติดเชื้อให้ช่วยเหลือสังคม การไม่แยกผู้ติดเชื้อออกมาจากชุมชน ท่านยังเป็นผู้ส่งเสริมให้สังคมมีความเสียสละเอื้ออาทรเพื่อมนุษย์ ปลุกจิตสำนึกให้มีความเมตตาและมนุษยธรรม อันนำไปสู่ความคิดตามวิถีทางพระพุทธศาสนา โดยมีพระสงฆ์ แพทย์พยาบาล อาสาสมัครเป็นผู้ดูแลผู้ป่วยร่วมกัน ช่วยควบคุม ปริมาณการเผยแพร่โรคเอดส์ ช่วยให้ชุมชนไม่แสดงความรังเกียจ นอกจากนี้ยังได้จัดสาธารณกุศลสงเคราะห์ เช่น ที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคให้กับผู้ป่วยทุกคน แม้กระทั่ง การจัดการฌาปนกิจศพ จากคุณงามความดีในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ เป็นเวลานานทำให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาสังคมสงเคราะห์แก่ พระราชวิสุทธิประชนาถ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐

พระราชวิสุทธิประชาณาถ ท่านได้ช่วยเหลือคนที่สังคมรังเกียจด้วยความรัก ความเมตตา อย่างสุดประมาณ จากใจของท่านโดยไม่ได้รับสิ่งตอบแทนใด ๆ นอกจากความเหนื่อยทั้งกายและใจ ตามพุทธพจน์ที่ว่า “ทุกข์ทั้งหลายของสัตว์โลกพระสงฆ์จึงมีหน้าที่บำบัด” แต่การทำงานของท่านก็ต้องเผชิญมรสุมทางการเงินและกระแสต่อต้านอย่างรุนแรง รวมทั้งคำครหาอีกมากมาย แต่ท่านไม่เคยล้มเลิกความตั้งใจ นับเป็นโชคดีสำหรับผู้ป่วยเป็นโรคมะเร็งที่แม้จะเจ็บป่วยทรมานทางร่างกาย แต่ก่อนจากโลกนี้ไปเขาเหล่านั้นยังได้ฟังธรรมจากพระสงฆ์ที่มีเมตตาอย่างเปี่ยมล้นจนจิตใจสงบคลายความทรมานทุยลงได้^{๑๙}

สรุปความได้ว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนสำคัญเพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ (ปัญญาอย่างแท้จริง เกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิต ชุมชน สังคม และธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ให้บุคคลเป็นคนดีของสังคม (ศีล) มีวินัยในตัวเอง เข้าใจกฎ ระเบียบหลักเกณฑ์ในสังคม และปรับตัวอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสามัคคี สงบสุข (สันติสุข) และให้บุคคลมีจิตใจหนักแน่นในการทำมาค้าขาย ความขยัน (วิริยะ) และไม่หวั่นไหวกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบ โดยมีความมุ่งมั่นเพื่อพัฒนาจิตใจ มีความสว่าง สงบ สะอาด ด้วยวิธีการถูกต้องในหลักการปฏิบัติ (สัมมาสมาธิ) เพื่อให้บรรลุถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ สร้างแรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง (ฉันทะ) แรงจูงใจในการพัฒนา หมายถึงความรัก ความกระตือรือร้นในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม และมีคุณประโยชน์ต่อตนเองและต่อชุมชนสังคมรวมทั้งต่อสิ่งแวดล้อม ความรักในการสร้างสรรค์ที่ดีงามจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน (C. Adivadhanasit, Online) นอกจากนี้บทบาทนักพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านพัฒนาชุมชน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางพัฒนาชุมชนมีทั่วทุกภาคของประเทศ ซึ่งแยกเป็น 2 ประเภท คือ

๑) การตั้งมูลนิธิการศึกษา พระเถระที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าอุทิศตนเองเพื่อการศึกษา เช่น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) เป็นที่รู้จักกันดีในนามปากกาว่า ป.อ.ปยุตโต พระพรหมบัณฑิต พรหมมิ่งคลาจารย์ (ธงชัย ธมมธโช) และอีกหลายมากมาย ท่านเป็นพระเถระที่สำคัญของวงการศึกษามหาวิทยาลัย ท่านเป็นพระสงฆ์นักพัฒนา เพื่อให้สังคมนั้นอยู่อย่างมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมในการพัฒนาจิตใจ

๒) การรวมกลุ่มเพื่องานพัฒนาชุมชนในลักษณะเครือข่าย (Network) ของงานพัฒนาชุมชน มีหลายกลุ่ม เช่น พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) วัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี พระราชวิสุทธิประชาณาถ (อลงกต ติกุขปญฺโญ) วัดพระบาทน้ำพุ ตำบลสามยอด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นต้น โดยทั้งหมดที่ท่านทำยึดเอาผลประโยชน์และสันติสุขของส่วนรวมเป็นหัวใจสำคัญ

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๑๐.

ศาสนาที่ดีเป็นการป้องกันผู้ที่จะมาปองร้ายเป็นภัยของศาสนาได้ด้วย เจ้าอาวาสนั้นมีภารกิจการบริหารจัดการวัดตามอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ตามภารกิจของคณะสงฆ์ ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ให้เจริญยิ่งขึ้นไป

ดังนั้นการทำงานทุกด้านต้องเริ่มจากเจ้าอาวาสจึงต้องมีภารกิจ ที่ต้องรับผิดชอบต่อการบริหารจัดการวัดในทุกๆ ด้าน โดยให้พระภิกษุสามเณรในวัดทุกรูปได้ศึกษา และปฏิบัติอย่างเต็มความสามารถ และเกิดประสิทธิภาพ และแสดงถึงประสิทธิภาพของการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ นั้น ก็คือ วัด บ้าน และโรงเรียน (ราชการ) ซึ่งสถานที่เหล่านี้ล้วนมีความสำคัญยิ่ง

วัดเปรียบเสมือนศูนย์กลางทางจิตใจของคนไทยมาแต่ครั้งอดีตเป็นสถาบันที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ อบรมสั่งสอนคนในชุมชนรอบๆ วัดให้ประพฤติถูกทำนองคลองธรรม วัดนอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์แล้ว สำหรับชาวบ้านยังเป็นสถานที่ให้คนในชุมชนพบปะกัน ใครเดือดร้อนร้อนใจก็มาปรึกษา กัน กลับจากวัดก็ได้คำสอนดี ๆ กลับไปมากมาย

บ้าน ซึ่งบ้านคือที่พักอาศัยหรือครอบครัวก็ได้ บ้านให้ความรักความอบอุ่นผูกพัน แม้จะเป็นหน่วยหรือสถาบันเล็กที่สุดในโครงสร้างของสังคม แต่เป็นจุดเริ่มต้นของสังคมใหญ่ๆ เป็นฟันเฟืองชิ้นเล็กที่มีความหมายสำคัญมาก

โรงเรียน คือสถานที่ที่ให้ความรู้อย่างมีแบบแผน สำหรับเยาวชนซึ่งจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ภาระของโรงเรียนอาจดูหนักอยู่บ้างในปัจจุบัน เนื่องจากโรงเรียนต้องดูแลเหล่าลูกศิษย์เหมือนลูกหลานของตน นอกจากนี้โรงเรียนจะต้องให้ความรู้ทางวิชาการอย่างเต็มที่รวมถึงทำให้ศิษย์เป็นคนดีแก่สังคม

การศึกษาที่สมบูรณ์ครบถ้วนทั้งส่วนวิชาการและส่วนศีลธรรม คุณธรรม จรรยาอันเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเพราะรากฐานและปัจจัยเครื่องส่งเสริมให้บุคคลสามารถพัฒนาตัวเองได้อย่างแท้จริง คือ เมื่อทุกคนมีความรู้พร้อมทั้งมีศีลธรรมอันดีงาม ย่อมสามารถทำงานหาเลี้ยงชีพและมีชีวิตอยู่โดยสวัสดิमानคงได้ และผู้ที่ตั้งตัวได้มั่นคงเช่นนี้ย่อมสามารถสร้างฐานะและความเป็นอยู่ที่ดีสร้างความสุขให้แก่ตัวเองและครอบครัวให้ดีขึ้นเป็นลำดับ จึงควรที่จะให้ความร่วมมือและเพียรพยายามดำเนินงานด้านการศึกษาต่อไปโดยเต็มกำลัง เพื่อพัฒนาอนุชนของเราให้ได้ผลอย่างแท้จริงชาติบ้านเมืองจักได้เจริญมั่นคงอยู่ตลอดไป

ดังนั้น คณะสงฆ์ต้องบริหารจัดการตามภารกิจของคณะสงฆ์ ๖ ด้าน อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อนำองค์กรไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่อง “สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในประเทศไทย เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ และเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนา จังหวัดลำปาง ตลอดจนเพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง ๖ ด้าน ๖ รูป ผลการวิจัยสามารถนำมาสรุป อภิปรายผลและมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องสังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

๕.๑.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในประเทศไทย

จากการศึกษา ความหมายของการพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงลักษณะของชุมชน โดยมีการจัดการ วางแผน ทำข้อตกลงกัน และลงมือปฏิบัติ ในการพัฒนาชุมชนทั้งกลุ่มน้อย กลุ่มใหญ่ ตามบริบทนั้น ๆ เพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในด้านต่าง ๆ ให้มีสภาพดีขึ้น และสร้างชุมชนให้เจริญขึ้น โดยอาศัยความรู้ความเข้าใจ ความสามารถของคนในชุมชนมี วัด ประชา รัฐ สร้าง สุข และองค์กรทางสังคมต่าง ๆ ซึ่งการพัฒนาให้คนในชุมชนมีคุณภาพในการดำรงชีวิตอยู่ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนตามสภาพสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ภายในชุมชน สร้างความสุขขอมวลมนุษย์นั้น ให้มีทั้งคุณธรรม จริยธรรม ไปด้วยกัน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับรูปวัตถุภายนอกที่มองเห็นอย่างเดียว

ส่วนนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนนั้นมีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีองค์ประกอบต่าง ๆ คือ ๑) มีมนุษย์ที่สร้างอุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วมกันคิดร่วมกันสร้างสรรค์ให้ชุมชนนั้นอยู่อย่างมีความสุข สร้างความรักในชุมชนท้องถิ่น ให้ชีวิตดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ๒) มีสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาตัวเอง ชุมชน ๓) การบริหารจัดการ ๔) มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ๕) ทุนหรืองบประมาณ ๖) เครือข่ายนวัตกรรมความร่วมมือร่วมใจ ๗) สิทธิและอำนาจการต่อรองทางการเมืองนั้น ๆ และ ๘) เกิดการยอมรับของสังคมภายนอก

รวมเป็นเครือข่ายทั้งหมดนี้ เพื่อปฏิบัติการให้บรรลุผลตามเป้าหมายด้วยการพัฒนาต่าง ๆ ของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสังฆพัฒนากับการพัฒนาชุมชน พระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน เริ่มต้นจากการเอื้อเพื่อเกื้อหนุน ส่งเสริมกันในเรื่องของการอุปถัมภ์ต่าง ๆ เป็นการริเริ่มการพัฒนา และพัฒนาร่วมกันอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดและพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ที่เคารพศรัทธาของประชาชน นับว่าเป็นหน่วยงานที่มีความเสียสละ ต่อการพัฒนาท้องถิ่นเกิดมีความผูกพันและเกี่ยวเนื่องกับชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะพระสงฆ์ดำรงอัตภาพได้ด้วยการอาศัยประชาชนในชุมชน และมีบทบาทโดยตรงในการอบรมสั่งสอนศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม แก่ประชาชนตามบทบาทหน้าที่สถานะความเป็นพระสงฆ์ในทางพระพุทธศาสนา และทั้งฐานะของพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมสติปัญญาที่ถูกต้องแก่คนในชุมชน และเป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน จึงต้องมีบทบาทต่อชุมชนและสังคมในด้านต่าง ๆ โดยปริยาย จากความต้องการของรัฐและความต้องการของพระสงฆ์เอง หากแต่ความต้องการพัฒนาท้องถิ่นของพระสงฆ์ เป็นความต้องการช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชนตามพื้นที่ชนบท ด้วยความต้องการให้มีวิถีชีวิตเลี้ยงชีพตนเองได้ ไม่เป็นส่วนเกินของชุมชนและส่วนน้อยของสังคม พระสงฆ์ส่งเสริมในหลาย ๆ ด้าน ต่อการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ประชาชน จึงนับว่าประสบความสำเร็จทั้งด้านการสร้างอาชีพให้แก่ชุมชน และเป็นที่ยอมรับของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาในทุก ๆ ด้านอย่างกว้างขวาง ทั้งยังคาดหวังต่อแนวทางการพัฒนารูปแบบใหม่ ๆ ในชุมชนด้วย

๕.๑.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ

จากการศึกษา คุณลักษณะของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธของแต่ละท่าน ได้แก่ ครั้งอดีตกาลมีการปกครองทางคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง การปกครองของคณะสงฆ์ในช่วงต้นพุทธกาล มีลักษณะการปกครองแบบธรรมชาติ เหมือนพ่อแม่ปกครองดูแลลูก อย่างไรก็ตามช่วงต้นพุทธกาล พระพุทธเจ้าก็ยังมิได้วางระเบียบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ สำหรับคณะสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์สาวกในช่วงต้นพุทธกาลล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น จึงดำรงอยู่ร่วมกันเป็นสังคมด้วยสำนึกแห่งธรรมล้วน ๆ จนมาถึงงานด้านการปกครองในอดีตมีพระเถระในสมัยครั้งพุทธการนำบทบาทการปกครอง คือ พระมหากัสสปเถระ ได้มีอุบายที่จะนำคณะสงฆ์ให้เห็นคล้อยตาม อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ ลักษณะของผู้ นำไว้ ดังนี้ คือ

๑. การวางแผน (Planning) พระมหากัสสปเถระในฐานะที่ท่านได้รับอนุญาตจากคณะสงฆ์ให้เป็นผู้ดำเนินการถวายพระเพลิงพระบรมศพของศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงทำหน้าที่ในการวางแผนจัดการพระบรมศพขึ้น หลังจากพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว วางแผนในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้น

๒. การจัดองค์กร (Organizing) เมื่อท่านวางแผนในการเป็นผู้นำแล้ว จึงได้จัดองค์กรคือการประชุมเพื่อคัดเลือกพระสงฆ์ขึ้นให้เป็นองค์กรในการหาหรือเกี่ยวกับการจัดสังคายนาและเป็นผู้นำคณะสงฆ์ให้ดำเนินตามหลักพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้การจัดหา

๓. บุคลากร (Staffing) เมื่อจัดองค์กรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ท่านได้จัดคัดเลือกหาบุคคลที่เหมาะสมมาทำการสาธยายหรือตอบคำถามเกี่ยวกับพระธรรมวินัย โดยคัดเลือกจากพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป โดยคัดเลือกได้พระอุบาลีเถระ และพระอานนท์เถระในการตอบปัญหาพระธรรมวินัย เหตุผลก็เพราะว่าทั้งสองท่านได้รับการยอมรับและยกย่องจากพระพุทธเจ้าในด้านที่เหมาะสม

๔. การอำนวยการ (Directing) เมื่อคัดเลือกบุคลากรจากคณะสงฆ์แล้ว ท่านก็ได้จัดการตามมติคณะสงฆ์โดยตัวท่านเองเป็นผู้อำนวยการในการร้อยกรองพระธรรมวินัยอย่างเหมาะสม

๕. การประสานงาน (Co-Ordinating) ในการประชุมตกลงให้จัดทำคำสั่งคายนาแล้ว ท่านก็คำนึงถึงสถานที่ที่จะทำการสังคายนา โดยที่ประชุมคณะสงฆ์เลือกเอาที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา แคว้นมคธ ซึ่งมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นพระเจ้าครองนคร เหตุผลก็เพราะสถานที่แห่งนี้เหมาะทางด้านปัจจัย ๔ และเป็นที่สงบไม่อีกที่กวนเกินไป จึงประสานงานกับคณะสงฆ์และพระเจ้าอชาตศัตรู ซึ่งให้การอุปถัมภ์เป็นอย่างดี

๖. การรายงาน (Reporting) เป็นการรายงานในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้คณะสงฆ์ทราบถึงจุดมุ่งหมายในการทำสังคายนาแก่คณะสงฆ์และผลของการทำสังคายนาในครั้งนี้ด้วย

๗. การจัดงบประมาณ (Budgeting) เมื่อที่ประชุมตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ท่านได้ติดต่อพระเจ้าอชาตศัตรูในการจัดซ่อมแซมสถานที่ที่จะทำการสังคายนาและความอุปถัมภ์ในด้านปัจจัยสี่ ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์ด้านงบประมาณเป็นอย่างดี

ด้านการปกครองในปัจจุบัน ดำเนินตามลำดับจากชั้นบน ลงสู่ด้านล่าง ดังนี้ ๑. สมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุขสงฆ์ไทย ๒. กรรมการมหาเถรสมาคม เป็นองค์กรสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ไทยตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ๓. เจ้าคณะใหญ่ ๔. เจ้าคณะภาค ๕. เจ้าคณะจังหวัด ๖. เจ้าคณะอำเภอ ๗. เจ้าอาวาส

ด้านศาสนศึกษา สมัยพุทธกาลพระราหุลเป็นผู้เฝ้าการศึกษาอย่างยิ่ง ทุกเช้าสามเณรราหุลจะเดินลงมาที่ลานวิหาร เอามือกรอบทรายขึ้นเต็มกำมือแล้วอธิษฐานดัง ๆ ว่า “วันนี้ขอให้เราได้รับฟังพระโอวาทจากพระพุทธเจ้าและจากพระอุปัชฌาย์มากมาย ดูกดเมตตาในกำมือเรานี้เถิด” พระพุทธเจ้าทรงยกย่องราหุลว่าเป็นเลิศกว่าผู้อื่นในด้านผู้เฝ้าการศึกษา

ด้านศาสนศึกษาในปัจจุบันยกตัวอย่างเช่น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) เป็นที่รู้จักกันดีในนามปากกาว่า ป.อ. ปยุตโต ท่านเป็นพระเถระที่สำคัญของวงการศึกษาพระพุทธศาสนา ท่านได้ศึกษาพระไตรปิฎกมาอย่างแตกฉาน เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาและพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ดังเช่นงานเขียนท่านที่ชื่อว่า การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รอทางออก ได้แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยของท่าน

ด้านศึกษาสงเคราะห์ในปัจจุบันยกตัวอย่างเช่น พรหมมิ่งคลาจารย์ (ธงชัย ธมมธโช) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นพระสงฆ์ที่อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาตลอดชีวิต โดยเฉพาะ การให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาการศึกษาที่รู้จักกันดีในนามการแข่งขัน “เพชรยอดมงกุฎ” ใน ๑๓ สาขาวิชาสำคัญ อาทิ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ

ภาษาจีน เป็นต้น สนับสนุนงบประมาณและทุนการศึกษา โดยมีจุดหมายปลายทางร่วมกันคือการพัฒนาชาวไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม

ด้านการเผยแผ่ในปัจจุบันยกตัวอย่างเช่น สมเด็จพระพุฒาจารย์ มีส่วนสำคัญอย่างมากในการวางรากฐานงานพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบันทั้งในและต่างประเทศท่านได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่ดินแดนเอเชียยุโรปและอเมริกาเริ่มการสร้างวัดในต่างแดนด้วยการมีส่วนร่วมของคนไทยในพื้นที่นั้น ๆ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมตลอดจนเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจแก่ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธที่อาศัยในต่างแดนขยายสาขากระจายออกไปทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแผ่ขยายสู่ต่างประเทศและเกิดศาสนทายาทผลงานของท่านในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ผู้บุกเบิกงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลทั้งในและต่างประเทศมีส่วนสำคัญกับพระพุทธศาสนาซึ่งมีรากฐานที่แข็งแกร่งมาจนถึงทุกวันนี้

ด้านสาธารณูปการในอดีตยกตัวอย่างเช่น นักบุญแห่งล้านนาบารมีทานของการพัฒนาสาธารณูปการด้านการพัฒนาของครูบาเจ้าศรีวิชัย ผู้มีบทบาทในการสร้างเสนาสนะและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามในถิ่นล้านนาจนเห็นประจักษ์ในอดีต ผ่านมาถึงในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็นจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ พะเยา เชียงราย และแม่ฮ่องสอน งานสถาปัตยกรรมที่มีการสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ ได้แก่ พระธาตุ เจดีย์ พระวิหาร พระอุโบสถ หอไตร และงานสาธารณประโยชน์ แสดงให้เห็นถึงผลงานด้านการพัฒนาของครูบาเจ้าศรีวิชัย

ด้านสาธารณูปการในปัจจุบันยกตัวอย่างเช่น พระเทพปริยัติมิ่งคล ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๖ ได้ทำการสร้างพระมหาเจดีย์พุทธคยา วัดจองคำ พระอารามหลวง ได้รวบรวมปัจจัยด้านต่าง ๆ ทั้งหมด ได้แก่ กำลังศรัทธา กำลังกาย กำลังใจ กำลังคน กำลังทรัพย์ จากผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลายที่มาหล่อหลอมรวมกัน เพื่อสร้างพระมหาเจดีย์นี้ มีรูปแบบ ขนาด และรายละเอียดพุทธปฏิมากรรม ตั้งแต่ฐานจนถึงยอดฉัตร ถอดแบบจากพระมหาโพธิเจดีย์ ที่เมืองคยา ประเทศอินเดีย หนึ่งในสี่ของสังเขตนียสถาน ซึ่งเป็นที่ระลึกแห่งการตรัสรู้เป็นพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ไว้เป็นที่สักการะแห่งเมืองลำปาง และพุทธศาสนิกชนทั่วไป

สังฆพัฒนาด้านสาธารณสงเคราะห์ในปัจจุบัน เราได้เห็นพระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการสงเคราะห์ช่วยเหลือสังคมมากขึ้น ต่างจากอดีตที่มักจะจำกัดตัวเองกับการเทศน์การสอนการสวดเท่านั้น มีพระสงฆ์จำนวนไม่น้อยได้ทำงานสงเคราะห์สังคมด้วยความคิดริเริ่มของท่านเอง และพระสงฆ์เหล่านี้ทำให้ สังคมไทยตระหนักได้ว่า พระสงฆ์นั้นไม่ได้มีบทบาทเฉพาะพิธีกรรมหรือในกำแพงวัดอย่างที่เห็นกันทั่วไปเท่านั้น หากท่านยังมีศักยภาพมากกว่านั้น อีกทั้งยังทำงานในรูปแบบของ เครือข่ายต่าง ๆ อีกด้วย ดังตัวอย่างพระสังฆพัฒนาด้านสวัสดิการสังคมต่อไปนี้

พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) วัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ตัดสินใจช่วยบุคคลที่เดือดร้อนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ได้รวบรวมทุนทรัพย์ส่วนตัว ซึ่งมีไม่มากนักนำมาใช้พัฒนาบริเวณวัด และหาทุนซื้อที่ดินบริเวณใกล้เคียงเพิ่มเติม เพื่อทำเป็นมูลนิธิสวนแก้วเพื่อช่วยเหลือชาวบ้าน และได้ประยุกต์หลักคิดการทำงานของท่านพุทธทาสในการทำงานที่ว่า “เอาเห็้อล้าางความเห็นแก่ตัว” คนที่ไม่อยากเสียเห็้อไม่อยากเหนื่อย แสดงว่าเป็นคนเห็นแก่ตัว สิ่งที

สมควรทำที่สุดก็คือ ทำประโยชน์ให้ส่วนรวม โครงการต่าง ๆ ภายในมูลนิธิวัดสวนแก้ว เป็นงานด้านสังคมสงเคราะห์ การพัฒนาชีวิตและจิตใจ ตลอดจนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น โครงการร่มโพธิ์แก้ว โครงการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการเข้าค่ายอบรม จริยธรรม โครงการช่วยน้องหิว โครงการรอบปราบ โครงการสละมาฟ้นไป โครงการสะพานบุญจากผู้เหลือ เจือผู้ขาด เป็นต้น

๕.๑.๓ แนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง

๑) แผนงาน / โครงการด้านการปกครองของ พระจินดารัตนาภรณ์

-พัฒนาศักยภาพคณะสงฆ์จังหวัดลำปางให้มีความทำงานอย่างมีระบบ ๔ ประการ

๑. มีการวางแผน (Plan) ๒. มีการกระทำลงมือปฏิบัติ (Do) ๓. มีการติดตามประเมินผล (Check) ๔. และปรับปรุงแก้ไข (Act) เพื่อรองรับงานปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ๔.๐

๒) แผนงาน / โครงการด้านศาสนศึกษาของ พระปัญญาโมลี

- สร้างแรงจูงใจในการเรียนแผนกธรรม – บาลี
- ส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนและนักเรียน เรียนนักธรรม-บาลี ธรรมศึกษาอย่างทั่วถึง
- จัดให้มีขวัญและกำลังใจ คือ ให้ไปทัศนศึกษาสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ณ ประเทศอินเดีย

- วางกฎระเบียบให้ชัดเจนว่าพระสงฆ์ควรมีความรู้คัมภีร์นักธรรมและบาลี

๓) แผนงาน / โครงการด้านศึกษาสงเคราะห์ พระครูสิริรัตนโสภิต, ดร.

- ส่งเสริมและผลักดันพระสงฆ์ให้การ จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสงเคราะห์

๔) แผนงาน / โครงการด้านการเผยแผ่ พระมหานพดล สุวณฺณเมธี

- พัฒนาศักยภาพให้พระภิกษุสามเณรด้านเทคโนโลยี ไทยแลนด์ ๔.๐

๕) แผนงาน / โครงการด้านสาธารณูปการ พระวิสุทธิธรรมพิลาส

- จัดทำแผนปฏิบัติการกิจกรรม ๕ ส คือ สะสาง สะดวก สะอาด สร้างมาตรฐาน สร้างวินัย ต้นแบบ ภายใต้แผนยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี เพื่อเป็นที่ศรัทธาของประชาชน

๖) แผนงาน / โครงการด้านสาธารณสงเคราะห์ พระมหาอินจันทร์ คุณะโสภ

- ส่งเสริมสุขภาวะองค์กรของพระสงฆ์และชุมชน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอเชิงนโยบาย

๑) ด้านการปกครอง คณะสงฆ์ควรให้ความสำคัญต่อการกำกับดูแล ปฏิบัติตามกฎหมายของวัดให้เหมาะสม ไม่เคร่งครัดเกินไปหรือหย่อนยานเกินไป การปกครองเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสและภิกษุสามเณร ถ้าสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสังคมในปัจจุบันเป็นบรรทัดฐานเพื่อให้เกิดความสมดุลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของสมณะ ดำเนินงานขององค์กร เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดตามแนวทางการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีหรือธรรมาภิบาล ช่วยยกระดับการบริหารจัดการทั้งด้านงบประมาณ ด้านระบบการพัฒนา ศาสนบุคคลให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยในการสร้างนวัตกรรมการบริหารจัดการองค์กรให้ทันสมัย

๒) ด้านการศึกษา ศาสนศึกษา คณะสงฆ์อบรมความรู้ให้แก่พุทธศาสนิกชน คณะสงฆ์ควรจัดให้มีพระภิกษุ – สามเณรเข้าศึกษาแผนกธรรม-บาลี ตามนโยบาย ๑ ตำบล ๑ มหาเปรียญ ทุก ๆ ปี เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาพระปริยัติธรรม จัดทำแผนแม่บทพระปริยัติธรรมแบบบูรณาการ ส่งเสริมการศึกษาบาลี นักรธรรม ในเขตปกครองให้มีผู้เรียนและสอบผ่านเพิ่มขึ้น ส่งเสริมวัดกรรมเชิงพุทธ ควรจัดสถานที่ของวัดเพื่อเป็นที่สำหรับเป็นค่ายพุทธบุตรอบรมเยาวชน และสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตประจำได้

๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คณะสงฆ์ควรให้การสนับสนุนการเป็นครูพระช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาในสถานที่ศึกษานั้น ๆ ทางคณะสงฆ์ควรจัดหาและส่งไปฝึกอบรมเสริมความรู้เพื่อที่จะได้บุคลากรที่มีประสิทธิภาพในการสอน ให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสในการแสดงความสามารถตามสติปัญญา โดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการนักเรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา กล่าวไว้ว่า “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” ในด้านต่าง ๆ คือ มีปัญญารู้ เข้าใจในคุณค่าแท้จริง

๔) ด้านการเผยแผ่ คณะสงฆ์ควรมอบหมายแต่ละวัดหมั่นทำกิจวัตรของสงฆ์ให้ครบถ้วน เช่น ส่งเสริมวัดทุกวัดมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมสวดมนต์ภาวนาให้เข้มแข็งมากขึ้น เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้พบเห็น กิจกรรมธรรมสัญจรระดับจังหวัด อำเภอ ส่งเสริมให้มีการออกไปเผยแผ่ธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ สถานศึกษา หรือในสถานที่ราชการ เพื่ออบรมความรู้คุณแก่ทุกคนที่สนใจเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในตัว สำหรับการใช้ชีวิตประจำวัน

๕) ด้านการสาธารณูปการ ผู้ปกครองทุกวัด ควรมีการวางแผนในการซ่อมแซมและปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ และการก่อสร้างเสนาสนะโดยการจัดหางบประมาณบำรุงวัด พัฒนาเสนาสนะที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร ให้เป็นสัปปายะ และมีจำนวนเพียงพอแก่ผู้อยู่อาศัย พร้อมทั้งพัฒนาระบบสาธารณูปโภคให้มีมาตรฐาน และเหมาะสมแก่สมณะสาธูป คณะสงฆ์ควรมีการประชุมวางแผนให้มีการพัฒนาองค์ความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการจัดสรรงบประมาณของตนเองที่มีอยู่ให้เหมาะสมและคุ้มค่าที่สุดในเรื่องการดูแลและการบำรุงรักษาอาคารเสนาสนะของวัดรวมทั้งการก่อสร้างเพื่อเติมเพื่อให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์น่าอยู่อาศัย

๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระภิกษุสงฆ์ควรมีบทบาทในการส่งเสริม ด้วยการปลูกจิตสำนึก ให้เข้าถึงชุมชน สร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน และช่วยเหลือประชาชนที่ประสบอุทกภัย อัคคีภัย วาตภัย สงเคราะห์คนชรา คนพิการและประการอื่น ๆ การสื่อธรรมเข้าสู่ชุมชน การส่งเสริมศีลธรรม ซึ่งควรจะต้องตั้งเป้าหมายไว้ให้ชุมชนชนปลอดอบายมุข เพื่อเป็นการป้องกันภัยจากอบายมุขทุกอย่างสู่ลูกหลานและคณะสงฆ์ เป็นการป้องกันการเสื่อมเสียชื่อเสียง ของหมู่คณะด้วย

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยพบว่าบทบาทหน้าที่ของคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ ยังมีข้อจำกัด ในการติดต่อประสานภายในจังหวัด ภาค และ หน ตามลำดับ เพราะพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส จะมีอายุพรรษาสูง จึงทำให้ไม่ถนัดที่จะใช้เครื่องมือสื่อสาร และเทคโนโลยี ส่งผลให้เกิดความล่าช้า และไม่สามารถสนองงานมหาเถรสมาคม ได้ทันตามกำหนด ผู้วิจัยเห็นว่า หากมีการ

พัฒนาศักยภาพในด้านเทคโนโลยี เครื่องมือสื่อสาร และเครื่องใช้สำนักงาน รวมถึงการพัฒนาเทคนิคการทำงานแบบมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้งานเกิดประสิทธิผลสูงสุด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กนก แสนประเสริฐ. ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

กมลรัตน์ หล้าสุขวงศ์. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๗.

กรมการพัฒนาชุมชน. คู่มือการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนสำหรับนักพัฒนากร. กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๒๖.

_____ .ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๘

คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. ความจริงของชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓ . กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๗.

คุณ โทจันทร์. บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕.

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. การพัฒนาประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๒.

งามพิศ สัตย์สวณ. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: แพรวพิทยา, ๒๕๓๘.

จิตจำนงค์ กิติกิริติ. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: คุณพินอักษรกิจ, ๒๕๓๖.

จินตนา สุกจันทน์. การศึกษาและการพัฒนาชุมชนในศตวรรษที่ ๒๑ (Education and Community Development in the 21st Century). กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖.

จิรพรรณ กาญจนจิตรา. การพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

ชลวิทย์ เจียรจิตต์. ศาสนากับการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ดีไซน์ ดีไลต์ จำกัด ๒๕๖๐.

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. การพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖.

ชินรัตน์ สมสืบ. การบริหารการพัฒนาชนบท. เอกสารการสอนชุดวิชาการบริหารการพัฒนาชนบท. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๘.

ชีรวฒน์ นิเจนตร. การศึกษากับสังคมการพัฒนาชุมชน. เอกสารนิเทศการศึกษาฉบับที่ ๒๖๙. กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศก์กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๘.

ณรงค์ สุจำนง. **สังคมวิทยาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๕.

ทงศ์ศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐

ทองคุณ หงส์พันธุ์. **แนวคิดทฤษฎีและวิธีปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาคพิมพ์, ๒๕๒๔.

ทงศ์ศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. **การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติการ**. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **มองอนาคต**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗.

บุญธรรม เทศนา. **ปรัชญาการพัฒนา**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๐.

ประดิษฐ์ มัชฌิมา. **สังคมวิทยาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒.

ประเวศ วะสี. **บทสัมภาษณ์ในประชาสังคม: ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐.

_____. **ประชาคมตำบล**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์คงคปญโญ). **เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). **การพัฒนาจิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **“ชีวิตและผล พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)และนันทศาสตร์ของนักวิชาการ”**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระไพศาล วิสาโร. **“พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต”**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒.

_____. **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓.

พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ และคณะ. **คู่มือการขับเคลื่อนโครงการสังฆพัฒนาวิชชาลัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๖๐.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

พลตรีนายแพทย์ชาญ สุวรรณวิรัช. **พระพุทธโอวาทแก่ราหุล**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พัฒน์ บุญรัตนพันธ์. **การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๑๗.

พัฒน์ สุจำนง. **การพัฒนาชุมชนแบบผสมผสานสำหรับประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

พานี อนันตชัย. **กระบวนการพัฒนาชุมชน**. นครปฐม: สำนักพิมพ์สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๒.

พินิจ ลาภอนานนท์. **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พูนทรัพย์ สิทธิพรหม. “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนากับการเข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรม

แผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว. ลักษณะสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ป๊อปปี้, ๒๕๑๘.

ไพฑูรย์ ช่างเรียน. สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖.

ไพฑูรย์ วัฒนศิริธรรม. สำนักไทยที่พึ่งงานที่ปรารถนา. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, ๒๕๔๔.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. การบริหารการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

ภิญโญ สาร. การบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖.

มาโนช ต้นชวนิช. บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, ๒๕๐๖.

รัชนิกร เศรษฐ์. สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๕๖.

_____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิชชิง, ๒๕๔๖.

โรเบิร์ตเอ็มแม็คไกวเวอร์. อ้างถึงใน ไพรัตน์ เดชะรินทร์. ทบทวนการพัฒนาชนบทไทย.

กรุงเทพมหานคร: ดี แอนด์เอส, ๒๕๔๔.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

วิทยา เชียงกุล. พัฒนาชุมชน-พัฒนาสังคม. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

วิรัชเตียหงษากุล. หลักการพัฒนาชุมชน: บทบาทของสถาบันการศึกษากับการพัฒนาชุมชนชนบท. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การพัฒนาชุมชนประยุกต์. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๐.

_____. หลักการพัฒนาชุมชนการพัฒนาชุมชนประยุกต์. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒.

ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนที่ ๓. หลักและวิธีการพัฒนาชุมชน. เอกสารประกอบการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน อุบลราชธานี: ฝ่ายฝึกอบรมศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ ๓, ๒๕๓๕.

สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

_____. เครือข่ายการเรียนรู้งานพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๕๐.

_____. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. การพัฒนาชนบทตามแนวพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย, ๒๕๓๐.

สมพร เทพสิทธา.การพัฒนาแบบยั่งยืน.กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๖.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์.การพัฒนาชุมชน.กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

_____.ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๖.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษาใหม่.กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลายเสือ, ๒๕๔๔.

สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ.หลักการสื่อสารมวลชน.พิมพ์ครั้งที่ ๒.กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๙.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์.ศาสนากับสังคมไทย.กรุงเทพมหานคร: พาสโก, ๒๕๒๔.

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์.การพัฒนาชุมชน.พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

เสถียรพงษ์ วรรณปก.ศาสนาเปรียบเทียบ.กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, ๒๕๒๙.

เสถียร โพธิ์นันทะ.ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

อนันท์ วิริยะพิณิจ.บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

อนรรักษ์ ปัญญา นุวัฒน์.การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ: บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘.

อภิชัย พันธเสน.พัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙.

_____.แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา.กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ. “การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการครูบาเจ้าศรีวิชัย (พ.ศ.๒๔๔๗-๒๔๘๑)”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐.

ทิพวรรณ เดาวงกูร. “บทบาทของสตรีชนบทในการร่วมพัฒนาสหกรณ์การเกษตร: ศึกษากรณีสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดินลาดบัวขาว จำกัด”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๑.

ประกอบ มีโคตรกอง. “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตสาขาไทยคดีศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑.

พระครูสุจินธรรมนิวิฐ (สมจิตร อธิปญโญ). “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน: กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่”.วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระธชชัย อุปคุตโต (ถนอมชาติ). “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม กรณีศึกษาเครือข่ายสังฆพัฒนาแผ่นดินทอง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

พระมหาจรรณ ปญญาโร(อินทร์รงค์). การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท.**วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม. “การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาทองศักดิ์ ประไพหลง. “บทบาทวัดในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นในจังหวัดชลบุรี”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๗).

พระมหารัตนพล รตนพล (ก้านเพชร). “บทบาทพระสงฆ์ต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๗.

สมคิด เพ็งอุดม. “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”. **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕.

สมบูรณ์ ธรรมลังกา. “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๕๕.

สุภารัตน์ รักษ์มณี. “บทบาทพระสงฆ์ในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีชุมชนบ้านขุน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๕.

โสภา ชานะมูล. “ครูบาเจ้าศรีวิชัย “ต้นบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ.๒๕๒๑-๒๕๘๑)”.**วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

(๔) บทความ:

ขวัญดิน สิงห์คำ. “บูรณาการ วัด บ้าน โรงเรียน ศาสน์และศิลป์แห่งการพัฒนาชุมชน”.**วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑** (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๖): ๒๑.

ชวนะ ภวานนท์. “บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยในปัจจุบัน”.**ครุศาสตร์ปริทัศน์**. เล่มที่ ๙๖ (ตุลาคม ๒๕๓๗): ๕๑.

ประเวศ วะสี. “ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรมและสุขภาพ”.**มติชน**.(๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑): ๒๐.

อธิเทพ ฬาพา. “กำเนิดและพัฒนาการรูปแบบการปกครองแบบสังฆาธิปไตยของคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล”. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๑): ๕๙-๖๑.

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์:

ปาริชาติวลัยเสถียรและคณะ. “กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). ๒๕๔๓.

(๖) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์:

พัชรินทร์ สิริสุนทร. แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม. เอกสารประกอบการสอนในสาขาวิชาพัฒนาสังคม. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๗. (อัดสำเนา).

วัดจองคำ พระอารามหลวง. “ฉลองพระมหาเจดีย์พุทธคยา ฉลองปรีญญาบัตร พัดยศ เปรีญธรรม ๙ ประโยค และฉลองเปรีญธรรม ประโยค ๑-๒ ถึง ประโยค ป.ธ. ๙”. ลำปาง: วัดจองคำ พระอารามหลวง, ๒๕๖๑. (อัดสำเนา).

(๗) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ พระจินดารัตนาภรณ์ (เสริม กตกิจโจ). เจ้าคณะจังหวัดลำปาง, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระปิฎกโมลี (ชลอ ชยสิทฺโธ ป.ธ.๙). รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง, ๑๙ มกราคม ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระครูสิริรัตนโสภิต. ดร.. ผจก.วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระมหานพดล สุวณณเมธี. รองเจ้าคณะอำเภอลำปาง, ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระวิสุทธธรรมพิลาส (คุณสมบุรณ์ สิริธมมชโย). รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง วัดต้นธงชัย, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ พระมหาอินจันท์ คุณเสโก ป.ธ.๙. รองเจ้าคณะอำเภอลำปาง, ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ภาคผนวก ก

ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาคผนวก ค ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึก

ภาคผนวก ก.
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสอบถามงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน

๑. ท่านมีแนวทางการปฏิบัติงาน ด้านการปกครอง อย่างไร

.....

.....

.....

๒. ท่านพบ ปัญหาและอุปสรรค อะไรบ้าง และมีแนวทางการแก้ปัญหา อย่างไร

.....

.....

.....

๓. ท่านมีแผนการปฏิบัติงาน ระยะ 3 – 5 ปี อย่างไร

.....

.....

.....

๔. กิจกรรมเด่นภายใต้หน้าที่งานด้านการปกครอง ของท่านคืออะไร

.....

.....

.....

๕. หน่วยงานองค์กรใด ที่ให้การสนับสนุนโครงการของท่าน อย่างไร

.....

.....

๖. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ อย่างไรบ้าง

.....

.....

แบบสอบถามงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน

๑. ท่านมีแนวทางการปฏิบัติงาน ด้านศาสนศึกษา อย่างไร

.....

.....

.....

๒. ท่านพบ ปัญหาและอุปสรรค อะไรบ้าง และมีแนวทางการแก้ปัญหา อย่างไร

.....

.....

.....

๓. ท่านมีแผนการปฏิบัติงาน ระยะ 3 – 5 ปี อย่างไร

.....

.....

.....

๔. กิจกรรมเด่นภายใต้หน้าที่งานด้านศาสนศึกษา ของท่านคืออะไร

.....

.....

.....

๕. หน่วยงานองค์กรใด ที่ให้การสนับสนุนโครงการของท่าน อย่างไร

.....

.....

๖. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ อย่างไรบ้าง

.....

.....

แบบสอบถามงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน

๑. ท่านมีแนวทางการปฏิบัติงาน ด้านศึกษาสงเคราะห์ อย่างไร

.....

.....

.....

๒. ท่านพบ ปัญหาและอุปสรรค อะไรบ้าง และมีแนวทางการแก้ปัญหา อย่างไร

.....

.....

.....

๓. ท่านมีแผนการปฏิบัติงาน ระยะ 3 – 5 ปี อย่างไร

.....

.....

.....

๔. กิจกรรมเด่นภายใต้หน้าที่งานด้านศึกษาสงเคราะห์ ของท่านคืออะไร

.....

.....

.....

๕. หน่วยงานองค์กรใด ที่ให้การสนับสนุนโครงการของท่าน อย่างไร

.....

.....

๖. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ อย่างไรบ้าง

.....

.....

แบบสอบถามงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน

๑. ท่านมีแนวทางการปฏิบัติงาน ด้านการเผยแผ่ อย่างไร

.....

.....

.....

๒. ท่านพบ ปัญหาและอุปสรรค อะไรบ้าง และมีแนวทางการแก้ปัญหา อย่างไร

.....

.....

.....

๓. ท่านมีแผนการปฏิบัติงาน ระยะ 3 – 5 ปี อย่างไร

.....

.....

.....

๔. กิจกรรมเด่นภายใต้หน้าที่งานด้านศึกษาเผยแผ่ ของท่านคืออะไร

.....

.....

.....

๕. หน่วยงานองค์กรใด ที่ให้การสนับสนุนโครงการของท่าน อย่างไร

.....

.....

๖. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ อย่างไรบ้าง

.....

.....

แบบสอบถามงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน

๑. ท่านมีแนวทางการปฏิบัติงาน ด้านสาธารณูปการ อย่างไร

.....

.....

.....

๒. ท่านพบ ปัญหาและอุปสรรค อะไรบ้าง และมีแนวทางการแก้ปัญหา อย่างไร

.....

.....

.....

๓. ท่านมีแผนการปฏิบัติงาน ระยะ 3 – 5 ปี อย่างไร

.....

.....

.....

๔. กิจกรรมเด่นภายใต้หน้าที่งานด้านสาธารณูปการของท่านคืออะไร

.....

.....

.....

๕. หน่วยงานองค์กรใด ที่ให้การสนับสนุนโครงการของท่าน อย่างไร

.....

.....

๖. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ อย่างไรบ้าง

.....

.....

แบบสอบถามงานคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน

๑. ท่านมีแนวทางการปฏิบัติงาน ด้านสาธารณสงเคราะห์ อย่างไร

.....

.....

.....

๒. ท่านพบ ปัญหาและอุปสรรค อะไรบ้าง และมีแนวทางการแก้ปัญหา อย่างไร

.....

.....

.....

๓. ท่านมีแผนการปฏิบัติงาน ระยะ 3 – 5 ปี อย่างไร

.....

.....

.....

๔. กิจกรรมเด่นภายใต้หน้าที่งานด้านสาธารณสงเคราะห์ ของท่านคืออะไร

.....

.....

.....

๕. หน่วยงานองค์กรใด ที่ให้การสนับสนุนโครงการของท่าน อย่างไร

.....

.....

๖. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ อย่างไรบ้าง

.....

.....

ภาคผนวก ข.
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ที่ ศร ๖๑๔๔/ว ๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๖ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุมัติโครงการให้ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน พระจินดารัตนาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดลำปาง

สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดลำปาง
รับเลขที่.....
วันที่ ๒๖ เดือน ๑๑ พ.ศ. ๒๕๖๒
เวลา ๐๙.๕๐ น.

ด้วย พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธโร (หมายค้อย) เลขประจำตัว ๕๙๒๑๒๐๑๐๑๑ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง SANGKHA DEVELOPMENT: THE DEVELOPMENT OF STRENGTH COMMUNITY OF LAMPANG'S SANGKHA DEVELOPMENT” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี ดร.อาภากร ปัญโญ และ ดร.ติลก บุญอิม เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขออนุมัติจากท่านเพื่อให้ นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์ และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางวิทยาลัยสงฆ์หวังว่าคงจักได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

(พระราชธรรมมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

ธัมมธม

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

โทรศัพท์ ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔/วณ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๑ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน พระปิฎกโมลี รองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง

ด้วย พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธโร (หมายคอย) เลขประจำตัว ๕๙๒๑๒๐๑๐๑๑ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง SANGKHA DEVELOPMENT: THE DEVELOPMENT OF STRENGTH COMMUNITY OF LAMPANG'S SANGKHA DEVELOPMENT” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี ดร.อาภากร ปัญญา และ ดร.ดิศกุล บุญอิม เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อให้ นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์ และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางวิทยาลัยสงฆ์หวังว่าคงจักได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

โทรศัพท์ ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕

พระปิฎกโมลี
(พระปิฎกโมลี)
๒๑ ม.ค. ๒๕๖๒

ที่ ศธ ๖๑๔๔/วท

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๖ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน พระมหานพดล สุวณณเมธี รองเจ้าคณะอำเภอวังเหนือ

ด้วย พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธีโร (หมายคอย) เลขประจำตัว ๕๙๒๑๒๐๑๐๑๑ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง SANGKHA DEVELOPMENT: THE DEVELOPMENT OF STRENGTH COMMUNITY OF LAMPANG'S SANGKHA DEVELOPMENT” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี ดร.อาภากร ปัญญา และ ดร.ดิลก บุญอิม เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อให้นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์ และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางวิทยาลัยสงฆ์หวังว่าคงจักได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

(พระราชธรรมมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

อนุภาค โยธินันท์

๑๖/๑

(พระมหานพดล สุวณณเมธี)

๒๓ ม.ค. ๖๒

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

โทรศัพท์ ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ จ ๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๔๔๕๕-๕
www.mculampang.com

๒๖ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน พระครูสิริรัตนโสภิต, ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

ด้วย พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธโร (หมายคอย) เลขประจำตัว ๕๙๒๑๒๐๑๐๑๑ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดลำปาง SANGKHA DEVELOPMENT: THE DEVELOPMENT OF STRENGTH COMMUNITY OF LAMPANG'S SANGKHA DEVELOPMENT” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี ดร.อาภากร ปัญญา และ ดร.ติลก บุญอ้อม เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อให้ นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์ และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางวิทยาลัยสงฆ์หวังว่าคงจักได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

อนาถา/หิรัญมาศ
พระครูสิริรัตน
๒๕๖๒๐๑๒๐๑๐๑๑

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

โทรศัพท์ ๐-๕๔๒๐-๔๔๕๕-๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ ๖๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๙ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก

เรียน พระมหาอินจันทร์ คุณะโสโก รองเจ้าคณะอำเภอเมืองลำปาง

ด้วย พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธโร (หมายค้อย) เลขประจำตัว ๕๙๒๑๒๐๑๐๑๑ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “สังฆพัฒนา: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของพระสงฆ์พัฒนาจังหวัดลำปาง SANGKHA DEVELOPMENT: THE DEVELOPMENT OF STRENGTH COMMUNITY OF LAMPANG'S SANGKHA DEVELOPMENT” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี ดร.อาภากร ปัญญา และ ดร.ติลก บุญอ้อม เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำวิทยานิพนธ์

ในการนี้ ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อให้ นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์ และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ทางวิทยาลัยสงฆ์หวังว่าคงจักได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

อ.ดร.อินทร์
อ.ดร.อินทร์
รศ.ม.ป.ว.
๖๗/๖.๖.๖๖

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

โทรศัพท์ ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕

ภาคผนวก ค.
ประมวลภาพการสัมมนาเชิงลึก

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาธีรวัฒน์ ญาณธีโร (หมายคอย)
- ว/ ด/ ป เกิด : ๑๗ เมษายน ๒๕๒๒
- สถานที่เกิด : ๕๓ ม.๖ บ้านใหม่ ตำบลบ้านเป้า อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
- การศึกษา : พ.ศ ๒๕๕๔ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีคณะบริหารธุรกิจบัณฑิต (บธ.บ.) สาขาการจัดการทั่วไป จากมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
- ประสบการณ์ทำงาน : ๑) เลขานุการรองเจ้าคณะอำเภอเมืองลำปาง
๒) เลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดลำปาง
๓) พระธรรมทูตในประเทศ
๔) พระบัณฑิตเผยแผ่
๕) พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ
ประจำโรงเรียนวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง
๖) พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- บรรพชา : วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๕ ณ วัดพระเจดีย์ขาวหลัง พระอารามหลวง จังหวัดลำปาง
- อุปสมบท : วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๒
ณ พัทธสีมา วัดบ้านใหม่ ตำบลบ้านเป้า อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
- สังกัด/ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๕๖ ถนนบุญวาทย์ วัดสวนดอก ตำบลสวนดอก
อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐
- ปีที่เข้าศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๙ พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒
- เบอร์โทรศัพท์ : ๐๘๖-๑๘๖๙-๐๓๓
- อีเมล : wat5227-@hotmail.com